

Rikosasioiden kohtuullinen käsittelyaika ja rikosoikeudenkäyntien viivästymistä vastaan olevat tehokkaat oikeussuojakeinot – erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön valossa

Teemu Kastula
Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden
laitos
Pro gradu -tutkielma
Ohjaaja: professori Raimo Lahti
Marraskuu 2009

LÄHTEET **IV**

KIRJALLISUUS	IV
VIRALLISLÄHTEET	VIII
VALTIOPÄIVÄASIAKIRJAT	VIII
OIKEUSMINISTERIÖN JULKAISUT	IX
SISÄASIAINMINISTERIÖN JULKAISUT	X
MUUT	X
OIKEUSTAPAUKSET	XI
EUROOPAN IHMISOIKEUSTUOMIOISTUIMEN RATKAISUT	XI
EUROOPAN YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN RATKAISUT	XV
KORKEIMMAN OIKEUDEN RATKAISUT	XV

LYHENTEET **XVI**

1 JOHDANTO **1**

1.1 JOHDATUS TUTKIELMAN AIHEESEEN	1
1.2 TUTKIELMAN KYSYMYKSENASETTELU	7

2 JOUTUISUUDEN MERKITYKSESTÄ **10**

2.1 ALUKSI	10
2.2 RIKOKSEN TEKEMISESTÄ KULUNEEN AJAN VAIKUTUKSESTA TEON RANGAISTAVUUTEEN	11
2.2.1 RANGAISTUSTEORIOISTA	11
2.2.2 RIKOSOIKEUDELLISESTA VANHENTUMISESTA JA SEN ERÄISTÄ LÄHI-ILMIÖISTÄ	18
2.3 JOUTUISUUDEN MERKITYKSESTÄ RIKOSPROSESSIN YKSILÖTASON FUNKTIOIDEN VALOSSA	22
2.3.1 RIKOSPROSESSIN YKSILÖTASON FUNKTIOISTA SEKÄ NIIDEN MENETTELYLLE ASETTAMISTA VAATIMUKSISTA	22
2.3.2 RIKOSPROSESSIN JOUTUISUUDEN MERKITYKSESTÄ NIIN RIKOSVASTUUN TOTEUTTAMISEN KUIN ASIAAN OSALLISTEN OIKEUSTURVAN NÄKÖKULMASTA	30
2.3.3 RIKOSPROSESSIN JOUTUISUUDEN TURVAAMISESTA SEKÄ ASIANOSAISTEN VOIMASSA OLEVAN OIKEUDEN MUKAISISTA MAHDOLLISUUKSISTA KIIREHTIÄ MENETTELYÄ SEKÄ SAADA HYVITYS OIKEUDENKÄYNNIN VIIVÄSTYKSESTÄ	33

2.3.4 ASIAN MÄÄRÄÄMINEN KIIREELLISEKSI JA LAKI OIKEUDENKÄYNNIN VIHÄSTYMISEN HYVITTÄMISESTÄ	37
2.4 JOUTUISUUDEN MERKITYKSESTÄ RIKOSPROSESSIN KÄYTTÄYTYMISTÄ OHJAAVAN VAIKUTUKSEN VALOSSA	40
<u>3 JOKAISEN OIKEUS OIKEUDENMUKAISEEN RIKOSOIKEUDENKÄYNTIIN KOHTUULLISESSA AJASSA</u>	<u>44</u>
3.1 ALUKSI	44
3.2 EIS 6(1) ARTIKLASSA JOKAISELLE TURVATTU OIKEUS OIKEUDENMUKAISEEN OIKEUDENKÄYNTIIN KOHTUULLISESSA AJASSA	45
3.2.1 RIKOKSESTA EPÄILLYN JA RIKOSASIAN VASTAAJAN OIKEUS OIKEUDENMUKAISEEN OIKEUDENKÄYNTIIN KOHTUULLISESSA AJASSA	45
3.2.2 RIKOSOIKEUDENKÄYNNIN KOKONAISKESTOON MUKAAN LUETTAVA AIKA	48
3.2.3 RIKOKSEN ASIANOMISTAJAN (UHRIN) OIKEUS OIKEUDENMUKAISEEN OIKEUDENKÄYNTIIN KOHTUULLISESSA AJASSA SEKÄ ASIANOMISTAJAPROSESSIN KOKONAISKESTOON MUKAAN LUETTAVA AIKA	52
3.2.4 RIKOSOIKEUDENKÄYNNIN KOKONAISKESTON KOHTUULLISUUDEN ARVIOINTI	54
3.2.3 KOHTUULLISEN AJAN VAATIMUSTA KOSKEVIEN VALITUSTEN TUTKITTAVAKSI OTTAMISEN EDELLYTYKSISTÄ	64
3.3 EIS 13 ARTIKLASSA TARKOITETTU TEHOKAS OIKEUSSUOJAKEINO	70
<u>4 SUOMALAISEN RIKOSPROSESSIN ONGELMAT</u>	
<u>IHMISOIKEUSTUOMIOISTUIMEN SUOMEA KOSKEVAN OIKEUSKÄYTÄNNÖN VALOSSA</u>	<u>75</u>
4.1 ALUKSI	75
4.2 YLEISTÄ SUOMALAISEN RIKOSPROSESSIN JOUTUISUUTTA SEKÄ OIKEUDENKÄYNNIN VIHÄSTYSTÄ VASTAAN OLEVIA TEHOKKAITA OIKEUSKEINOJA KOSKEVISTA TUOMIOISTA	75
4.3 KOHTUULLISEN AJAN VAATIMUKSEN TOTEUTUMISEEN LIITTYVÄT ONGELMAT SUOMALAISESSA RIKOSPROSESSISSA	84
4.4 TEHOKKAAT OIKEUSSUOJAKEINOT VIHÄSTYSTÄ VASTAAN	92
<u>5 LOPUKSI</u>	<u>97</u>
5.1 EIS 6(1) ARTIKLAAN SISÄLTÄYVÄ KOHTUULLISEN AJAN VAATIMUS	97

**5.2 EIS 13 ARTIKLASSA TARKOITETTU TEHOKAS OIKEUSSUOJAKEINO
OIKEUDENKÄYNTIEN VIHÄSTYSTÄ VASTAAN**

100

Lähteet

Kirjallisuus

Anttila & Heinonen 1974: Anttila, Inkeri & Heinonen, Olavi: Rikos ja seuraamus. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki 1974.

Anttila & Törnudd 1970: Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik: Kriminologia. WSOY. Porvoo – Helsinki 1970.

Arve 2008: Arve, Eeva: Selvitys verohallinnon tekemien rikosilmoitusten prosessin kestosta ja rangaistuskäytännöstä. Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti. Hanke VM0151:00/07/02/2000.

Cameron 2005: Cameron, Iain: An Introduction to the European Convention on Human Rights. Fifth Edition. Iustus Förlag. Uppsala 2006.

Ekelöf 1987: Rättegång. Första häftet. Sjätte, revirerade upplagan. Institutet för rättsvetenskaplig forskning [XV]. Norstedts. Stockholm 1987.

Ekelöf 1990: Supplement till rättegång I–V. Sjunde upplagan. Institutet för rättsvetenskaplig forskning [LXXIX]. Norstedts. Stockholm 1990.

Ervo 1996: Ervo, Laura: Ylimmät prosessiperiaatteet. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osatekijät. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1996.

Ervo 1998: Ervo, Laura: Prosessin joutuisuus perus- ja ihmisoikeutena. Defensor Legis 4/1998, s. 676–687.

Ervo 1999: Ervo, Laura: Rikosoikeudenkäynnin joutuisuus asianomistajan ihmisoikeutena. Defensor Legis 6/1999, s. 1094–1098.

Ervo 2004: Ervo, Laura: Suomalaisen prosessin kompastuskivet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä. Teoksessa Prosessioikeudellisia erityiskysymyksiä. Juhlajulkaisu Antti Jokela 26.1.2005. Toim. Männistö, Jarkko. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Turku 2004, s. 11–29.

Ervo 2005: Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. WSOYpro. Helsinki 2005.

Ervo 2005a: Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston huomioon ottaminen asiaa ratkaistaessa – erityisesti pitkäkestoisuuden vaikutuksesta seuraamusharkinnassa. Teoksessa Rikos, rangaistus ja prosessi. Juhlajulkaisu Eero Backman 1945–14/5–2005. Toim. Nuutila, Ari-Matti & Pirjetanniemi, Elina. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta. Turku 2005, s. 11–29.

Ervo 2008: Ervo, Laura: Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus – käsikirja lainkäyttäjille. WSOYpro. Helsinki 2008.

Frände 1999: Frände, Dan: Finsk straffprocessrätt I. Forum Iuris. Helsingfors 1999.

Frände 2004: Frände, Dan: Allmän straffrätt. Forum Iuris. Helsingfors 2004.

Hakala et al 2009: Hakala, Terhi, Jauhiainen, Kirsi, Alvesalo, Anne & Viita, Erja: Talousrikokset rikosprosessissa. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 33/2009. Poliisiammattikorkeakoulu. Tampere 2009.

Hakamies & Johansson 2009: Hakamies, Kaarlo & Johansson, Maria: Oikeudenkäynnin kesto talousrikoksissa – Raportti korkeimmassa oikeudessa vuonna 2007 käsiteltyjen oikeudenkäyntien kestosta. Saatavilla pdf-muodossa [www-osoitteessa <http://www.kko.fi/uploads/palif00gnxdu.pdf>](http://www.kko.fi/uploads/palif00gnxdu.pdf). Viitattu 31.9.2009.

Helander 1996: Helander, Petri: EY:n perusoikeussuojan ulottuvuudesta. Lakimies 4/1996, s. 596–610.

Helminen et al. 2006: Helminen, Klaus, Lehtola, Kari & Virolainen, Pertti: Esitutkin-
ta ja pakkokeinot. Talentum. Helsinki 2006.

Hemmo 2005: Hemmo, Mika: Vahingonkorvausoikeus. WSOYpro. Helsinki 2005.

Honkasalo 1965: Honkasalo, Brynolf: Suomen rikosoikeus: yleiset opit 1. Toinen painos. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja N:o 28. WSOY. Helsinki 1965.

Huovila 2006: Huovila, Mika: Rikostuomion perustelevaaminen ja oikeudenkäynnin nopeusvaatimus. Lakimies 104/2006, s. 236–242.

Jareborg 2001: Jareborg, Nils: Allmän kriminalrätt. Iustus Förlag. Uppsala 2001.

- Jokela 2008*: Jokela, Antti: Rikosprosessi. Talentum. Helsinki 2008.
- Jonkka 1991*: Jonkka, Jaakko: Syytekynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 187. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1991.
- Koskinen & Kulla 2005*: Koskinen, Seppo & Kulla, Heikki: Virkamiesoikeuden perusteet. Talentum. Helsinki 2005.
- Lappalainen & Frände 2003*: Lappalainen, Juha & Frände, Dan: Tuomio-opit. Teoksessa Prosessioikeus. Toim.: Lappalainen, Juha, Frände, Dan, Koulu, Risto, Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Rautio, Jaakko, Sihto, Juha & Virolainen, Jyrki. WSLT. Helsinki 2003, s. 569–682.
- Lappi-Seppälä 1987*: Lappi-Seppälä, Tapio: Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 173. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 1987.
- Lappi-Seppälä 2000*: Lappi-Seppälä, Tapio: Rikosten seuraamukset. WSLT. Helsinki 2000.
- Mäenpää 2003*: Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Edita. Helsinki 2003.
- Niemi-Kiesiläinen 2000*: Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Johdatus esitutkinta- ja pakkokeinolakeihin. WSLT. Helsinki 2000.
- Niemi-Kiesiläinen & Rautio 2003*: Niemi-Kiesiläinen & Rautio, Jaakko: Muutoksenhaku. Teoksessa Prosessioikeus. Toim.: Lappalainen, Juha, Frände, Dan, Koulu, Risto, Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Rautio, Jaakko, Sihto, Juha & Virolainen, Jyrki. WSLT. Helsinki 2003, s. 907–1026.
- Nuutila 1997*: Nuutila, Ari-Matti: Rikoslain yleinen osa. Kauppakaari. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1997.
- Ovey & White 2006*: Ovey, Clare & White, Robin, C., A.: The European Convention on Human Rights. Fourth Edition. Oxford University Press. Oxford 2006.

Pellonpää 2005: Pellonpää, Matti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum. Helsinki 2005.

Rosas 1999: Rosas, Allan: Perus- ja ihmisoikeudet eurooppaoikeudessa. Teoksessa Perusoikeudet. Toim.: Hallberg, Pekka, Karapuu, Heikki, Scheinin, Martin, Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka. WSLT. Helsinki 1999, s. 205–220.

Sévon 1999: Sévon, Leif: De mänskliga rättigheterna i EU. Europarättslig Tidskrift 3/2000, s. 393–406

Siitari-Vanne 2005: Siitari-Vanne, Eija: Hallintolainkäytön tehostaminen. Tutkimus hallintolainkäytön organisaatio- ja prosessisäännösten kehittämistarpeista. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 265. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2005.

Spolander 2007: Spolander, Mia Mari: Menettelyn joutuisuus oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin osatekijänä. Erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön valossa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 278. Suomalainen lakimiesyhdistys. Helsinki 2007.

Tapani & Tolvanen 2006: Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti: Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum. Helsinki 2008.

Tapani & Tolvanen 2008: Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti: Rikosoikeuden yleinen osa – vastuuoppi. Talentum. Helsinki 2008.

Tirkkonen 1969: Tirkkonen, Tauno: Suomen rikosprosessioikeus I. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja N:o 25. WSOY. Helsinki 1969.

Tolvanen 2005: Tolvanen, Matti: Johdatus kriminaalipolitiikan teoriaan. Joensuun yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. N:o 14. Joensuun yliopisto. Joensuu 2005.

Uoti 2000: Uoti, Kari: Euroopan ihmisoikeussopimuksesta prosessuaalisia perusoikeuksia. Oikeus kohtuulliseen käsittelyaikaan rikosoikeudenkäynnissä. Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Julkisoikeuden laitos. Helsinki 2000.

Virolainen 1995: Virolainen, Jyrki: Lainkäyttö. Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1995.

Virolainen 2006: Virolainen, Jyrki: Prosessin pitkittymisen syistä, seurauksista ja ehkäisykeinoista. *Defensor Legis*, 4/2006, s. 567–587.

Virolainen & Pölönen 2003: Virolainen, Jyrki & Pölönen, Pasi: Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I.WSLT. Helsinki 2003.

Virolainen & Pölönen 2004: Virolainen, Jyrki & Pölönen, Pasi: Rikosprosessin osalliset. Rikosprosessioikeus II. WSLT. Helsinki 2004.

Vuorenpää 2007: Vuorenpää, Mikko: Syyttäjän tehtävät. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 277. Helsinki 2007.

Vuorenpää 2009: Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. Talentum. Helsinki 2009.

Virallislähteet

Valtiopäiväasiakirjat

HE 79/1989 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeudellisista toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 82/1995 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 27/1999 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 45/2001 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeudellista vanhentumista koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 44/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 169/2005 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 85/2008 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle käräjäoikeuksien kokoonpanoa koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 233/2008 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 105/2009 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle muutoksenhakua käräjäoikeudesta koskevaksi lainsäädännöksi.

LaVM 3/2009 vp: Lakivaliokunnan mietintö 3/2009 vp. hallituksen esityksestä laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeusministeriön julkaisut

Oikeusministeriön komiteamietintöjä 2003:3: Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö. Oikeusministeriön komiteamietintöjä 2003:3. Oikeusministeriö. Helsinki 2003.

Oikeusministeriön komiteamietintöjä 2008:3: Jatkokäsittelylupa hovioikeudessa. Oikeusministeriön komiteamietintöjä 2008:3. Oikeusministeriö. Helsinki 2008.

Oikeusministeriön komiteamietintöjä 2009:2: Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus. Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö. Oikeusministeriön komiteamietintöjä 2009:2. Oikeusministeriö. Helsinki 2009.

Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13: Hyvinvointivaltion kriminaalipoliitikka. Kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007–2011. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13. Oikeusministeriö. Helsinki 2007.

Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2009:6: Oikeusministeriön säädöshankkeet 1.2.2009. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2009:6. Oikeusministeriö. Helsinki 2009.

Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2006:21: Oikeussuojakeinot oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2006:21. Oikeusministeriö. Helsinki 2006.

Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2007:2: Oikeudenkäynnin kokonaiskeston lyhentäminen. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2007:2. Oikeusministeriö. Helsinki 2007.

Sisäasiainministeriön julkaisut

Sisäasiainministeriön julkaisu 36/2004: Talousrikostorjuntaan vaikuttavan lainsäädännön kehittäminen. Työryhmän loppuraportti. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 36/2004. Sisäasiainministeriö. Helsinki 2004.

Sisäasiainministeriön julkaisu 37/2004: Talousrikostutkinnan tila. Työryhmän loppuraportti. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 37/2004. Sisäasiainministeriö. Helsinki 2004.

Sisäasiainministeriön julkaisu 44/2004: Arjen turvaa. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 44/2004. Sisäasiainministeriö. Helsinki 2004.

Sisäasiainministeriön julkaisu 29/2007: Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpano ja tulokset 2004–2007. Sisäisen turvallisuuden ohjelman toimeenpanon seurantaraportti. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 29/2007. Sisäasiainministeriö. Helsinki 2007.

Muut

Annual Report 2008: Annual Report 2008 of the European Court of Human Rights, Council of Europe. Registry of the European Court of Human Rights. Strasbourg 2009.

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma: Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma. 19.4.2007. Valtioneuvosto. Helsinki 2007.

Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja N:o 1: Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen. Työryhmän mietintö 1.6.2001. Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja nro 1. Edita Oyj. Helsinki 2001.

Valtioneuvoston periaatepäätös 9.2.2006: Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen toimintaohjelmaksi talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi vuosina 2006–2009. 9.2.2006.

Oikeustapaukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

Aho v. Suomi 16.10.2007

Akdivar ja muut v. Turkki 16.9.1996

Andrasik ja muut v. Slovakia (päätös) 22.10.2002

Andria Oy ja Kari Karanko v. Suomi 17.7.2007

Beck v. Norja (päätös) 26.6.2001

Bendenoun v. Ranska 24.2.1994

Benham v. Iso-Britannia 10.6.1996

Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Irlanti 30.6.2005

Brannigan & McBride v. Iso-Britannia 26.5.1993

Broca & Texier-Micault v. Ranska 21.10.2003

Brusco v. Italia (päätös) 6.9.2001

Buchholz v. Saksan liittotasavalta 6.5.1981

Campbell ja Fell v. Iso-Britannia 28.6.1984

Dachar v. Ranska 10.10.2000

Danker v. Suomi (päätös) 9.12.2008

De Wilde, Ooms & Versyp ("Vagrancy") v. Belgia 18.6.1971

Deweer v. Belgia 27.2.1980

Di Mauro v. Italia 28.7.1999

Eckle v. Saksan liittotasavalta 15.7.1982

Ekholm v. Suomi 24.7.2007

Eloranta v. Suomi 9.12.2008

Engel v. Hollanti 8.6.1976

Ernestina Zullo v. Italia 29.3.2006

F ja M v. Suomi 17.7.2007

Foti ja muut v. Italia 10.12.1982
Fryckman v. Suomi 10.10.2006
G. v. Suomi 27.1.2009
Golder v. Iso-Britannia 21.2.1975
H. v. Iso-Britannia 8.7.1987
H. L. v. Suomi 14.12.2000
Hagert v. Suomi 17.1.2006
Hartman v. Tšekin tasavalta 10.7.2003
Helmers v. Ruotsi 29.10.1991
Hermi v. Italia 18.10.2006
Hokkanen v. Suomi 23.9.1994
Holzinger (N:o 1) v. Itävalta 30.1.2001
Holzinger (N:o 2) v. Itävalta 30.1.2001
Jaanti v. Suomi 24.2.2009
Jussila v. Suomi 23.11.2006
Kajas v. Suomi 7.3.2006
Kangasluoma v. Suomi (päätös) 21.5.2002
Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004
Karlsson ja muut v. Suomi (päätös) 5.9.2006
Kaura v. Suomi 23.6.2009
Ketola v. Suomi (päätös) 13.1.2004
Kudla v. Puola 26.10.2000
Kukkola v. Suomi 15.11.2005
König v. Saksan liittotasavalta 28.6.1976
Lammi v. Suomi 15.11.2005
Launikari v. Suomi 5.10.2000
Lehtinen v. Suomi 13.9.2005

Lehtinen (N:o 2) v. Suomi 8.6.2006
Lönnholtz v. Suomi 25.4.2006
Lehtonen v. Suomi 13.6.2006
Mamič (N:o 2) v. Slovenia 27.7.2006
Manninen v. Suomi 14.4.2009
Mattila v. Suomi 23.5.2006
Mifsud v. Ranska (päätös) 11.9.2002
Molander v. Suomi 7.11.2006
Modeira de Azevedo v. Portugali 23.10.1990
Moreira Barbosa v. Portugali (päätös) 29.4.2004
Narinen (N:o 2) v. Suomi 6.3.2007
Neumeister v. Itävalta 27.6.1986
Nuutinen v. Suomi 27.6.2000
Ommer (N:o 1) v. Saksan liittotasavalta 13.11.2008
Ommer (N:o 2) v. Saksan liittotasavalta 13.11.2008
Pafitis ja muut v. Kreikka 26.2.1998
Paulow v. Suomi (päätös) 14.2.2006
Pedersen & Pedersen v. Tanska 14.10.2004
Petikon Oy ja Parviainen v. Suomi 27.1.2009
Perez v. Ranska 12.2.2004
Philis v. Kreikka 27.8.1991
Philis (N:o 2) v. Kreikka 27.6.1997
Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002
Pitkänen v. Suomi 9.3.2004
Pizzetti v. Italia 26.2.1993
Posti ja Rahko v. Suomi 24.9.2002
R. v. Suomi 30.5.2006

Rafael Ahlskog v. Suomi 13.11.2008

Ravnsborg v. Ruotsi 23.4.1994

Riihikallio ja muut v. Suomi 31.5.2007

Ringeisen v. Itävalta 16.7.1971

Ruoho v. Suomi 13.12.2005

Saarenpää Loma Ky v. Suomi 13.2.2007

Savola v. Suomi (päätös) 6.9.2005

Société Stenuit v. Ranska (päätös) 11.7.1989

Société Stenuit v. Ranska 27.2.1992

Soini ja muut v. Suomi 17.1.2006

Sorvisto v. Suomi 13.1.2009

Stögmüller v. Itävalta 10.11.1969

Svolik v. Slovakia 15.2.2005

T. ja muut v. Suomi 13.12.2005

T. K. ja S. E. v. Suomi 31.5.2005

T. K. ja S. E. v. Suomi (päätös) 16.3.2004

Toive Lehtinen v. Suomi 22.5.2007

Toive Lehtinen (N:o 2) v. Suomi 31.3.2009

Tomé Mota v. Portugali (päätös) 2.12.1999

Türkiye Is Bankasi v. 18.6.2002

Törmälä v. Suomi (päätös) 16.3.2004

Uoti v. Suomi 9.1.2007

Uoti v. Suomi (päätös) 9.12.2008

Vienonen ja muut v. Suomi 24.3.2009

Vilho Eskelinen ja muut v. Suomi 19.4.2007

Virolainen v. Suomi (päätös) 7.2.2006

Väänänen v. Suomi 20.2.2007

Weber v. Sveitsi 22.5.1990

Wemhoff v. Saksan liittotasavalta 27.6.1968

Öztürk v. Saksan liittotasavalta 21.2.1984

X. v. Ranska 31.3.1992

Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen ratkaisut

Asia 26/69, Stauder v. City of Ulm, ECR 1969, s. 419

Asia 11/70, Internationale Handelsgesellschaft v. Eifur- und Vorratstelle Getreide, ECR 1970, s. 1125

Asia 4/73, Nold v. Commission, ECR 1974, s. 491

Asia 44/79, Hauer v. Rheinland-Pflaz, ECR 1979, s. 3727

Asia 222/84, Johnston, ECR 1986, s. 1651

Asia C-97/91, Borelli, ECR 1992, s. I-6313

Asia C-368/95, Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags und vertriebs GmbH v. Heinrich Bauer Verlag, Kok. 1997, s. I-3689.

Asia C-185/95, Baustahlgewebe, Kok. 1998, s. I-8417

Asia C-105/03, Pupino, Kok. 2005, s. I-5285

Korkeimman oikeuden ratkaisut

KKO1995:132

KKO 2004:58

KKO 2005:73

KKO 2006:11

Lyhenteet

ALVL = arvonlisäverolaki (SK 1501/1993)

AO = alioikeus

art. = artikla

ECR = European Court Reports

EIS = yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 18–19/1990 ja SopS 86/1998); Euroopan ihmisoikeussopimus

EIT = Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

EN = Euroopan neuvosto

ETL = esitutkintalaki (SK 449/1987)

et al. = ja muut

EUVL = Euroopan unionin virallinen lehti

EYT = Euroopan yhteisöjen tuomioistuin

EYVL = Euroopan yhteisöjen virallinen lehti

HE = hallituksen esitys

HO = hovioikeus

HLL = hallintolainkäyttölaki (SK 586/1996)

KKO = korkein oikeus

KP-sopimus = Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisten oikeuksien koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 8/1976)

Kok. = Euroopan yhteisöjen tuomioistuimen oikeustapauskokoelma

KäO = kärjäoikeus

L = laki

LaV = lakivaliokunta

LaVM = lakivaliokunnan mietintö

OK = vuoden 1734 lain oikeudenkäymiskaari

OM = oikeusministeriö

PKL = pakkokeinolaki (SK 450/1987)

PL = Suomen perustuslaki (SK 731/1999)

PoliisiL = poliisilaki (SK 493/1995)

RL = rikoslaki 19.12.1889

ROL = laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (SK 689/1997)

SEU = sopimus Euroopan unionista eli niin sanottu Maastrichtin sopimus (EYVL N:o C 191, 29.7.1992, s. 1)¹

SK = Suomen säädöskokoelma

SopS = Suomen säädöskokoelman sopimussarja

TPA = tasavallan presidentin asetus

TVL = tuloverolaki (SK 1535/1992)

UK = ulosottokaari (SK 705/2007)

VahL = vahingonkorvauslaki (SK 412/1974)

VerotusL = verotuslaki (SK 482/1958)

VirkamiesL = valtion virkamieslaki (SK 750/1994)

vp = valtiopäiväasiakirjat

YISjäL = laki yleisistä syyttäjäistä (SK 199/1997)

¹ Sopimusta on sittemmin muutettu mm. Amsterdamin sopimuksella (EYVL C 340, 10.11.1997, s. 1) ja Nizzan sopimuksella (EYVL N:o C 80, 10.3.2001, s. 1). Konsolidoitu toisinto on julkaistu EYVL:ssä vuonna 2002 (EYVL N:o C 325, 24.12.2002, s. 1). EU:n perustamissopimusta ollaan muuttamassa parhaillaan jäsenvaltioiden ratifioitavana olevalla niin sanotulla Lissabonin sopimuksella (EUVL N:o C 306, 17.12.2007, s. 1). Konsolidoitu toisinto on julkaistu EUVL:ssä vuonna 2008 (EUVL N:o C 115, 9.5.2008, s. 13).

1 Johdanto

1.1 Johdatus tutkielman aiheeseen

Rikosvastuun toteuttamisen tehostaminen on ollut yksi keskeisimmistä kysymyksistä suomalaisessa kriminaalipoliittisessa tavoitteenasettelussa viime vuosien aikana, ja aivan erityistä huomiota tässä rikosoikeusjärjestelmän toiminnan tehokkuutta koskevassa keskustelussa on kiinnitetty talousrikosten tutkinnan ja käsittelyn joutuisuuteen. Vuonna 2004 valtioneuvosto hyväksyi vuosille 2004–2007 Suomen ensimmäisen sisäisen turvallisuuden ohjelman. Ohjelman yhtenä tavoitteena oli jouduttaa merkittävästi talousrikosten pitkiksi venyneitä tutkinta- ja käsittelyaikoja, joiden katsottiin muodostavan uhan niin rikoksesta epäiltyjen ja syytettyjen kuin rikosten asianomistajien oikeusturvan toteutumiselle.² Edelleen valtioneuvostossa vuonna 2006 vuosille 2006–2009 vahvistetussa talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämistä koskevassa torjuntaohjelmassa yhtenä keskeisenä ohjelmakauden teemana on ollut talousrikosjuttujen tutkinta- ja käsittelyaikojen lyhentäminen.³ Matti Vanhasen vuonna 2007 aloittaneen toisen hallituksen kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin hallituskaudella puolestaan kuuluu laajojen ja vaativien rikosasioiden käsittelyn tehostaminen ja nopeuttaminen.⁴ Samoin oikeusministeriön kriminaalipoliittisessa toimintaohjelmassa vuosille 2007–2011 on yhdeksi keskeiseksi toimintakauden tavoitteeksi ja osaksi hyvinvointivaltion kriminaalipoliittikkaa nostettu rikosvastuun toteuttamisen tehostaminen ja erityisesti pitkään kestävien rikosoikeudenkäyntien määrän vähentäminen.⁵

Rikosvastuun tehokkaan ja joutuisan toteuttamisen merkitys palautuu ennen muuta rikosprosessiin osallisten yksilöiden oikeusturvaan. Niin rikoksesta epäillyn ja ri-

² *Sisäasiainministeriön julkaisu 44/2004*, s. 40. Tavoitteena ohjelmassa oli, etteivät talousrikosten esitutkinta-ajat ylittäisi 210 vuorokautta vuonna 2007. Keskimääräisen käsittelyajan syyttäjällä ja tuomioistuimessa tuli niin ikään vuoteen 2007 mennessä olla enintään 180 vuorokautta. Ks. kuitenkin *Sisäasiainministeriön julkaisu 29/2007*, s. 31–37. Tässä sisäisen turvallisuuden ohjelman toteuttamisen seurantaraportissa jouduttiin toteamaan, ettei asetettuja tavoitteita saavuteta ohjelmakauden aikana.

³ *Valtioneuvoston periaatepäätös 9.2.2006*. Aiempien periaatepäätösten mukaisten toimenpideohjelmien toimintakaudet olivat vuosina 1996–1998, 1999–2001 ja 2002–2005. Ks. näistä toimenpideohjelmista ja niiden tuloksista esim. *Sisäasiainministeriön julkaisu 36/2004*, s. 3–11 sekä *Sisäasiainministeriön julkaisu 37/2004*, s. 19–21.

⁴ Ks. *Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma*, s. 19.

⁵ *Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13*. Ks. kootusti kyseisen ohjelman tavoitteista s. 2 sekä rikosoikeusjärjestelmän merkityksestä Suomen kriminaalipoliittisessa toimintajärjestelmässä s. 19–29. Ohjelman vaikuttavuustavoitteista ks. s. 31 ja erityisesti rikosprosessin tehostamisen keinoista ks. s. 34–35.

kosasian vastaajan (syytetyn) kuin rikoksen asianomistajan (uhrin) oikeusturvaa muotoaviin prosessuaalisiin perus- ja ihmisoikeuksiin kuuluu, että jokaisella on oikeus joutuisaan rikoslainkäyttöön. Suomea sitovan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä, minkä lisäksi ihmisoikeussopimuksen 13 artiklassa edellytetään vielä, että jokaisella, jonka oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa loukataan, on oltava käytössään myös jonkinlainen tehokas valtiosisäinen oikeussuojakeino tuota oikeudenkäynnin viivästyistä vastaan.⁶ Suomen perustuslaissa on puolestaan yhtenä perusoikeutena turvattu jokaiselle oikeus saada asiansa sen oikeudellisesta luonteesta riippumatta käsiteltyksi lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa asianmukaisesti ja ilman aiheettomia viivytyksiä.⁷ Oikeudenkäyntien joutuisuuden, kuten muidenkin perus- ja ihmisoikeuksien, tosiasiallinen toteutuminen edellyttää usein julkiselta vallalta aktiivisia toimenpiteitä, joihin ryhtymisen tärkeyttä korostaa vielä erikseen perustuslaissa julkiselle vallalle säädetty yleinen velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen.⁸

Arvattavastikin yhtenä taustatekijänä poliittiselle huolelle erityisesti laajoihin ja vaikeisiin rikosjuttuihin liittyvien oikeudenkäyntien pitkittymisestä ovat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen 2000-luvun aikana antamat lukuisat tuomiot, joissa on vahvistettu Suomen rikkoneen EIS 6(1) artiklaan sisältyvää joutuisuusvaatimusta, sekä joutuminen sanottujen tuomioiden myötä myös toistuvasti vähintäänkin kiusallisella tavalla kansainvälisen ihmisoikeushuomion kohteeksi. Ihmisoikeustuomioistuimen antamista Suomea ja EIS 6(1) artiklaan sisältyvää kohtuullisen ajan vaatimusta koskevista tuomioista noin puolet on liittynyt viivästyksiin rikosprosessuaalisessa menettelyssä, ja asiallisesti kohtuullisen ajan vaatimusta koskeva rikkomus on näissä useimmiten todettu laajojen ja ihmisoikeustuomioistuimen myös vaikeiksi arvioimien talousrikosasioiden tutkinnan ja käsittelyn yhteydessä. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että rikosoikeudenkäynnin kohtuuton pitkittyminen voidaan hyvittää rikok-

⁶ Ks. myös KP-sopimus 14(3) art:n c kohta rikoksesta syytetyn oikeudesta oikeudenkäyntiin ilman kohtuuttomia viivytyksiä. Lisäksi KP-sopimuksen 2(3) art:n a kohta, jonka mukaan sopimusvaltiot sitoutuvat varmistamaan, että jokaisella, jonka sopimuksessa tunnustettuja oikeuksia on loukattu, on käytettävissään tehokas oikeuskeino tuota oikeudenloukkausta vastaan.

⁷ PL 21.1 §.

⁸ PL 22 §.

sesta tuomitulle EIS 13 artiklaan sisältyvän oikeussuojakeinovaatimuksen näkökulmasta tehokkaalla tavalla rangaistuksen määräämisen yhteydessä tunnustamalla tuomiossa kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomus selvästi sekä kohtuullistamalla teosta tuomittavaa rangaistusta oikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkän keston vuoksi nimenomaisesti ja riittävästi. Niin ikään tehokkaana oikeuskeinona viivästystä vastaan tulee kyseeseen rangaistuksen tuomitsematta jättäminen prosessin pitkän keston vuoksi. Toisaalta ihmisoikeustuomioistuimen tuomioiden perusteella on selvää, ettei Suomen voimassa olevaan oikeuteen ole sisältynyt tehokkaita oikeussuojakeinoja oikeudenkäyntien viivästystä vastaan, mikäli oikeudenkäynnin keston kohtuullisuutta tarkastellaan jostakin muusta, kuten esimerkiksi rikoksen uhrin tai rikosepäilyistä tuomioistuimessa vapautetun henkilön, näkökulmasta.

Aikajärjestyksessään suomalaisen oikeudenkäynnin joutuisuutta EIS 6(1) artiklan valossa ovat koskeneet seuraavat 43 ihmisoikeustuomioistuimen antamaa tuomiota: *Nuutinen v. Suomi* 27.6.2000, *Launikari v. Suomi* 5.10.2000, *H. L. v. Suomi* 14.12.2000, *Türkiye Is Bankasi v.* 18.6.2002, *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002, *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *Pitkänen v. Suomi* 9.3.2004, *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005, *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005, *Lammi* 15.11.2005, *Kukkola v. Suomi* 15.11.2005, *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005, *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005, *Hagert v. Suomi* 17.1.2006, *Kajas v. Suomi* 7.3.2006, *Lönnholtz* 25.4.2006, *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, *R. v. Suomi* 30.5.2006, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006, *Molander v. Suomi* 7.11.2006, *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, *Saarenpään Loma Ky v. Suomi* 13.2.2007, *Väänänen v. Suomi* 20.2.2007, *Narinen (N:o 2)* 6.3.2007, *Vilho Eskelinen ja muut v. Suomi* 19.4.2007, *Toive Lehtinen v. Suomi* 22.5.2007, *Riihikallio ja muut v. Suomi* 31.5.2007, *Andria Oy ja Kari Karanko v. Suomi* 17.7.2007, *F. ja M. v. Suomi* 17.7.2007, *Ekkholm v. Suomi* 24.7.2007, *Aho v. Suomi* 16.10.2007, *Rafael Ahlskog v. Suomi* 13.11.2008, *Eloranta v. Suomi* 9.12.2008, *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *G. v. Suomi* 27.1.2009, *Petikon Oy ja Parviainen* 27.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009, *Vienonen ja muut v. Suomi* 24.3.2009, *Toive Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 31.3.2009, *Manninen v. Suomi* 14.4.2009 ja *Kaura v. Suomi* 23.6.2009

Näistä suomalaisen rikosprosessin joutuisuutta ovat koskeneet aikajärjestyksessään seuraavat 21 ihmisoikeustuomioistuimen antamaa tuomiota: *H. L. v. Suomi* 14.12.2000, *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002, *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005, *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005, *Lammi v. Suomi* 15.11.2005, *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005, *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005, *Kajas v. Suomi* 7.3.2006, *Lönnholtz v. Suomi* 25.4.2006, *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006, *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, *Narinen (N:o 2) v. Suomi* 6.3.2007, *F. ja M. v. Suomi* 17.7.2007, *Eloranta v. Suomi*

9.12.2008, *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

EIS 6(1) artiklaa koskeva sopimusrikkomus on vahvistettu aikajärjestyksessään seuraavissa 18 ihmisoikeustuomioistuimen antamassa rikosprosessia koskeneessa tuomiossa: *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002, *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005, *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005, *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005, *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005, *Kajas v. Suomi* 7.3.2006, *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006, *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, *Narinen (N:o 2) v. Suomi* 6.3.2007, *F. ja M. v. Suomi* 17.7.2007, *Eloranta v. Suomi* 9.12.2008, *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

Kohtuulliseen ajan vaatimukseen liittyvä EIS 13 artiklan rikkomus on vahvistettu aikajärjestyksessään seuraavissa kuudessa rikosprosessia koskeneessa tuomiossa: *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

Oikeudenkäytön jouduttaminen ja Suomen oikeustilan saattaminen näin vastaamaan maan kansainvälisiä velvoitteita on ollut erityisesti oikeusministeriössä tarkemman selvityksen kohteena useammassakin toimielimessä. Jo vuonna 2003 mietintönsä jättänyt tuomioistuinlaitoksen pitkän tähtäimen kehittämislinjoja hahmotellut komitea (kehittämiskomitea) pohti keinoja oikeudenkäyntien jouduttamiseksi. Kehittämiskomitea arvioi muun muassa mahdollisuuksia tasata tuomioistuimien epätasaisesti jakautunutta työtaakkaa siirtämällä niin tuomareita kuin käsiteltävänä olevia asioita paremmassa työtilanteessa oleviin tuomioistuimiin forum-normien estämättä sekä säännellä pakottavasti asioiden käsittelyn aikatauluttamista kaikissa tuomioistuimissa.⁹ Vuonna 2005 oikeusministeriössä puolestaan asetettiin työryhmä (kokonaiskestotyöryhmä), jonka tehtävänä oli nimenomaisesti selvittää keinoja oikeudenkäyntien kokonaiskestojen lyhentämiseksi. Kokonaiskestotyöryhmä ehdotti vuonna 2007 valmistuneessa mietinnössään muun muassa käräjäoikeuksien forum-säännösten joustavoittamista kehittämiskomitean esittämällä tavalla sekä tuomioistuimien ratkaisukokoonpanojen monipuolistamista. Lisäksi kiireellisyysäännökset olisi työryhmän mukaan tullut uudistaa niin, että lakiin otettaisiin yleissäännös, joka mahdollistaisi asioiden käsittelyn jouduttamisen menettelyn pitkän keston perusteella. Erityisen ongelmallisenä kokonaiskestotyöryhmä piti sitä, että oikeudenkäynnin kokonaiskeston seuranta

⁹ *Oikeusministeriön komiteamietintöjä* 2003:3. Ks. erit. mietinnön s. 192–202.

ei viranomaisten käytössä nykyisin olevien asianhallintajärjestelmien puitteissa ole lainkaan mahdollista.¹⁰

Oikeusministeriön hallinnonalalla on parhaillaan vireillä useita lainsäädäntöuudistuksia, joilla voidaan nähdä olevan ainakin välillistä vaikutusta oikeudenkäyntien kokonaisuuteen. Käynnissä on ensinnäkin niin esitutkinta-, pakkokeino- ja poliisilain kokonaisuudistus kuin syyttäjälaitosta koskevan lainsäädännön uudistaminen, ja yhtenä kysymyksenä uudistuksessa on se, millaisen roolin syyttäjä esitutkinnassa saa.¹¹ Käräjäoikeuksien ratkaisukokoonpanoja puolestaan uudistettiin jo vuoden 2009 alusta lukien muun muassa niin, että laajoissa ja vaikeissa rikosasioissa on mahdollista joko vahventaa lautamieskokoonpanoa yhdellä lakimiestuomarilla tai käsitellä asia pelkistä lakimiestuomareista koostuvassa kokoonpanossa.¹² Muutoksenhaun tehostamisen suhteen eduskunnassa on käsiteltävänä hallituksen esitys, jossa ehdotetaan muun muassa hovioikeuksissa nykyisin käytössä olevan seulontajärjestelmän korvaamista uudentyypisellä jatkokäsittelylupajärjestelmällä sekä pääkäsittelyn järjestämisvelvollisuutta koskevan sääntelyn tarkistamista. Rikosasioissa vastaajalta jatkokäsittelylupa vaadittaisiin yleensä aina, jos häntä ei ole käräjäoikeudessa tuomittu ankarampaan rangaistukseen kuin enintään neljäksi kuukaudeksi vankeuteen, ja pääkäsittely hovioikeudessa toimitettaisiin lähtökohtaisesti vain asianosaisen vaatimuksesta. Esityksessä ehdotetaan otettavaksi käyttöön myös menettely, joka mahdollistaisi muutoksenhaun käräjäoikeudesta suoraan korkeimpaan oikeuteen sellaisessa tilanteessa, jossa lain soveltamista koskeva kysymys on kertautunut suuressa määrässä oikeussuhteita ja jossa ennakkoratkaisun viipyminen pitkittäisi oikeudellista epävarmuutta ja aiheuttaisi tarpeettomasti ongelmia.¹³ Lopulta vireillä on myös oikeushallinnon tietojärjestelmiä koskeva kokonaisuudistus, jolla voi i olla vaikutusta myös oikeudenkäyntien

¹⁰ Ks. *Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2007: 2*.

¹¹ ETL:n, PKL:n ja PoliisiL:n uudistusta pohtineen komitean mielestä syyttäjän kytkemistä esitutkintaan voidaan kuitenkin edistää riittävästi yhteistyövelvollisuutta koskevilla säännöksillä, jotka toisaalta velvoittaisivat esitutkintaviranomaisia pitämään syyttäjä tarvittavassa määrin tietoisena esitutkinnan etenemisestä ja toisaalta velvoittaisivat syyttäjää tarvittavassa määrin osallistumaan esitutkinnan ohjaamiseen. Syyttäjälle ei näin ollen ole komitean mukaan tarvetta antaa tutkinnanjohtajan asemaa edes laajoissa tai vaikeissa asioissa. Ks. *Oikeusministeriön komiteanmietintöjä 2009:2* ja erit. sen s. 52–55. Komitean mietintö on parhailaan lausuntokierroksella.

¹² Ks. erit. OK 2:1–2 (SK 811/2008). Tarkemmin ks. *HE 85/2008 vp*.

¹³ *HE 105/2009 vp*. Lisäksi ks. *Oikeusministeriön komiteanmietintöjä 2008:3*.

kokonaiskeston seurannan mahdollisuuksien tehostamiseen. Asiaa valmistelevien työryhmien on määrä jättää ehdotuksensa vuonna 2010.¹⁴

Oikeudenkäytön jouduttamisen ohella oikeusministeriössä on selvitetty EIS 13 artiklaan sisältyvän oikeudenkäyntien viivästystä vastaan olevan tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimuksen mukaisen lainsäädännön toteuttamista, sillä vaikka ihmisoikeustuomioistuin onkin edellä mainituin tavoin katsonut rikoksesta tuomituilla olevan rikoslain rangaistuksen määräämistä koskevien säännösten myötä tehokas oikeussuojakeino rikosoikeudenkäyntien viivästymistä vastaan, ei Suomen oikeuteen edelleenkään sisälly tehokkaita oikeussuojakeinoja oikeudenkäyntien viivästystä vastaan sellaisissa tilanteissa, joissa vastaajaa ei tuomita teosta tai joissa rikoksen asianomistajan taikka muiden prosessilajien mukaisessa järjestyksessä käsiteltäviin asioihin osallisten yksilöiden oikeutta kohtuullisessa ajassa tapahtuvaan oikeudenkäyntiin loukataan. Asiaa selvittämään asetettiin vuonna 2006 työryhmä (oikeussuojakeinotyöryhmä), joka saman vuoden loppupuolella jättämässään mietinnössään esitti säädettäväksi niin ylemmälle tuomioistuimelle tehtävästä kiirehtimiskantelusta kuin erityisen hyvityslautakunnan perustamisesta ja valtion varoista suoritettavasta rahamääräisestä hyvityksestä sille, jonka oikeutta oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa on loukattu.¹⁵ Hallituksen esitys tehokkaista oikeuskeinoista oikeudenkäyntien viivästymistä vastaan¹⁶ annettiin eduskunnalle vuoden 2009 alussa. Hallituksen esitykseen liittyvät lait hyväksyttiin eduskunnassa toukokuun loppupuolella, ja vuoden 2010 alusta lukien oikeudenkäyntien viivästymistä vastaan ennalta estävänä oikeussuojakeinona otetaan käräjäoikeuksissa käyttöön asian kiireelliseksi määrääminen.¹⁷ Jälkikäteenä oikeussuojakeinona asianosaisilla on taas mahdollisuus vaatia pääasiaa käsittelevältä yleiseltä tuomioistuimelta valtion varoista suoritettavaa kohtuullista hyvitystä oikeudenkäynnin viivästymisestä aiheutuneesta aineettomasta vahingosta.¹⁸ Lisäksi muutosten

¹⁴ Ks. *Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2009:6*, s. 139–141. Kootusti OM:ssä vireillä olevista tuomioistuinlaitosta ja prosessioikeutta koskevista uudistuksista ks. *Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2009:6*, s. 126–150.

¹⁵ *Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2006:21*.

¹⁶ *HE 233/2008 vp*.

¹⁷ OK:een on 1.1.2010 lukien lisätty uusi 19 luku (SK 363/2009) asian kiireelliseksi määräämisestä.

¹⁸ L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä (SK 362/2009) tulee voimaan 1.1.2010.

myötä on mahdollista lieventää hallinnollista taloudellista seuraamusta, kuten veronkorotusta, asian käsittelyn viivästymisen vuoksi.¹⁹

1.2 Tutkielman kysymyksenasettelu

Ihmisoikeussopimuksessa oikeudenkäyntien joutuisuudelle ja niiden viivästystä vastaan oleville tehokkaille valtiosisäisille oikeussuojakeinoille asetetuista vaatimuksista sekä ihmisoikeustuomioistuimen EIS 6(1) ja 13 artikloihin liittyvästä laaja-alaisesta oikeuskäytännöstä on keskusteltu suomalaisessa oikeustieteessä kohtuullisen runsaasti viime vuosien aikana. Erityisesti tässä yhteydessä on syytä mainita vuodelta 2007 oleva Mia Mari Spolanderin prosessioikeuden oppiaineeseen sijoittuva väitöskirjatutkimus, jossa Spolander on selvittänyt Suomen ihmisoikeustuomioistuimelta saamien langettavien tuomioiden perusteella syitä suomalaisten rikosoikeudenkäyntien viivästymiselle. Sisällöllisesti Spolanderin tutkimuksessa on noussut esiin erityisesti laajoja ja vaikeita talousrikosasioita koskevan esitutkinnan ja syyteharkinnan yhteensovittamiseen sekä juttujen tuomioistuinkäsittelyiden useampikertaisiin viranomaisaloitteisiin lykkäämisiin liittyneet ongelmat. Edelleen ongelmana on voinut olla vaikeudet vastaajien haastamisessa. Näiden osalta Spolander on pitänyt tärkeänä muun muassa esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten välisen yhteistyön tehostamista, yksinkertaisten juttujen tuomioistuinkäsittelyn keventämistä sekä vastaajan läsnäolopakkoa koskevien säännösten lieventämistä. Edelleen Spolander on esittänyt, että rikosprosessin asianosaisilla tulisi myös olla mahdollisuus tehdä lyhyessä määräajassa käsiteltävä kantelu asian käsittelyssä esiintyneestä viivästyksestä tuomioistuimelle, joka voisi asettaa prosessitoimien suorittamiselle lyhyehkön määräajan.²⁰

Ihmisoikeustuomioistuimen Suomea koskevaa oikeuskäytäntöä on Spolanderin väitöskirjassa seurattu aina vuoden 2006 loppuun saakka, ja kaikissa Spolanderin tutkimuksessa mukana olevissa tuomioissa ja päätöksissä valituksenalainen oikeudenkäyn-

¹⁹ HLL:iin on 1.1.2010 alkaen lisätty uusi 53 a § (SK 364/2009) hallinnollisen taloudellisen seuraamuksen käsittelyn viivästymisestä.

²⁰ Ks. *Spolander 2007* ja erit. sen s. 310–322. Ks. myös Uotin valtiosääntöoikeuden oppiaineeseen sijoittuva lisensiaatintutkimus oikeudesta kohtuulliseen käsittelyaikaan rikosoikeudenkäynnissä EIS 6(1) art:ssa tarkoitetulla tavalla. Ks. *Uoti 2000*. Aiheeseen liittyvistä artikkeleista lisäksi ks. esim. *Ervo 1998*, *Ervo 1999*, *Ervo 2004*, *Ervo 2005*, *Huovila 2006* sekä *Virolainen 2006*.

Suomalaisen hallintolainkäytön joutuisuutta EIS 6(1) art:n ja EIT:n oikeuskäytännön valossa on puolestaan käsitellyt väitöskirjassaan Siitari-Vanne. Ks. *Siitari-Vanne 2005*.

ti on ainakin aloitettu ennen uuden rikosprosessilain voimaantuloa.²¹ Langettavia tuomioita on tämän jälkeen tullut useita, ja uusimmissa vuodelta 2009 olevissa tuomioissa arvioitavana ihmisoikeustuomioistuimessa on myös ollut sellaisia rikosoikeudenkäyntejä, jotka on viety kokonaisuudessaan läpi uuden rikosprosessilain mukaisessa järjestyksessä.²² Edelleen relevanttia kansallista lainsäädäntöä ollaan jo edellä mainitun tavoin sekä uudistettu että uudistamassa monin paikoin sitten vuoden 2006. Keskeisimpänä näistä uudistuksista voidaan pitää vuoden 2010 alussa voimaan tulevaa lainsäädäntöä oikeudenkäyntien viivästymistä vastaan olevista tehokkaista oikeussuojakeinoista. Kyseisen uudistuksen tärkeimpänä tavoitteena on nimenomaan saattaa Suomen valtiosisäinen oikeus vastaamaan ihmisoikeussopimuksesta maalle johdettavia kansainvälisiä velvoitteita.²³ Spolander on lisäksi tarkastellut EIS 6(1) artiklaan sisältyvää kohtuullisen ajan vaatimusta yksinomaan rikoksesta epäillyn ja syytetyn näkökulmasta. Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin katsonut, että myös rikoksen asianomistajalla on oikeus vedota oikeuteen saada rikosasia kohtuullisessa ajassa käsiteltyksi paitsi esittäessään rikosoikeudenkäynnissä vaatimuksen rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta niin myös eräiden rikostyyppien osalta silloin, kun hän vaatii tekijälle rangaistusta.²⁴

Tarkoituksena tässä aineellisen ja menettelyllisen rikosoikeuden rajamaastoon sijoituvassa pro gradu -työssä on selvittää sitä, millaisia vaatimuksia rikoslainkäytön joutuisuudelle EIS 6(1) artiklassa asetetaan sekä sitä, millaisia valtiosisäisiä tehokkaita oikeussuojakeinoja rikosoikeudenkäyntien viivästyksiä vastaan EIS 13 artiklassa edellytetään. Edelleen tarkoituksena tutkielmassa on selvittää sitä, millaisia ongelmia suhteessa rikosprosessin joutuisuuteen ja rikosoikeudenkäynteihin osallisten oikeussuojakeinoihin prosessin viivästyksiä vastaan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä on Suomen osalta todettu sekä sitä, miten hyvin vireillä olevat lainsäädäntöuudistukset vastaavat oikeudenkäytännössä todettuihin ongelmiin. Sopimusmääräyksissä kansalliselle oikeudenhoidolle asetettuja vaatimuksia tarkastellaan tutkielmassa niin rikoksesta epäillyn ja rikosasian vastaajan (syytetyn) kuin rikoksen asianomistajan (uhrin) näkökulmasta, ja keskeisenä lähteenä työssä tältä osin on ihmisoikeustuomio-

²¹ ROL tuli voimaan 1.10.1997.

²² Ks. erit. *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

²³ Ks. *HE 233/2008 vp*, s. 1.

²⁴ Ks. erit. *Helmers v. Ruotsi* 29.10.1991.

istuimen Suomea koskeva oikeuskäytäntö, jota on seurattu aina vuoden 2009 kesäkuun loppuun asti.²⁵ Perus- ja ihmisoikeusnäkökulman lisäksi tutkielmassa pyritään tuomaan esiin rikosprosessin joutuisan etenemisen merkitys suhteessa aineellisen ja menettelyllisen rikoslain taustatavoitteisiin, ja peruslähtökohtana tässä tutkielmassa onkin, että rikosprosessiin osallisten yksilöiden oikeusturvan lisäksi rikosasian viivytyksetön ja EIS 6(1) artiklan mukaisesti kohtuullisessa ajassa tapahtuva selvittäminen edistää myös aineellisen rikoslain taustalla vaikuttavissa rangaistusteorioissa rangaistuksiin liitettyjä estäviä ja sovituksellisia vaikutuksia sekä rikosprosessioikeuteen sisältyvien rikosvastuun tehokkaan toteuttamisen ja aineellisen totuuden tavoitteiden toteutumista.

²⁵ Kaikki EIT:n ratkaisut (tuomiot ja päätökset) ovat saatavissa englannin- ja/tai ranskankielellä sähköisessä muodossa EIT:n omasta HUDOC-tietokannasta. Linkki kyseiseen tietokantaan löytyy EIT:n Internet-sivustolta [www-osoitteesta http://www.ohchr.org/](http://www.ohchr.org/). Lisäksi EIT:n kotisivuilta löytyy paljon tietoa EIT:n oikeuskäytännöstä ja sen tulkintojen kehityksestä. Suomenkielisiä ratkaisuselosteita EIT:n ratkaisuista julkaistaan sähköisessä muodossa Finlex-tietokannassa, joka löytyy [www-osoitteesta http://www.finlex.fi/fi/](http://www.finlex.fi/fi/). Ratkaisujen suomenkielisiä tiivistelmiä on Finlex-tietokannassa aina vuodesta 1960 alkaen. Suomea koskevista ratkaisuista tietokannasta löytyy lisäksi koko alkuperäisteksti englanninkielisenä.

2 Joutuisuuden merkityksestä

2.1 Aluksi

Tutkielman aluksi on paikallaan hahmottaa tarkemmin sitä, mikä merkitys epäillyn rikoksen esitutkinnan, asiaa koskevan syyteharkinnan sekä rikosasian tuomioistuinkäsittelyn joutuisuudella ja viivytyksettömyydellä on. Rikoksesta epäillyn ja rikosasian vastaajan perus- ja ihmisoikeussuojan toteutumisen ja Suomen kansainvälisoikeudellisten velvoitteiden täyttämisen lisäksi kysymystä rikosoikeudenkäynnin joutuisuudesta voidaan lähestyä niin materiaalsena (aineellisenä) kuin prosessuaalisen (menettelyllisen) rikosoikeuden taustavoitteiden ja tehtävien toteuttamisen näkökulmasta.

Aineellisen rikosoikeuden kannalta kysymys epäillyn rikoksen selvittämisen joutuisuudesta – ja samalla myös kysymys EIS 6(1) artiklassa tarkoitettuna kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumisesta – liittyy ennen muuta rikosten seuraamusten, rangaistusten, oletettujen vaikutusten syntymiseen ja tehokkuuteen. Aivan aluksi tässä kappaleessa tutustutaankin aineellisen rikoslain taustalla vaikuttaviin rangaistusteorioihin tarkoituksin selvittää sitä, miten rangaistusten muodossa tapahtuva tietoinen kärsimyksen aiheuttaminen on oikeutettavissa rangaistusten oletetuilla sovituksellisilla (retributiivisilla) ja estävillä (preventiivisillä) vaikutuksilla sekä erityisesti sitä, millaisia reunaehtoja rangaistusten sanotunlaisten vaikutusten syntymisellä ja tehokkuudella on katsottu olevan. Jäljempänä havaittavain tavoin rangaistuksiin tavallisimmin liitetyt sovitukselliset ja estävät vaikutukset edellyttävät muun muassa sitä, etteivät viiveet rangaistaviksi säädettyjen tekojen ja niistä tuomittavien rangaistusten välillä pääse venymään kovin pitkiksi, eikä rikosoikeudellista puuttumista kovin vanhoihin tekoihin voidakaan pitää teorioiden valossa perusteltuna. Edelleen edullisinta erityisesti rangaistusten normirikkomuksia yleisellä tasolla estäville vaikutuksille (yleisestävä vaikutus) on, että rangaistusuhkaa yhteiskunnassa toteuttavan ja ylläpitävän järjestelmän myös koetaan yleisesti yhteisön jäsenten piirissä toimivan riittävän varmasti ja joutuisasti.

Rangaistusteorioiden ja aineelliseen rikosoikeuteen liittyvien kysymysten jälkeen tutkielman käsillä olevassa kappaleessa siirrytään tarkastelemaan sitä, mikä merkitys epäillyn rikoksen selvittämisen joutuisuudella on rikosprosessille prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa täsmennettyjen tehtävien eli niin sanottujen prosessioikeudellis-

ten funktioiden toteutumisen kannalta. Prosessin tavoitteista nostetaan tässä yhteydessä esiin niin rikosprosessissa yksilötasolla toteutettavat rikosvastuun toteuttamisen ja asianosaisten yksilöiden oikeusturvasta huolehtimisen funktiot kuin rikosprosessilla järjestelmätasolla oleva ihmisten käyttäytymistä ohjaava ja aineellisen rikosoikeuden taustatavoitteita vahvistava vaikutus. Edelleen tässä tarkastellaan näiden prosessin erilaisten tehtävien rikosoikeudenkäynnille ja sitä koskevalle sääntelylle asettamia tehokkuusvaatimuksia sekä erityisesti joutuisuuden merkitystä prosessin rationaalisuuden ehtona. Jäljempänä havaittavain tavoin prosessin yksilötason funktioiden kannalta menettelyn joutuisuus muodostaa välttämättömän edellytyksen prosessin tarkoituksenmukaisuudelle (tehokkuudelle), kun taas järjestelmätasolla palataan kappaleen alun rangaistusteorioihin sekä niissä esitettyihin käsityksiin rangaistusten vaikutuksista ja kytetään rikosoikeudenkäynnin norminmukaista käyttäytymistä vahvista vaikutus ja menettelyn joutuisuuden merkitys rangaistusten oletettujen vaikutusten edellytyksiin.

2.2 Rikoksen tekemisestä kuluneen ajan vaikutuksesta teon rangaistavuuteen

2.2.1 Rangaistusteorioista

Rikosoikeuden avainkäsitteitä ovat rikos ja rangaistus. Näistä ensiksi mainittu voidaan määritellä tunnusmerkistön mukaiseksi, oikeuden vastaiseksi ja tekijässään syyllisyyttä osoittavaksi inhimilliseksi teoksi, ja jälkimmäisellä taas viitataan rikokseen syyllistyneelle henkilölle sanotunlaisesta teosta lankeavaan yhteiskunnan moitteeseen, seuraamukseen.²⁶ Edelleen rikoksista seuraaviin rangaistuksiin on kirjallisuudessa tavattu liittää muun muassa seuraavia ominaispiirteitä:

- 1) rangaistun oletetaan pitävän teosta tuomittavaa rangaistusta jonakin epämiellyttävänä, pahana, piinana tai kärsimyksenä;
- 2) rankaiseminen on yhteiskunnassa tietoista ja suunnitelmallista;
- 3) rangaistuksen langettavalla taholla on siihen (laissa säädetty) oikeus; ja
- 4) rangaistuksen ulkoisena syynä on voimassa olevaan lakiin sisältyvän normin vastainen teko.²⁷

²⁶ Rikoksen rakenteesta ks. esim. *Frände 2004*, s. 3, *Tapani & Tolvanen 2008*, s. 1–4 ja *Nuutila 1997*, s. 81. Ks. myös *Honkasalo 1965*, s. 18–20. Vrt. lisäksi *Jareborg 2001*, s. 33–39.

²⁷ Ks. *Frände 2004*, s. 1–2. Ks. myös esim. *Tapani & Tolvanen 2008*, s. 5 ja *Honkasalo 1965*, s. 7–12. Vrt. lisäksi *Jareborg 2001*, s. 1.

Rangaistuksilla puututaan tavallisesti siihen tuomittujen oikeudellisesti suojattuihin etuihin, kuten esimerkiksi vapausrangaistuksella rajoitetaan rangaistukseen tuomitun henkilökohtaista vapautta ja menettämisseuraamuksella hänen omaisuudensuojaansa, ja niiden käyttäminen edellyttääkin tuekseen erityisiä perusteluita. Nämä perustelut rangaistusten käytölle esitetään rikosoikeudessa usein rangaistusteorioiden muodossa. Rangaistusteoriat eli teoriat rangaistuksen oikeutuksesta, tarkoituksesta ja tehtävistä voidaan puolestaan jakaa karkeasti kahteen pääryhmään riippuen siitä, millaisia vaikutuksia rangaistuksilla katsotaan olevan. Yhtäältä voidaan erottaa rangaistusten retributiivisia eli sovituksellisia vaikutuksia korostavat absoluuttiset teoriat ja toisaalta taas rangaistusten preventiivisiä eli estäviä vaikutuksia painottavat relatiiviset teoriat.²⁸

Retributiivisten ja preventiivisten rangaistusteorioiden ohella kirjallisuudessa on esitetty myös eräitä muita käsityksiä rangaistusten tarkoituksesta ja oikeutuksesta. Esimerkkinä näistä voidaan mainita ensinnäkin niin sanotut kommunitaristiset rangaistusteoriat, joissa korostetaan rangaistuksen kommunikatiivista, viestinnällistä, luonnetta yhteisön moitteiden välittäjänä sekä rankaisemista tekijän ja yhteisön välisenä moraalisenä dialogina ja tekijän yhteisösiteiden palauttamisen ja/tai säilyttämisen mekanismina. Edelleen samansuuntaisesti tekijän ja uhrin välistä sovittelua sekä muita vaihtoehtoisia konfliktinratkaisutapoja ja uhrin oikeuksien merkitystä painottavassa niin sanotussa korjaavassa, restoratiivisessa, oikeudessa on korostettu rangaistusten merkitystä rikoksen uhrin hyvittämisen ja sosiaalisen uudelleenintegroimisen näkökulmasta. Lopulta perinteisempien teorioiden lisäksi voidaan myös mainita niin sanotut abolitionistiset teoriat, joissa perimmäisenä tavoitteena on useimmiten kuitenkin nykyisenkaltaisen rangaistusjärjestelmän täydellinen hylkääminen.²⁹

Tarkasteltaessa rangaistusten oikeutusta absoluuttisten teorioiden valossa liittyvät rangaistuksen perustelut ennen muuta menneen ajan tapahtumiin ja eräänlaisiin ansainnan ja oikeudenmukaisen sovituksen periaatteisiin: yksinkertaisesti norminvastaisesta tekoista seuraavaa rangaistusta on pidettävä oikeutettuna siksi, että normirikkomukseen syyllistynyt henkilö on norminvastaisella teollaan osoittanut ansaitsevansa sen. Perimmäisenä syynä rangaistukseen voidaankin siis pitää menneisyydessä tapahtunutta normirikkomusta, jonka sovittamista yhteisön oikeustajunnassa asuvat ansainnan ja oikeudenmukaisuuden vaatimukset edellyttävät. Teorioiden taustalla vaikuttava

²⁸ Ks. esim. *Frände 2004*, s. 19–31, *Tapani & Tolvanen 2008*, s. 46–88 ja *Nuutila 1997*, s. 21–35. Ks. myös *Honkasalo 1965*, s. 21–37. Vrt. lisäksi *Jareborg 2001*, s. 45–50.

²⁹ Ks. näistä vaihtoehtoisista rangaistusteorioista kootusti esim. *Lappi-Seppälä 2000*, s. 29–30.

sovitussajatus voi olla joko itseisarvoinen siten, että rangaistus itsessään riittää perusteluksi, tai se voi olla välineellinen niin, että rangaistuksen käyttöä perustellaan joillakin sovituksen positiivisilla ulkoisvaikutuksilla, kuten esimerkiksi yhteisön oikeustajunnan vaatimusten tyydyttämisellä. Joka tapauksessa tiukimmassa muodossaan ansainnan periaate merkitsee rankaisupakkoa niin, että jokainen normirikkomus on ehdottomasti sovitettava rangaistuksella. Toisaalta periaatteen voidaan myös nähdä muodostavan eräänlaisen suhteellisuusperiaatteen tai teon ja seuraamuksen vastavuuden vaatimuksen niin, että rangaistuksen on ankaruudeltaan vastattava esimerkiksi normirikkomuksella aiheutettua vaaraa ja vahinkoa tai teon erityistä laskelmallisuutta ja suunnitelmallisuutta.³⁰

Absoluuttisten teorioiden perusheikkoutena voidaan pitää sitä, ettei pelkkä vetoaminen ansainnan periaatteeseen, norminvastaisten tekojen oikeudenmukaiseen sovitukseen ja yhteisön oikeustajunnan tyydyttämiseen muodosta tyydyttäviä perusteluita rangaistusten käytölle, jos myös edellytetään, että rangaistuksella tulee olla joitakin konkreettisia, käytännöllisiä, tulevaisuuteen suuntautuvia päämääriä tai vaikutuksia.³¹ Sovitusteorioille vaihtoehtoisissa relatiivisissa teorioissa huomiota kiinnitetäänkin rangaistusten tarkoituksenmukaisuuteen ja hyödyllisyyteen, ja rangaistusta voidaan preventiivisten teorioiden mukaan pitää oikeutettuna ennen muuta siksi, että se vähentää norminvastaista käyttäytymistä niin erityisesti norminrikkokojen piirissä (rangaistusten erityisestävä vaikutus) kuin yleisesti koko yhteiskunnan tasolla (rangaistusten yleisestävä vaikutus). Tarkemmin rangaistusten erityisestävyydessä on kyse siitä, että langetettu rangaistus hillitsee siihen tuomitun omia henkilökohtaisia taipumuksia norminvastaiseen käyttäytymiseen, kun taas rangaistusten yleisestävyydellä viitataan siihen, että rangaistukset vähentävät norminvastaista käyttäytymistä yhteiskunnassa yleisellä tasolla niin pelotusvaikutuksensa (välitön yleisestävyys) kuin niiden moraa-

³⁰ Ks. esim. *Lappi-Seppälä 2000*, s. 16–18 tai *Tolvanen 2005*, s. 77–83. Ks. myös *Anttila & Törnudd 1970*, s. 220–221 ja *Anttila & Heinonen 1974*, s. 32 ja s. 41–42. Sovituksesta ja suhteellisuusperiaatteesta ks. myös *Lappi-Seppälä 1987*, s. 166–183.

³¹ Näin esim. *Nuutila 1997*, s. 21–22. Tolvanen on kuitenkin huomauttanut, että myös sovitukseen sisältyy tulevaisuuteen suuntautuvia ulottuvuuksia, kuten esimerkiksi pyrkimys tekijän uudistamiseen. Ks. tarkemmin *Tolvanen 2005*, erityisesti s. 78–81.

lia ja/tai tapaa luovan ja/tai vahvistavan vaikutuksensa sekä epävirallisia ryhmänormeja vahvistavan vaikutuksensa (välillinen yleisestävyys) kautta.³²

Erityisestävyydessä norminvastaisesta teosta tekijälleen langetettavaan rangaistukseen liittyvien varoituksellisten, sopeuttavien sekä vaarattomaksi tekevien (eristävien) vaikutusten oletetaan hillitsevän tuomittujen omia henkilökohtaisia taipumuksia norminvastaiseen käyttäytymiseen. Rangaistusten varoituksellisuudella viitataan siihen, että koettu rangaistus konkretisoi rangaistusuhkan ja antaa sille uudenlaisen painoarvon. Rangaistuksen ajatellaan näin toimivan ennen muuta konkreettisenä varoituksena, joka muodostaa pidäkkeen vastaisuudessa tapahtuville uusille normirikkomuksille. Sopeuttaminen taas merkitsee esimerkiksi opetuksellisten ja koulutuksellisten sekä mahdollisesti myös hoitavien ja terapeuttisten tavoitteiden yhdistämistä rangaistukseen. Tavoitteena onkin varoituksen ohella saattaa norminrikkooja rangaistuksella yhteiskuntakelpoiseksi ja/tai hoitaa hänet terveeksi. Vaarattomaksi tekeminen tai eristäminen puolestaan eroaa muista erityisestävyyden vaikutustavoista siinä mielessä, että sen saavuttaminen ei edellytä yhteistoimintaa rangaistukseen tuomitun puolelta. Keskeistä on norminrikkoojan saattaminen vaarattomaksi usein eristämällä hänet muun yhteisön ulkopuolelle.³³

Rangaistusten välitön yleisestävyys perustuu olettamuksiin potentiaalisten norminrikkoojien rationaalisesta toiminnasta ja hyödyn maksimoinnista sekä ihmiselle luontaisesta halusta vältellä rangaistusten kaltaisia epämiellyttäviä kokemuksia. Lähtökohtana on, että jokaista norminrikkomusta edeltää teon hyötyjen ja haittojen järkipäiväinen punninta, ja odotuksena on, että norminrikkomuksesta odotettavissa oleva rangaistus teon haittana painaa tässä intressipunninnassa enemmän kuin teosta odotettavissa olevat hyödyt. Potentiaalisen norminrikkoojan oletetun pyrkimyksen maksimoida hyötyään sekä ihmiselle luontaisena pidetyn halun vältellä epämiellyttäviä kokemuksia, kuten rangaistuksia, oletetaan puolestaan johtavan siihen, että norminrikkomukseen ei ryhdytä lainkaan.³⁴

Rangaistusten moraalialuovassa ja vahvistavassa vaikutuksessa lähtökohtana on, että säätämällä jokin teko rangaistavaksi osoitetaan samalla tuon teon yhteiskunnallinen moitittavuus. Tämän oletetaan johtavan siihen, että potentiaaliset norminrikkoojat myös mieltävät kyseisen teon pahaksi ja vääräksi ja välttelevät tekoon ryhtymistä jo moraalisista syistä, eikä vain rangaistuksen pelossa. Rangaistusten tapaa luova vaikutus taas perustuu havaintoon siitä, että useimmissa arkielämän tilanteissa ihmisten norminmukainen toiminta perus-

³² Ks. esim. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 196 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 18–25 sekä *Tolvanen 2005*, s. 83–112. Ks. myös *Anttila & Törnudd 1970*, s. 203–204 ja *Anttila & Heinonen 1974*, s. 32–33.

³³ Ks. esim. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 196–197 ja s. 236–248 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 70–86. sekä *Tolvanen 2005*, s. 107–112. Ks. myös *Anttila & Törnudd 1970*, s. 214–220 ja *Anttila & Heinonen 1974*, s. 37–39.

³⁴ Ks. esim. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 199–200 sekä s. 228–236 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 50–53 sekä *Tolvanen 2005*, s. 86–89. Ks. myös *Anttila & Törnudd 1970*, s. 203–204 ja *Anttila & Heinonen 1974*, s. 33–34.

tuu yksinkertaisesti tavan ja totumuksen kautta omaksuttuihin toimintamalleihin, ei teon hyötyjen ja haittojen rationaaliseen punnintaan tai tilanteen moraaliseen arviointiin. Ajatuksena onkin, että ajan myötä rangaistusten pelottava vaikutus ja niiden moraalia luova vaikutus vähitellen menettävät merkityksensä ihmisten käyttäytymisen ohjaamisessa ja että normeja noudatetaan ennen muuta yhteisön jäsenten piirissä vakiintuneen ja kyseenalaistamattoman tavan vuoksi. Lopulta rangaistusten ryhmänormeja vahvistavassa vaikutuksessa korostuu rikosoikeuden ja yhteisön epävirallisten normien välinen yhteys siten, että virallisiin normeihin sisältyvien rangaistusuhkien nähdään niiden moraalia ja tapaa luovan vaikutuksen ohella myös täsmentävän ja vahvistavan epävirallisiin ryhmänormeihin sisältyviä käyttäytymissääntöjä.³⁵

Erityisestävien vaikutusten syntyminen tai syntymättä jääminen sekä vaikutusten tehokkuus on yhdistetty tavallisesti seuraamusjärjestelmään ja rangaistusten täytäntöönpanoon, ja laajemmin rangaistusuhkaa toteuttavalla järjestelmällä on katsottu olevan vaikutusta rangaistusten yleisestävien vaikutusten toteutumisessa. Rangaistusten yleisestävien vaikutusten perusedellytyksinä voidaan taas pitää sitä, että rangaistukset mielletään yleisesti paheksuttaviksi koetuista teoista seuraaviksi moraalisesti värityneiksi reaktioiksi, moitteiksi, jotka langettaa jokin yhteisössä auktoriteettina pidetty taho. Lisäksi lienee syytä edellyttää, että kyseessä ylipäätään on sellainen teko, jonka suhteen rangaistusuhkalla voidaan katsoa olevan jonkinlaista vaikutusta ihmisten käyttäytymiseen (normin kautta motivoimisen mahdollisuus). Näiden perusedellytysten täytyessä yleisestävien vaikutusten tehokkuuden voidaan puolestaan katsoa riippuvan ensinnäkin siitä tarkkuudesta, jolla potentiaaliset norminrikkokat tuntevat tekojen rangaistavuuden suhteen relevantit normit (normituntemus). Toiseksi merkitystä on sillä, miten ankariksi potentiaaliset norminrikkokat mieltävät rangaistukset (sanktioankaruus) sekä sillä, millä todennäköisyydellä he arvioivat rangaistusten seuraavan normirikkomuksia (sanktiovarmuus ja kiinnijäämisriski). Lopulta yleisestävyyteen vaikuttaa yleisesti myös se, miten tehokkaana ja toimivana (uskottavuus) ja hyväksyttävänä (legitimiteetti) potentiaaliset norminrikkokat pitävät rangaistusuhkaa ylläpitävää ja toteuttavaa järjestelmää.³⁶

³⁵ Välillisen yleisestävyyden vaikutustapoja on kirjallisuudessa luokiteltu eri tavoin, ja jaottelu on jossain määrin sopimuksenvarainen. Ks. esim. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 196 ja s. 200–202 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 56–58 sekä *Tolvanen 2005*, s. 84 ja 90–101. Ks. myös *Anttila & Törnudd 1970*, s. 204–205 ja *Anttila & Heinonen 1974*, s. 33–34.

³⁶ Yleisestävyyden tehokkuuden ehtoja on kirjallisuudessa määritelty hieman eri tavoin tekijästä riippuen. Ks. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 202–207 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 50–54 ja s. 59–60 sekä *Tolvanen 2005*, s. 119–125. Ks. myös *Anttila & Törnudd 1970*, s. 204–205 ja *Anttila*

Perinteisten normituntemuksen, sanktioankaruuden, sanktiovarmuuden ja kiinnijäämisriskin sekä järjestelmän legitimitetin ja uskottavuuden lisäksi oikeuskirjallisuudessa on viime aikoina esitetty rangaistusten yleisestävien vaikutusten tehokkuuden riippuvan myös siitä, miten joutuisasti potentiaaliset norminrikkajat arvioivat sanktioiden seuraavan norminrikkomusta (sanktiovälittömyys).³⁷ Sanktiovälittömyyttä ei kuitenkaan ole tässä tutkielmassa omaksuman käsityksen mukaan välttämätöntä erottaa omaksi kriteerikseen, mikäli yleisestävyyden tehokkuuden edellytyksiksi jo muutenkin nostetaan asiallisesti samaa asiaa tarkoittavat potentiaalisten norminrikkajien käsitykset järjestelmän toimintakyvystä (sanktiovarmuus ja kiinnijäämisriski) sekä erityisesti rangaistusuhkaa ylläpitävän järjestelmän uskottavuus.

Normituntemuksen sekä sanktioankaruuden ja -varmuuden vaatimukset voidaan liittää välittömimmin rangaistusten pelotusvaikutuksen tehokkuuteen.³⁸ Kysymys potentiaalisten norminrikkajien normituntemuksesta on erityisen relevantti dynaamisissa ja heterogeenisissä moderneissa yhteisöissä, joissa normit uudistuvat nopeasti, eikä niillä useimmiten ole minkäänlaista välitöntä kytkentää yhteisön jäsenten omiin henkilökohtaisiin käsityksiin oikeasta ja väärästä. Normien sanatarkkaa osaamista olennaisempaa on kuitenkin kielletyn ja sallitun käyttäytymisen välisen rajan pääpiirteittäinen hahmottaminen sekä jonkinlainen yleiskuva rangaistussäännösten ja rangaistuskäytännön ankaruudesta.³⁹ Sanktiovarmuutta on puolestaan pidetty sanktioankaruutta keskeisempänä tekijänä siten, että ankarinkaan rangaistusuhka, joka jää kuitenkin suurella todennäköisyydellä toteutumatta jostakin syystä, ei muodosta potentiaalisille norminrikkajille riittäviä pidäkkeitä olla ryhtymättä normirikkomuksiin. Sanktiovarmuuden toteutumisen suhteen taas olennaista on ennen muuta se, että potentiaalisen norminrikkajan mieltämä riski jäädä kiinni juuri kyseisestä normirikkomuksesta (yksilö- ja tekokohtainen kiinnijäämisriski) on riittävän suuri. Edelleen sanktiovarmuuden vaikuttavat kuitenkin myös potentiaalisten norminrikkajien kokemukset ja käsitykset muun muassa rangaistusuhkaa toteuttavan järjestelmän toimintakyvystä ja sen toleranssirajoista kyseisenlaisissa teoissa (yleinen kiinnijäämisriski).⁴⁰

& Heinonen 1974, s. 34–37. Normin kautta motivoimisen mahdollisuuden on tuonut esiin esimerkiksi Nuutila. Ks. Nuutila 1997, s. 31–33.

³⁷ Ks. esim. Frände 2004, s. 28–29 sekä Tolvanen 2005, s. 124.

³⁸ Lappi-Seppälä 1987, s. 202–203 ja Lappi-Seppälä 2000, s. 50–54.

³⁹ Lappi-Seppälä 1987, s. 202–203 sekä Anttila & Törnudd 1970, s. 205–207 ja Anttila & Heinonen 1974, 34–35. Ks. myös Tolvanen 2005, s. 119.

⁴⁰ Lappi-Seppälä 1987, s. 206–207 ja Lappi-Seppälä 2000, s. 50–54 sekä Anttila & Törnudd 1970, s. 207–214 ja Anttila & Heinonen 1974, s. 35–37. Ks. myös Tolvanen 2005, s. 119.

Rangaistusuhkaa ylläpitävän ja toteuttavan järjestelmän uskottavuuden ja legitimitetin vaatimukset taas voidaan kytkeä selvimmin rangaistusten välillisen yleisestävyyden tehokkuuteen. Vaatimus järjestelmän uskottavuudesta merkitsee ensinnäkin sitä, että järjestelmä, jonka yleisesti arvioidaan toimivan tehottomasti tai jota ei sovelleta lainkaan, ei ole uskottava. Toisaalta tehoton tai täysin symboliseksi jäävä järjestelmä vaikuttaa negatiivisesti myös potentiaalisten norminrikkojien käsityksiin kiinnijäämisriskistä. Legitimiteetti taas voidaan yksinkertaisesti määritellä järjestelmän hyväksymisenarvoisuudeksi niin, että potentiaalisten norminrikkojien norminmukainen toiminta ei perustu järjestelmän harjoittamaan pakkoon tai väkivaltaan, vaan järjestelmää ja sen sääntöjä kohtaan koettuun velvollisuudentunteeseen. Hyväksymisenarvoisuuden kannalta olennaista on se, että potentiaaliset norminrikkajat luottavat niin järjestelmän toiminnan ja menettelyn kuin menettelyn lopputuloksen oikeudenmukaisuuteen, ja merkitystä tässä mielessä on ainakin niin rikosprosessia kuin rangaistuksia ja niiden määräämistä (lajivalinta ja mittaaminen) koskevalla sääntelyllä. Legitimiteetin vaatimus myös rajoittaa sanktioiden ankaruutta siinä mielessä, että äärimmäisen ankarat sanktiot ovat omiaan heikentämään järjestelmän hyväksyttävyyttä.⁴¹

Absoluuttisten teorioiden ohella myös preventiivisiä rangaistusteorioita on kritisoitu. Lähtökohtana tässä kritiikissä on usein ollut Kantin kategorinen imperatiivi, jonka mukaan ihmisiä tulee kohdella aina niin kuin he olisivat päämääriä itsessään, ei koskaan pelkinä välineinä, ja palautettaessa rangaistuksen oikeutus yksinomaan sen norminrikkomuksia vähentäviin vaikutuksiin, kohdellaan rangaistua kriitikkojen mukaan pelkästään välineenä, eikä lainkaan itsenäisenä päämääränä.⁴² Yksinomaan absoluuttisiin tai preventiivisiin näkökantoihin painottuvan rangaistusteorian asemesta onkin pyritty kehittämään myös teorioita, joissa otetaan huomioon kummankin teoriaperinnön sisällä esitettyjä argumentteja rangaistusten käytön oikeuttamiselle.

Näissä absoluuttisia ja preventiivisiä käsityksiä yhdistävissä niin sanotuissa pluralistisissa teorioissa rangaistusten oikeutusta tarkastellaan rangaistusuhkaa ylläpitävän ja toteuttavan järjestelmän eri tasoilla painottaen vaihtelevasti niin rangaistusten sovituksellisia kuin estäviä vaikutuksia. Siinä missä kriminalisointien tasolla rangaistusjärjestelmän oikeutus palautetaan rangaistus säännösten yleisestäviin tavoitteisiin, voidaan seuraamusjärjestelmää koskevassa sääntelyssä ottaa lukuun myös erityisestäviä näkökohtia. Lainkäyttötasolla taas perusteluiden pääpaino on rangaistusten estävissä vaikutuksissa, joskin näiden ohella voidaan ottaa huomioon ainakin jossain määrin myös niitä sovituksellisia vaikutuksia, joita teosta tuomittavaan rangaistukseen yksittäis-

⁴¹ Ks. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 203–204 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 59–60. Ks. myös *Tolvanen 2005*, s. 119–122.

⁴² Ks. esim. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 131–132.

tapauksessa liittyy. Lopulta rangaistusten täytäntöönpanotasolla korostuvat ennen muuta rangaistusten erityisestävät vaikutukset.⁴³

2.2.2 Rikosoikeudellisesta vanhentumisesta ja sen eräistä lähi-ilmioistä

Ajalliset rajat rangaistusten käytölle muodostaa lopulta aina rikosoikeudellinen vanhentuminen, ja riippumatta siitä, palautetaanko rikosoikeuden taustalla vaikuttavat tavoitteet käsityksiin rangaistusten sovituksellisuudesta, oikeudenmukaisuuden vaatimuksista ja ansainnan periaatteesta taikka ajatuksiin rangaistusten estävistä vaikutuksista sekä niiden hyödyllisyydestä ja tarkoituksenmukaisuudesta, edellyttää rangaistusten käytön oikeuttaminen joka tapauksessa teosta tuomittavan rangaistuksen seuraavan sen perusteena olevaa normirikkomusta suhteellisen välittömästi. Rikosoikeudellista vanhentumista voidaankin perustella niin absoluuttisiin kuin relatiivisiin teorioihin liittyvien argumenttien valossa. Niin ikään vastaaviin näkökohtiin nojautuen voidaan perustella myös sitä, että tietyissä tilanteissa ja tietyin edellytyksin huomattavan kauan aikaa sitten tapahtuneista normirikkomuksista langetettavia seuraamuksia kohtuullistetaan tai ne jätetään jopa kokonaan tuomitsematta, vaikei viiveteon ja seuraamuksen välillä olisikaan vielä päässyt kasvamaan niin pitkäksi, että teko katsottaisiin vanhentuneeksi ja että tekijää tulisi pitää täysin rangaistusvastuusta vapaana.

Ensinnäkin rangaistuksen sovituksellisen vaikutuksen osalta on huomattava, että tavallisesti normirikkomuksen herättämä vaatimus oikeudenmukaisesta ja ansaitusta sovituksesta heikkenee ajan kulumisen myötä. Norminvastaisen teon muiston hälvennyessä myös vaatimukset siihen syyllisen tahon rankaisemisesta tavallisesti vaimenevat, eikä rangaistusta kovin vanhoista teoista voidakaan yleensä pitää perusteltuna rangaistusten sovituksellisten vaikutusten toteuttamisen kannalta. Edelleen myös rangaistuksiin liittyvän erityisestävän vaikutuksen toteutumisen suhteen voidaan pitää suotavana, että rangaistus seuraa rikollista tekoa mahdollisimman pikaisesti. Rikoksen ja rangaistuksen välisen ajan kasvaessa kasvaa näet samalla myös riski siitä, että rangaistus kääntyy siihen sisältyviä erityisestäviä tavoitteita vastaan ja esimerkiksi katkaisee tekijän hyvin käynnistyneen sosiaalistumisprosessin. Lopulta myöskään rangaistusten yleisestävyyden ei voida katsoa edellyttävän ainakaan täysimittaista puut-

⁴³ Ks. näistä esim. *Lappi-Seppälä 1987*, s. 126–144 ja *Lappi-Seppälä 2000*, s. 33–49 sekä *Frände 2004*, s. 19–30. Lisäksi ks. *Tolvanen 2005*, s. 119–125. Myös Jareborg tarkastelee kriminalisointien oikeutusta eri tasoilla. Ks. *Jareborg 2001*, s. 45–65.

tumista kovin vanhoihin tekoihin. Niin sanktiovarmuuden ja siihen liittyvän kiinnijäämisriskin kuin rikosoikeusjärjestelmän uskottavuuden ja legitimitetin kannalta on edullista, että rangaistusuhka toteutetaan yhteiskunnassa mahdollisimman joutuisasti normirikkomuksen jälkeen.⁴⁴

Rikosoikeudellisesta vanhentumisesta säädetään RL 8 luvussa (SK 297/2003), ja käytännössä keskeisimpänä vanhentumisen muotona voidaan pitää syyteoikeuden vanhentumista (RL 8:1), joka viittaa mahdollisuuteen nostaa teosta syyte rikoksen tekemisestä kuluneen ajan vuoksi.⁴⁵ Tavallisimmin teosta laissa säädettyyn enimmäisrangaistukseen sidottu vanhentumisaika lasketaan esimerkiksi tekorikoksissa tekopäivästä ja laiminlyöntirikoksissa siitä päivästä, jolloin laiminlyöty teko olisi viimeistään tullut tehdä (RL 8:2.1), ja vanhentuminen katkeaa tavallisesti silloin, kun haaste on annettu rikoksesta syytetylle laillisesti tiedoksi (RL 8:3.1). Syyteoikeuden vanhentumisen vaikutus katsotaan aineellisoikeudelliseksi, ja se poistaa teon rangaistavuuden. Toisaalta syyteoikeuden vanhentuminen ei ole ehdoton takaraja teon saattamiseksi tuomioistuimen käsiteltäväksi, vaan eräin edellytyksin vanhentumisaikaa voidaan myös jatkaa. RL 8:4:n mukaan syyteoikeuden vanhentumisaikaa voidaan jatkaa keran yhdellä vuodella, mikäli rikoksen tutkinta vaatii erityisiä aikaa vieviä tutkintatoimia ja tutkinta on vanhentumisajan päättyessä selvästi keskeneräinen, rikos on tullut esitutkintaan poikkeuksellisen myöhään tai rikoksesta vastaajaksi haastettava pakoilee haastamista, eikä haastetta saataisi todennäköisesti annettua hänelle tiedoksi ennen vanhentumisajan umpeutumista. Syyteoikeuden vanhentumisen jatkamisen edellytyksenä on kuitenkin kaikissa tapauksissa se, että erittäin tärkeä yleinen etu vaatii sitä, ja käytännössä sanottu kriteeri rajaa vanhentumisajan jatkamisen mahdollisuuden pois kaikista vähäisimmistä teoista.⁴⁶

⁴⁴ Ks. vanhentumisen oikeuspoliittisista perusteluista esim. *Lappi-Seppälä 2000*, s. 517–518, *Frände 2004*, s. 344 sekä *Tapani & Tolvanen 2008*, s. 448–449. Ks. myös vanhentumissääntelyä koskevaan uudistukseen liittyvät hallituksen esitykset *HE 27/1999 vp*, s. 4, *HE 45/2001 vp*, s. 4 sekä *HE 169/2005 vp*, s. 20–21. Rangaistuksen kohtuullistamisen ja tuomitsematta jättämisen perusteluista ks. *HE 44/2002 vp*, s. 200–201 ja s. 212.

⁴⁵ RL:n 8 luvun vanhentumissääntösten monipolvisesta uudistamisesta ks. *Tapani & Tolvanen 2008*, s. 447–448.

⁴⁶ Syyteoikeuden vanhentumisen ohella RL 8 luvussa säädetään mm. rangaistuksen tuomitsemisen estävästä vanhentumisesta (RL 8:6) sekä tuomitun vankeusrangaistuksen raukeamisesta (RL 8:10). Näistä rangaistuksen tuomitsemisen estävässä vanhentumisesta on kyse siitä, ettei rangaistusta voida tuomita teosta kuluneen ajan vuoksi, ja tuomitun vankeusrangaistuksen raukeaminen viittaa taas tilanteeseen, jossa tuomittua vankeusrangaistusta ei voida panna

Rikosoikeudellisen vanhentumisajan käsillä olo teon vasta tullessa viranomaisten tietoon voi olla myös peruste, jolla syyttäjä rajoittaa esitutkintaa tai päättää seuraamusluonteisesti jättää syytteen nostamatta teosta (toimenpiteistä luopuminen). ROL 1:8:ssa onkin säädetty, että ellei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, saa syyttäjä jättää syytteen nostamatta niin sanotulla kohtuusperusteella silloin, kun oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina ja tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, rikoksesta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat. Lainkohdassa mainittuina muina seikkoina voidaan asiaa koskevan hallituksen esityksen mukaan pitää esimerkiksi sellaista tilannetta, jossa rikoksen syytteen esityksen pitkäaikoinen vanhentumisaika on kulunut miltei loppuun ja rikos on sattumanvaraisesti vasta tässä vaiheessa tullut viranomaisten tietoon.⁴⁷ Edelleen syyttäjä voi ETL 4 §:n mukaan tutkinnanjohtajan esityksestä myös määrätä, ettei esitutkintaa rikoksen johdosta toimiteta tai että se lopetetaan, jos hän tulisi jättämään syytteen nostamatta jollakin ROL 1:8:ssa mainitulla perusteella.⁴⁸

Rangaistuksen kohtuullistamisesta ja tuomitsematta jättämisestä rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan vuoksi säädetään puolestaan RL 6 luvussa (SK 515/2003). Lähtökohtana rangaistusta mitattaessa on, että teosta tuomittavan rangaistuksen tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen nähden (RL 6:4). Samalla kuitenkin tuomioistuimen on rangaistusta mitattaessa otettava huomioon myös teosta kulunut aika, ja RL 6:7:ssä onkin säädetty, että tuomioistuimen on mittaamisratkaisussaan otettava huomioon tuomittavaa rangaistusta kohtuullistavana seikkana muun muassa rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi tällaisessa tapauksessa kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. Edelleen rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika voidaan lain mukaan ottaa huomioon rangaistusta määrättäessä myös niin, että tekijä tuomitaan laissa säädettyä lievemmän-

täytäntöön lainvoiman saaneesta tuomiosta kuluneen ajan vuoksi. Rikosoikeudellisesta vanhentumisesta tarkemmin ks. esim. *Tapani & Tolvanen 2008*, s. 450–466.

⁴⁷ Ks. *HE 79/1989 vp*, s. 15.

⁴⁸ Seuraamusluonteisesta syyttämättä jättämisestä tarkemmin ks. esim. *Frände 1999*, s. 153–161, *Tapani & Tolvanen 2006*, s. 141–144 tai *Jokela 2008*, s. 222–235. Esitutkinnan rajoittamisesta ks. esim. *Helminen & al. 2006*, s. 219–222.

lajiseen rangaistukseen tai että teosta säädetty rangaistusasteikko alitetaan, mikäli normaalirangaistus johtaisi kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen (RL 6:8). Lopulta RL 6:12:ssa on vielä säädetty, että tuomioistuin saa jättää rangaistuksen myös kokonaan tuomitsematta, jos rangaistusta on pidettävä erityisen kohtuuttomana tai tarkoituksettomana, kun ottaa huomioon rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan.

RL 6 lukua koskevan hallituksen esityksen mukaan rangaistuksen kohtuullistamista koskevassa säännöksessä käytetyllä ”rikoksen tekemisestä kuluneella huomattavan pitkän ajan” -käsitteellä viitataan ensinnäkin sellaisiin tilanteisiin, joissa rikos on tullut viranomaisten tietoon poikkeuksellisen myöhään ja syyteoikeus teosta on lähellä vanhentumistaan. Lähtökohtana on, että mitä lähempänä syyteoikeuden vanhentuminen on, sitä enemmän merkitystä rikoksen tekemisestä kuluneelle ajalle voidaan rangaistuksen määräämisen yhteydessä antaa. Arviointiin vaikuttaa kuitenkin tällöin aina myös rikostyyppi siten, että vanhentumisajan lähestymisen esimerkiksi talousrikoksissa ei hallituksen esityksen mukaan tule vaikuttaa teosta määrättävään rangaistukseen niin merkittävästi kuin vaikkapa vähäisissä omaisuusrikoksissa.⁴⁹ Toisaalta kohtuullistamisperusteen soveltaminen ei rajoitu yksinomaan sellaisiin tilanteisiin, joissa syyteoikeus teosta on lähellä vanhentua. Lyhyempikin aika tulee hallituksen esityksen mukaan ottaa huomioon rangaistusta määrätessä etenkin silloin, kun tekijän henkilökohtaiset olosuhteet ovat rikoksen tekemisen jälkeen kehittyneet sillä tavalla, että hänen tempaamisensa irti senhetkisistä oloista vahingoittaisi vakavasti tulevia sosiaalisen selviytymisen mahdollisuuksia. Lopulta myös ylipitkäksi venynyt rikosoikeudenkäynti ja siihen liittyvät sielulliset kärsimykset voidaan hallituksen mukaan ottaa huomioon rangaistusta määrätessä. Tuomitsematta jättämistä koskevassa säännöksessä tarkoitettulla tavalla erityisen kohtuuttomana ja tarkoituksettomana rangaistusta voidaan hallituksen esityksen mukaan pitää esimerkiksi silloin, kun asian käsittely on

⁴⁹ Tapani ja Tolvanen kuitenkin huomauttavat, että vanhentumisajan ja tekotyypin lisäksi aina tulisi ottaa huomioon myös yksittäistapauksen olosuhteet ja se konkreettinen teko, josta rangaistusta ollaan määräämässä. Näin ollen myös talousrikoksissa rangaistuksen kohtuullistamista tai tuomitsematta jättämistä on pidettävä mahdollisena, mikäli syyteoikeuden vanhentumisaika on lähellä umpeutumistaan ja teolla ei ole aiheutettu merkittävää taloudellista vahinkoa. Ks. *Tapani & Tolvanen 2006*, s. 103–104.

venynyt ylemmissä tuomioistuimissa hyvinkin pitkäksi ja syytetyn henkilökohtaisissa oloissa on prosessin aikana tapahtunut olennaisia muutoksia.⁵⁰

2.3 Joutuisuuden merkityksestä rikosprosessin yksilötason funktioiden valossa

2.3.1 Rikosprosessin yksilötason funktioista sekä niiden menettelylle asettamista vaatimuksista

Rikosprosessioikeuden keskeisimpänä käsitteenä voidaan pitää rikosprosessia, joka on määriteltävissä oikeudellisesti säännellyksi menettelyksi, jossa selvitetään epäilty rikos sekä vahvistetaan ne toimenpiteet, joihin tapahtuneen rikoksen johdosta on ryhdyttävä. Näin laajasti määriteltynä rikosprosessin käsite kattaa niin rikoksen esitutinnan ja asian syyteharkinnan kuin jutun tuomioistuinkäsittelyn, ja sen ensisijaisena tehtävänä (funktiona) yksittäistapauksien tasolla voidaan sanoa olevan toteuttaa rikosoikeudellinen vastuu epäillyn rikoksen johdosta (rikosvastuun toteuttamisen funktio).⁵¹ Rikosprosessin yksilötason funktiot eivät kuitenkaan tyhjenny yksinomaan rikosvastuun toteuttamiseen. Prosessioikeudessa ja erityisesti rikosprosessioikeudessa on viime vuosien aikana korostettu voimakkaasti perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä, ja rikosvastuun toteuttamisen rinnalle ja rajoittimeksi voidaan nostaa nykymuotoisen rikosprosessin rooli tutkittavana ja käsiteltävänä olevaan asiaan osallisten yksilöiden oikeusturvasta huolehtimisessa (oikeusturvafunktio). Kootusti voidaankin sanoa, että modernissa rikosprosessissa on yksittäistapauksien tasolla kyse rikosvastuun to-

⁵⁰ Ks. *HE 44/2002 vp*, s. 200–201 ja s. 212. KKO on jo vanhan lain aikaan katsonut rangaistusta voitavan kohtuullistaa rikosoikeudenkäynnin pitkän keston vuoksi. Ks. *KKO 1995:132*. Syytteiden hylkääminen ei kuitenkaan pääsääntöisesti ole mahdollista rikosprosessin keston vuoksi. Ks. *KKO 2004:58*. Edelleen rangaistuksen kohtuullistaminen prosessin pitkän keston vuoksi tehdään sen mittaamisessa, ei lajivalinnassa. Ks. *KKO 2005:73*. Lisäksi ks. *KKO 2006:11*, jossa vastaajat on jätetty tuomitsematta rangaistukseen virkavelvollisuuksien rikkomisesta, kun oikeudenkäynti heitä vastaan on kestänyt hyvin pitkän aikaa, vaan ei KKO:n mukaan välttämättä kuitenkaan heidän oikeusturvansa kannalta kohtuuttoman pitkään, ja pitkään kestäneen oikeudenkäynnin on katsottu haitanneen vastaajien viranhoitoa. Rangaistuksen määräämisestä tarkemmin ks. esim. *Tapani & Tolvanen 2006* tai *Frände 2004*, s. 358–427.

⁵¹ *Jokela 2008*, s. 6, *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 14 ja *Frände 1999*, s. 3. Luettaessa mukaan myös seuraamusten täytäntöönpano määritelmää voidaan vielä täydentää niin, että rikosprosessissa on kyse epäillyn rikoksen selvittämisestä sekä rikoksen johdosta määrättävien toimenpiteiden vahvistamisesta ja täytäntöönpanosta. Suppeamman määritelmän mukaan rikosprosessissa taas vahvistetaan ne toimenpiteet, joihin tapahtuneen rikoksen johdosta on ryhdyttävä. Ks. *Tirkkonen 1969*, s. 3. Tällöin rikosprosessilla tarkoitetaan lähinnä vain oikeudenkäyntimenettelyä. Oikeudenkäyntimenettely puolestaan jakaantuu käsittely- ja vahvistamisvaiheeseen. Vahvistaminen tapahtuu tuomiolla, joka voi olla syylliseksi tuomitseva tai vapauttava (ROL 11:4.2).

teuttamisesta epäillyn rikoksen johdosta asiaan osallisten yksilöiden oikeusturvasta huolehtien ja sitä kunnioittaen.⁵²

Rikosvastuun toteuttamisen ja asianosaisten oikeusturvasta huolehtimisen lisäksi rikosprosessin yksilötason funktioita voidaan tarkastella niin sanotun oikeussuojateorian valossa. Oikeussuojateorian mukaan rikosprosessissa, kuten muissakin prosessilajeissa, on yksittäistapauksien tasolla ensisijaisesti kyse oikeussuojan antamisesta asiaan osallisten tahojen oikeudellisesti suojatuille intresseille (oikeussuojafunktio). Oikeussuojafunktion näkökulmasta rikosprosessi on näin ollen ennen muuta väline, jolla rikoksen asianomistajalle annetaan oikeussuojaa, ja niissä teoissa, joissa rikoksella ei ole varsinaista asianomistajaa, on rikosoikeudenkäynnissä toteutettavan oikeussuojan nähty tulevan lähinnä valtion edustamien julkisoikeudellisten intressien hyväksi.⁵³

Oikeussuojafunktio ei kuitenkaan sovellu nykymuotoisen rikosprosessin tehtävien kuvaamiseen ainakaan kovin hyvin muun muassa siitä syystä, että moderni valtio on pääosin monopolisoinut itselleen ensisijaisen syyteoikeuden käyttämisen myös niissä teoissa, joissa rikoksella on asianomistaja. Asianomistaja saa pääsääntöisesti nostaa syytteen rikoksesta itse vain, jos virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta taikka esitutkintaviranomainen tai syyttäjä on päättänyt, ettei esitutkintaa toimiteta (ROL 1:14.1, SK 647/2003).⁵⁴ Useimmiten rikoksen asianomistajalle syntyykin rikoksen johdosta välittömimmin vain oikeus rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta koskevan vaatimuksen esittämiseen virallisen syyttäjän ajaman syytteen tuomioistuinkäsittelyn yhteydessä (ROL 3:1).⁵⁵ Luontevalta ei tunnu myöskään oikeussuojateorian mukainen tapa selittää prosessissa annettavan oikeussuojan tulevan valtion hyväksi niissä tapauksissa, joissa rikoksella ei ole selvästi identifioitavissa olevaa asianomistajaa tai uhria. Tarkalleen ottaen valtiohan ei tarvitse oikeussuojaa tapahtuneen rikoksen johdosta, vaan lähinnä vain suojaa rikollisuutta vastaan.⁵⁶

⁵² Ks. *Jokela 2008*, s. 6–7. Jokelan lisäksi vastaavanlaista kaksoisfunktiota ovat korostaneet Pölönen ja Ervo. Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 143–146 ja *Ervo 2005*, s. 107–110. Virolaiselle ja Frändelle rikosprosessin ainoana oikeana funktiona yksittäistapauksien tasolla on rikosvastuun toteuttaminen, ja oikeusturvaseikat ovat heille lähinnä prosessin laatua koskeva (ja luonteeltaan lähinnä rajoittava) vaatimus. Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 149–151 ja *Frände 1999*, s. 8–9.

⁵³ *Tirkkonen 1969*, s. 1–3.

⁵⁴ Asianomistajalla on kuitenkin aina oikeus yhtyä syyttäjän ajamaan syytteeseen ja myös vedota uuteen tosiseikkaan syytteen tueksi (ROL 1:14.3) sekä ottaa ajettavakseen syyttäjän peruuttama syyte (ROL 1:15). Syyteoikeudesta ks. tarkemmin esim. *Jokela 2008*, s. 209–252 tai *Frände 1999*, erit. s. 136–145.

⁵⁵ ROL 3:9:n mukaan syyttäjän on myös ajettava asianomistajan syytettyä vastaan esittämään rikokseen perustuvaa vaatimusta, jos tämä voi tapahtua ilman olennaista haittaa syytteen ajamiselle, eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Adheesiosta ja syyttäjän velvollisuudesta ajaa eräitä asianomistajan vaatimuksia ks. tarkemmin esim. *Jokela 2008*, s. 253–275 tai *Frände 1999*, s. 431–442.

⁵⁶ Näin *Vuorenpää 2007*, s. 10. Rikosvastuun toteuttamisen ohella oikeussuojafunktiolle voidaan kuitenkin Vuorenpään mukaan antaa jossain määrin merkitystä sellaisissa tilanteissa,

Rikosvastuun toteuttamisen tehtävän kannalta rikosprosessissa korostuu ennen muuta aineellisen totuuden selvittäminen sekä aineellisen rikoslain oikea soveltaminen (aineellinen oikeudenmukaisuus), ja keskeistä menettelyssä on näin ollen rikosjutun tosiseikkojen perusteellinen ja luotettava selvittäminen sekä rikosoikeudellisten säännösten oikea tulkinta mahdollisimman tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti. Tästä peruslähtökohdasta käsin rikosprosessin rationaalisuuden ehdot voidaan muotoilla siten, että niin prosessia koskevan sääntelyn kuin myös käytännön menettelyn tulee olla sellaisia, että ne mahdollistavat mahdollisimman edullisesti (taloudellisuusperiaate), nopeasti (joutuisuusperiaate) ja varmasti aineellisesti oikeaan ratkaisuun päätymissä asiassa (varmuusperiaate). Kootusti taloudellisuus- ja joutuisuusperiaatteita kutsutaan tavallisesti prosessiekonomian periaatteeksi, ja yhdessä varmuusperiaatteen kanssa se muodostaa prosessin ylimpänä tavoiteperiaatteena pidetyn tarkoituksenmukaisuus- tai tehokkuusperiaatteen, jonka toteuttamiseksi muita prosessioikeudellisia periaatteita, kuten esimerkiksi menettelyn kontradiktorisuutta, akkusatorisuutta ja julkisuutta sekä virallisperiaatetta, sovelletaan vain siinä määrin kuin prosessin tarkoituksenmukaisuus sitä edellyttää.⁵⁷

Vanhastaan menettelyn kontradiktorisuutta eli vastapuolen kuulemisen periaatetta on prosessioikeudessa pidetty ehdottomana oikeusperiaatteena tai sääntönä (*audiatur et altera pars* -sääntö). Rikosprosessioikeudessa sitä on perinteisesti tulkittu niin, että siinä missä siviiliprosessissa riittää, että asianosaiselle varataan tilaisuus tulla kuulluksi, on rikosoikeudenkäynnissä asianosaisia ja erityisesti rikosasian vastaajaa yleensä kuultava ehdottomasti ja jokaisessa tapauksessa. Kuuleminen on siis ollut arvo sinänsä, eikä sitä ole ollut lupa punnita menettelyn tarkoituksenmukaisuuteen nähden.⁵⁸ Rikosprosessia koskevan sääntelyn uudistamisessa on kuitenkin lähdetty siitä, että vastapuolen kuulemisen periaatetta ei enää toteuteta rikosprosessissa absoluuttisesti, vaan se voi väistyä menettelyn tarkoituksenmukaisuuden tieltä. Esimerkiksi ROL 8:11.1:ssä (SK 1472/2001) säädetäänkin, että rikosasia voidaan tutkia ja ratkaista vastaajan poissaolosta huolimatta, jos hänen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ei ole tarpeen ja hänet on sellaisella uhalla haastettu tuomioistuimeen. Tällöin tekijälle voidaan tuomita sakkorangaistus tai enintään kolme kuukautta vankeutta sekä enintään 10.000 euron suuruinen menettämisseuraamus.

joissa rikoksella on asianomistaja. Samaa mieltä on myös Virolainen. Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 148.

⁵⁷ *Virolainen & Pölönen 2003*, 167–168, *Tirkkonen 1969*, s. 81 sekä *Jokela 2008*, s. 6. Jokelalle menettelyn tarkoituksenmukaisuus ei kuitenkaan ole prosessin aito periaate, vaan lähinnä vain prosessin tavoite. Myöskään *Frände* ei halua puhua muista periaatteista kuin rikosvastuun toteuttamisesta (*förverkligandeprincipen*) ja oikeusturvanäkökohtiin liittyvästä suojele- tai suojaperiaatteesta (*skyddsprincipen*). Ks. *Frände 1999*, s. 9–10. Ks. myös *Ervo 1996*, s. 48–51 ja *Vuorenpää 2009*, s. 59–65.

⁵⁸ Ks. esim. *Tirkkonen 1969*, s. 81.

Prosessin tarkoituksenmukaisuuden voidaan katsoa edellyttävän ainakin asian tuomioistuinkäsittelyn suullisuutta (suullisuusperiaate) ja asiassa relevantin todistelun esittämistä välittömästi asiaa ratkaisevalle tuomioistuimelle sekä tuon tuomioistuimen kokoonpanon vaihtumattomuutta (välittömyysperiaate). Välttämättömän edellytyksen suullisuus- ja välittömyysperiaatteiden toteutumiselle oikeudenkäyntimenettelyssä muodostaa puolestaan menettelyn ajallinen keskittäminen (keskitysperiaate).⁵⁹ Sanotun keskitysperiaatteen mukaan asia on lähtökohtaisesti käsiteltävä pääkäsittelyssä yhtäjaksoisesti (ROL 6:9.1). Jos juttu on niin laaja, ettei sitä saada käsiteltyä kokonaisuudessaan yhden päivän kuluessa, saadaan istunto keskeyttää kuitenkin niin, että asian käsittelyä on jatkettava vähintään kahtena arkipäivänä viikossa, ellei käsittelyä lykätä. Asian käsittelyn pidempiaikainen keskeyttäminen, lykkääminen, on taas sallittua vain poikkeuksellisesti. Lykkäämisperusteet liittyvät lähinnä tilanteisiin, joissa käsittelyn yhtäjaksoisuuden toteutumiselle ilmaantuu jokin ennalta arvaamaton este, ja lain esitöissä on korostettu perusteiden suppeaa tulkintaa. Pääsääntöisesti asiassa on toimitettava uusi pääkäsittely, kun asia on ollut lykättynä yhteensä yli 30 päivää, ja ehdottomasti uusi pääkäsittelyssä on toimitettava yleensä aina, jos se on ollut lykättynä yhteensä yli 60 päivää (ROL 6:11). Uudessa pääkäsittelyssä asia taas on käsiteltävä kokonaisuudessaan uudelleen (ROL 6:12).⁶⁰

Asian voidaan jättää myös lepäämään, jolloin tuomioistuin määrää asian käsittelyä jatkettavan esteen poistuttua (OK 14:4, SK 690/1997). Lepäämään jättäminen tulee kyseeseen lähinnä silloin, kun asian ratkaisemiseksi on tärkeää, että jossakin toisessa menettelyssä käsiteltävänä oleva kysymys ratkaistaan ensin, tai jos asian käsittelylle on olemassa jokin muu pitkäkestoinen este. Päätös on kuitenkin tehtävä asian valmistelussa, sillä pääkäsittelyssä tehtävä lepäämään jättäminen merkitsee asiallisesti asian käsittelyn lykkäämistä ja johtaa laissa säädetyt rajat ylittäessään uuden pääkäsittelyn järjestämiseen.⁶¹

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteen muodostavat alaperiaatteet, eli menettelyn taloudellisuus, joutuisuus ja varmuus, ovat käytännön prosessissa usein vähintäänkin jännitteisessä suhteessa keskenään, ja lähtökohtana onkin, että niin oikeudenkäynnissä kuin sitä koskevassa sääntelyssä tulisi löytää niiden välille optimaalinen tasapaino.

⁵⁹ HE 82/1995 vp, s. 1. Tarkemmin näistä prosessin menettelyperiaatteista ks. esim. Jokela 2008, s. 15–21 ja s. 360–374, Virolainen & Pölönen 2003, s. 362–386 tai Vuorenpää 2009, s. 65–75. Ks. myös Tirkkonen 1969, s. 92–98.

⁶⁰ Keskityksen toteuttamisesta pääkäsittelyssä tarkemmin ks. esim. Jokela 2008, s. 365–374, Virolainen & Pölönen 2003, s. 385–386, Vuorenpää 2009, s. 69–75 tai Frände 1999, s. 236–242 ja s. 272–278. Ks. myös HE 82/1995 vp, s. 91–92.

⁶¹ Ks. HE 82/1995 vp, s. 15–16 ja Jokela 2008, s. 369–370.

Tässä alaperiaatteiden välisessä tasapainottamisessa on puolestaan lupa tilanteesta riippuen antaa yhdelle periaatteelle etusija toisten kustannuksella, ja niiden keskinäinen painoarvo vaihtelee yksittäistapauksittain. Alaperiaatteiden punninnan mahdollisuudesta huolimatta varmuusperiaatteella ja sen mukaisella aineellisen totuuden tavoitteella ja tuomio-oikeellisuudella on kuitenkin lähtökohtaisesti aina etusija muihin tarkoituksenmukaisuuden alaperiaatteisiin nähden, ja oikeusvarmuuden painoarvon keventäminen muiden periaatteiden mukaisten tavoitteiden edistämiseksi edellyttääkin painoarvon intressipunninnassa asettuvan erityisen selvästi menettelyn taloudellisuuden ja/tai joutuisuuden puolesta puhuvien seikkojen puolelle. Ensiarvoisen tärkeää prosessissa onkin löytää aineellisesti oikea ratkaisu, ei menettelyn edullisuus tai nopeus. Erityisen selvä etusija varmuusperiaatteella sekä aineellisella totuudella ja tuomio-oikeellisuudella on rikosprosessissa. Rikosvastuun toteuttamiseksi ei riitä se, että rangaistusvastuu kohtaa jotakuta, vaan sen on kohdistuttava nimenomaan tutkitavana olevasta teosta tosiasiaassa vastuussa olevaan tahoon, eikä tästä saa jäädä mitään varteenotettavaa epäilyä.⁶²

Rikosvastuun toteuttamisen ja menettelyn tarkoituksenmukaisuuden vaatimusten rinnalla vaikuttaa lisäksi aina rikosprosessin oikeusturvafunktio, jossa aineellisen totuuden ja tuomio-oikeellisuuden (aineellinen oikeudenmukaisuus) sekä sen edellyttämän menettelyllisen tehokkuuden asemesta korostuvat lähinnä asiaan osallisten yksilöiden oikeusturvaan ja menettelyn muodollisiin vaatimuksiin liittyvät näkökohdat (muodollinen oikeudenmukaisuus). Oikeusturvafunktion näkökulmasta prosessin tarkoituksenmukaisuus ja aineellinen oikeudenmukaisuus eivät siis yksinään riitä, vaan menettelyn on myös täytettävä kaikilta osiltaan oikeusvaltion tunnusmerkkeihin kuuluvan ja jokaiselle perus- ja ihmisoikeutena turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytykset. Näihin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytyksiin kuuluu taas esimerkiksi EIS 6 artiklan mukaan oikeudenkäynnin joutuisuus ja julkisuus, asiaa käsittelevän tuomioistuimen lakiperusteisuus, puolueettomuus ja riippumattomuus sekä syyttömyysolettama (syyttömän suojaamisen periaate) ja eräät rikoksesta syytetyn prosessuaaliset vähimmäisoikeudet, kuten oikeus kuulustella häntä vastaan

⁶² Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 178–179. Ks. myös *Ervo 1996*, s. 48–51. Ervo on korostanut lisäksi aineellisen totuuden periaatetta, joka kuitenkin on hänen mukaansa alistainen mm. tarkoituksenmukaisuusperiaatteelle. Ks. *Ervo 1996*, s. 52–80. Virolainen ja Pölönen pitävät realistisempänä tavoitteena todistelusaantöjen puitteissa saavutettavaa prosessuaalista totuutta. Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 168–175. Ks. myös *Vuorenää 2009*, s. 63–65.

kutsuttuja todistajia sekä saada hänen puolestaan todistavat todistajat kutsutuiksi.⁶³ Lopulta oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta koskevien perusedellytysten lisäksi rikosprosessissa on yleisemminkin huolehdittava asiaan osallisten yksilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta sekä siitä, ettei niitä loukata tai vaaranneta tarpeettomasti tai suhteettoman paljon.⁶⁴

Rikosasioissa merkityksellisiä sopimusmääräyksiä sisältyy erityisesti myös EIS 3 artiklaan (kidutuksen kieltö), EIS 5 artiklaan (oikeus vapauteen ja turvallisuuteen), EIS 7 artiklaan (ei rangaistusta ilman lakia) sekä EIS 8 artiklaan (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta). Sopimuksen kuudennella lisäpöytäkirjalla on sovittu kuolemanrangaistuksen poistamista ja sopimuksen seitsemänteen lisäpöytäkirjaan sisältyvät määräykset muutoksenhausta rikosasioissa, väärän tuomion johdosta suoritettavasta vahingonkorvauksesta sekä kieltö syyttää tai rangaista kahdesti samasta teosta (ne bis in idem -kieltö).⁶⁵ Ihmisoikeustuomioistuin on lisäksi täsmentänyt oikeudenmukaiselle oikeudenkäynnille EIS 6 artiklassa asetettuja kriteereitä ja niiden merkitystä edelleen oikeuskäytännössään, ja sopimusmääräyksessä nimenomaisesti mainittujen seikkojen lisäksi oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluu ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön mukaan muun muassa oikeuden saatavuus (”access to court”) ja oikeuksiin pääseminen (”access to justice”), menettelyn kontradiktorisuus (audiatur et altera pars) ja osapuolten tasa-arvoisuus (equality of arms), tuomioistuinkäsittelyn suullisuus sekä rikosasioissa myös niin sanottua myötävaikuttamattomuusperiaate tai itseinkriminointisuoja (nemo tenetur se ipsum accusare -periaate).⁶⁶

Keinoja ja tapoja, joilla rikosvastuu voidaan rikosprosessissa toteuttaa, on useissa tilanteissa rajoitettu juuri asianosaisten oikeusturvan vuoksi. Syyttömän suojaamisen periaatteen vuoksi esimerkiksi mahdollisuutta turvautua rikosprosessuaalisiin pakkokeinoihin on rajoitettu sitomalla niiden käytön edellytykset tavallisesti paitsi tutkittavana olevan rikoksen törkeysasteeseen niin myös tietynasteiseen todennäköisyyteen siitä, että pakkokeinojen kohteeksi joutuva on syyllistynyt tutkittavana olevaan rikok-

⁶³ Ks. myös KP-sopimus 14 artikla ja erit. sen 2–7 kappaleet.

⁶⁴ Ks. oikeusturvafunktion erilaisista muotoiluista esim. *Jokela 2008*, s. 7, *Virolainen & Pölonen 2003*, s. 143–146 ja s. 150 sekä *Frände 1999*, s. 8–9. Asiallisesti kaikkiin näihin sisällytetään kuitenkin samat seikat kuin tässä. Syyttömyysolettamasta syyttömän suojaamisen periaatteena puhuu erit. *Jokela*. Ks. myös *Ervo 1996*, s. 36–47. Ervo puhuu kokoavasti yksilön-suojaperiaatteesta, joka on hänen mukaansa ylin modernin prosessioikeuden periaatteista.

⁶⁵ Ks. näistä tarkemmin esim. *Pellonpää 2005*, passim, *Cameron 2006*, passim, tai *Ovey & White 2006*, passim.

⁶⁶ EIS 6 art:aan sisältyvistä oikeudenmukaisen rikosoikeudenkäynnin elementeistä ks. tarkemmin esim. *Ervo 2008*, passim sekä *Pellonpää 2005*, s. 384–435, *Cameron 2006*, s. 89–101 tai *Ovey & White 2006*, s. 158–217.

seen.⁶⁷ Myötävaikuttamattomuusperiaatteen (itseinkriminointisuoja) mukaan jokaisella on puolestaan oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä tekoon. Rikoksesta epäilty ja rikosasian vastaaja voivat näin ollen vaieta asiasta täysin, kiistää heitä vastaan esitetyt tosiseikat tätä kiistämistä sen kummemmin perustelematta tai kertoa tapahtumainkulusta myös täysin totuudenvastaisesti ilman seuraamuksia.⁶⁸ Selvimmin oikeusturvasta johtuvat rajoitukset rikosvastuun toteuttamiselle näkyvät rikosasian oikeudenkäynnissä, jossa noudatetaan puolustuksen suosimisen periaatetta (favor defensionis -periaate). Syyttäjä on tämän mukaan ensinnäkin velvollinen näyttämään toteen kaikki ne seikat, joihin syyte välittömästi perustuu (syyttömyysolettama). Edelleen näytön osalta epäselviksi jääneissä tapauksissa tuomioistuimen on ratkaistava asia syytetyn eduksi (in dubio pro reo -sääntö). Lopulta laintulkintaan liittyvissä epävarmoissa tilanteissa lakia on sovellettava rikoksesta syytetylle lievimmän vaihtoehdon mukaisesti (in dubio mitius -sääntö).⁶⁹

Lähtökohtaisesti tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukainen oikeudenkäynti on yleensä myös oikeudenmukainen, ja usein esimerkiksi prosessin tarkoituksenmukaisuutta ja tehokkuutta turvaavilla suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaatteilla on merkitystä myös asiaan osallisten prosessuaalisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Esimerkiksi ihmisoikeustuomioistuimen mukaan menettelyn suullisuus on olennainen osa jokaiselle EIS 6 artiklassa turvattua oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä erityisesti ensimmäisessä oikeusasteessa, ja tästä menettelyn suullisuutta koskevasta pääsäännöstä voidaan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan poiketa rikosasioissa vain rajoitetusti.⁷⁰ Välittömyysperiaate taas turvaa osaltaan

⁶⁷ Esim. PKL 1:3.1:ssä on säädetty, että rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää mm. silloin, kun rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. PKL 7 luvun 1 a §:ssä säädetään lisäksi suhteellisuusperiaatteesta, joka tulee ottaa huomioon aina harkittaessa pakkokeinoihin turvautumisen edellytysten täyttymistä. Ks. tarkemmin rikosprosessuaalisista pakkokeinoista esim. *Helminen et al. 2006*, s. 453–725 tai *Niemi-Kiesiläinen 2000*, s. 42–71.

⁶⁸ Siinä missä esimerkiksi rikoksen asianomistajalla on negatiivinen totuusvelvollisuus niin esitutkinnassa kuin rikosoikeudenkäynnissä (ETL 25 § ja ROL 6:5.3), ei rikoksesta epäillyllä tai rikosasian vastaajalla ole tällaista. Myötävaikuttamattomuusperiaatteesta on nimenomainen määräys KP-sopimuksen 14(3) artiklan g kohdassa. EIT on kuitenkin tulkinnut sen sisältyvän EIS 6 artiklaan. Ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 407–409, *Ovey & White 2006*, s. 196–202 tai *Ervo 2008*, s. 360–385 ja niissä mainitut EIT:n ratkaisut.

⁶⁹ Ks. esim. *Jokela 2008*, s. 25–26, *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 423–425 ja *Ervo 2005*, s. 142–149. Ks. myös *Tirkkonen 1969*, s. 23–24.

⁷⁰ Ks. erit. *Hermi v. Italia 18.10.2006*. Kyseessä on EIT:n suuren jaoston ratkaisu, jossa EIT on pyrkinyt erityisesti selventämään suullisen käsittelyn järjestämisen edellytyksiä. Ks. myös

rikosasian vastaajalle kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvaton mahdollisuuden esittää häntä vastaan kutsutuille todistajille kysymyksiä.⁷¹ Lopulta keskittämisperiaatteen mukainen menettelyn ajallinen yhtäjaksoisuus on välttämätön edellytys niin suullisuus- ja välittömyysperiaatteiden kuin oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kuuluvan joutuisuusvaatimuksen toteutumiselle. Erityisesti näytön hankinnassa, todistelussa ja todisteharkinnassa menettelyn tarkoituksenmukaisuuteen liittyvät seikat voivat kuitenkin joutua helposti ristiriitaan asianosaisten oikeusturvan kanssa. Tällöin etusija tulisi antaa aina yksilön oikeusturvaan liittyville näkökohdille.⁷²

Yhtenä keskeisimpänä haasteena niin rikosprosessia koskevassa sääntelyssä kuin myös käytännön menettelyssä on pidetty rikosprosessin rikosvastuun tehokkaaseen toteuttamiseen ja asiaan osallisten oikeusturvasta huolehtimiseen liittyvien funktioiden yhteensovittamista.⁷³ On kuitenkin syytä huomata, että jännite näiden rikosprosessin eri tehtävien välillä on kuitenkin usein vähintäänkin näennäinen siinä mielessä, että ensinnäkin rikoksen asianomistajan näkökulmasta rikosvastuun toteuttaminen mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti ja tehokkaasti palvelee yleensä aina myös hänen oikeusturvaansa. Myöskään rikoksesta epäillyn ja rikosasian vastaajan osalta sanotut rikosprosessin eri funktiot eivät välttämättä ole ristiriidassa keskenään, eikä rikosvastuun toteuttaminen esimerkiksi milloinkaan edellytä sitä, että tekoon syytön tulee tuomitukseksi rikoksesta tai että tekoon syyllinenkään joutuu kohtuuttomien pakkokeinojen kohteeksi taikka tuomitaan suhteettoman ankaraan rangaistukseen. Edelleen prosessin ensisijaisten tehtävien välisten ristiriitojen mahdollisuutta vähentää myös se, että tehtävillä on ainakin jossain määrin erilainen painoarvo rikosprosessin eri vaiheissa ja riippuen siitä, minkä viranomaisen näkökulmasta tehtäviä tarkastellaan. Rikosvastuun toteuttaminen ja tarkoituksenmukaisuus painottuvat erityisesti tavallisesti poliisin toimittamassa esitutkinnassa ja syyttäjän syyteharkinnassa, kun taas oikeusturva ja siihen liittyvät menettelylliset takeet ovat vahvimmin läsnä käsiteltäessä asiaa tuomioistuimessa sekä tuomioharkinnassa.⁷⁴ Oikeusturvafunktiota ei näin ol-

Pellonpää 2005, s. 402–404, *Ovey & White 2006*, s. 179–180 tai *Ervo 2008*, s. 173–224 ja niissä mainitut EIT:n ratkaisut.

⁷¹ Ks. EIS 6(3) art:n d kohta ja KP-sopimus 14(3) art:n e kohta.

⁷² *Jokela 2008*, s. 8. Myös Virolaiselle, Pölöselle ja Frändelle oikeusturvaseikat rikosvastuun toteuttamisen rajoittimena ovat ensisijaisia. Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 145–146 ja s. 150 sekä *Frände 1999*, s. 8. Ks. myös *Ervo 1996*, s. 38–39 ja s. 48–49.

⁷³ Ks. esim. *Jonkka 1991*, s. 173–179.

⁷⁴ *Jokela 2008*, s. 8 ja *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 143–146 ja s. 150.

len pidäkään käsittää yksinomaan rikosvastuun toteuttamisen rajoittimeksi tai vaikeuttajaksi, vaan kyse on aina – ainakin osin – myös keinoista, joilla rikosvastuu kohdennetaan rikosprosessissa oikealla tavalla, oikeanlaisessa menettelyssä ja tekoon tosiasiasa syylliseen henkilöön.⁷⁵

2.3.2 Rikosprosessin joutuisuuden merkityksestä niin rikosvastuun toteuttamisen kuin asiaan osallisten oikeusturvan näkökulmasta

Niin rikosvastuun toteuttamisen kuin asiaan osallisten oikeusturvasta huolehtimisen kannalta on tärkeää, että epäilty rikos tulee rikosprosessissa tutkituksi ja selvitettyksi mahdollisimman perusteellisella ja luotettavalla tavalla. Rikosvastuun tarkoituksenmukaisen toteuttamisen kannalta keskeistä on ennen muuta menettelyn lopputuloksen aineellinen oikeudenmukaisuus, eikä riittävää rikosvastuun toteuttamisen kannalta olekaan se, että rangaistusvastuu kohtaa rikosprosessissa summittain jotakuta, vaan sen kohdistuttava nimenomaan tekoon tosiasiallisesti syylliseen tahoon.⁷⁶ Edelleen teosta langetettavan rangaistuksen on myös oltava oikeudenmukaisessa suhteessa teon vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, sen vaikuttimiin ja rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen nähden (RL 6:4, SK 515/2003). Niin ikään oikeusturvafunktion ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytyksiin sisältyvän syyttömyysolettaman ja syytetyn suojaamisen periaatteen toteutumisen kannalta on olennaista, että asia selvitetään prosessissa niin kattavasti ja luotettavasti, etteivät tekoon syyttömät joudu pakkokeinojen kohteeksi, rikoksesta syytetyiksi tai ainakaan missään tapauksessa tule tuomituiksi teosta rangaistukseen.⁷⁷ Tästä näkökulmasta todistelu sääntöjen ja niiden asettamien rajoitteiden puitteissa saavutettavan prosessuaalisen totuuden asemesta rikosprosessissa ei lähtökohtaisesti tulisikaan tyytyä mihinkään muuhun kuin aineelliseen totuuteen ja tuomio-oikeellisuuteen.

Asian perusteellisen ja luotettavan selvittämisen kannalta keskeinen merkitys on erityisesti rikoksen johdosta toimitettavalla esitutkinnalla, joka toimii asiallisesti niin syyttäjän suorittaman syyteharkinnan kuin asian tuomioistuinkäsittelyn valmisteluna.

⁷⁵ Näin esim. *Ervo 2005*, s. 109–110. Ks. myös *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 185.

⁷⁶ RL 3:5:n (SK 515/2003) mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus.

⁷⁷ Ks. näin esim. *Jokela 2008*, s. 7. Jokela katsoo ihmisoikeussopimukseen sisältyvien syyttömyysolettamaa koskevien määräysten ilmaisevan yleisempää syyttömän suojaamisen periaatetta, johon sisältyy se, ettei rikosprosessissa tulisi milloinkaan puuttua asiaan osallisten yksilöiden vapauspiiriin tarpeetta tai kohtuuttoman paljon.

Esitutkinnassa tuleekin ETL 5 §:n mukaan paitsi selvittää rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty sekä muut syytteestä päättämistä varten tarvittavat seikat niin myös valmistella asia siten, että todistelu asiassa voidaan ottaa tuomioistuimessa järjestettävässä pääkäsittelyssä vastaan yhdellä kertaa. Edelleen esitutkinnassa hankittavan selvityksen ja tutkinnan kattavuuden vaatimusta korostaa myös ETL 7 §:ssä säädetty esitutkintaviranomaisen velvollisuus kohdella rikoksesta epäiltyä syyttömänä esitutkinnassa (syyttömyysolettama) sekä tästä johdettava velvollisuus selvittää ja ottaa huomioon tutkinnassa niin epäillyn syyllisyyden puolesta kuin sitä vastaan puhuvat seikat ja todisteet (objektiviteetti- eli tasapuolisuusperiaate). Käytännössä esitutkinta tuleekin siis aina toimittaa niin, että mitään vaihtoehtoisia tapahtumainkulkuja ja muita mahdollisia epäilyjä ei suljeta suoraan tutkinnan ulkopuolelle, vaan ne otetaan asianmukaisesti huomioon ja selvitetään. Lisäksi esitutkintaviranomaisen on ETL 12 §:n mukaan suoritettava myös rikoksesta epäillyn pyytämät kuulustelut ja muut tutkintatoimenpiteet, jos rikoksesta epäilty osoittaa, että ne saattavat vaikuttaa asiaan, eikä niistä myöskään aiheudu asian laatuun nähden kohtuuttomia kustannuksia.⁷⁸

Asian perusteellinen selvittäminen sekä tuomio-oikeellisuus ja aineellisen totuuden tavoite ovat korostetusti esillä myös rikosoikeudenkäyntiä koskevassa sääntelyssä. Asian ajallisesti yhtäjaksoisen käsittelyn tavoitteesta huolimatta pääkäsittelyä voidaan ensinnäkin aina lykätä, mikäli tuomioistuimen tietoon tulee uusi tärkeä todiste, joka voidaan ottaa vastaan vasta myöhemmin (ROL 6:10.1:n 2 kohta), ja vaikka lähtökohdaksi onkin, että todisteiden hankinta on rikosprosessissa asianosaisten tehtävänä, on tuomioistuimella kuitenkin materiaalisen prosessinjohtonsa (ROL 6:5.2) puitteissa eräissä tilanteissa velvollisuus ryhtyä sellaisen saatavilla olevan selvityksen hankkimiseen (OK 17:8, SK 1052/1991), joka voi johtaa syytteen hylkäämiseen.⁷⁹ Asian perusteellisen selvittämisen vuoksi syytteen kiellettyinä muuttamisena ei lisäksi pidetä sitä, että syyttäjä rajoittaa syytettä joiltakin osin tai vetoaa syytteen tueksi johonkin uuteen oikeustositukseen (ROL 5:17.2), vaan tällöin kyseessä on sallittuna pidetystä

⁷⁸ Ks. *Helminen et al. 2006*, s. 60–63 tai *Niemi-Kiesiläinen 2000*, s. 13. Yleisistä esitutkinta-periaatteista tarkemmin ks. *Helminen et al. 2006*, s. 60–77 tai *Niemi-Kiesiläinen 2000*, s. 12–14.

⁷⁹ Asiaa koskevassa HE:ssä on kuitenkin korostettu erityisesti sitä, ettei tuomioistuimen tule käyttää OK 17:8:n mukaista mahdollisuutta todisteiden hankkimiseen syytteen toteennäyttämisen tukemiseksi. Ks. *HE 82/1995 vp*, s. 83–84. Ks. myös *Jokela 2008*, s. 378, *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 397 ja *Frände 1999*, s. 354–356.

syytteen tarkistamisesta tai täydentämisestä.⁸⁰ Edelleen rikosasioissa ei myöskään ole preklusiota kuin vasta korkeimmassa oikeudessa (OK 30:7, SK 104/1979), ja asianosaiset voivat vedota niin uusiin todisteisiin kuin uusiin oikeustositseihin myös vielä hakiessaan muutosta kärjäoikeuden ratkaisuun, jos he saattavat todennäköiseksi, että he eivät ole voineet vedota niihin asian kärjäoikeuskäsittelyn aikana tai että heillä on ollut pätevä syy olla tekemättä niin (OK 25:17, SK 165/1998). Lopulta rikosasiassa annettu tuomio voidaan laajasti purkaa niin syytetyn eduksi kuin hänen vahingokseen siinä tapauksessa, että oikeudenkäynnin päätyttyä ja tuomion jo saatua lainvoiman asianosaisten tai viranomaisten tietoon tulee jokin uusi todiste tai oikeustositseikka, jonka seurauksena asiassa annettu tuomio olisi todennäköisesti ollut toinen.⁸¹

Epäillyn rikoksen perusteellisen ja luotettavan selvittämisen kannalta on luonnollisesti edullisinta, että menettely etenee ilman aiheettomia viivytyksiä, ja prosessin joutuisuus onkin varmuusperiaatteelle alisteisesta asemastaan huolimatta usein välttämätön edellytys tarkoituksenmukaisuusperiaatteen muiden alaperiaatteiden tosiasiallisen toteutumisen kannalta. Ensinnäkin taloudellisuusperiaatteen toteutumisen tavoite puhuu aina joutuisan menettelyn puolesta, sillä pitkään kestävä prosessi lisää väistämättä siitä niin asianosaisille kuin yhteiskunnalle aiheutuvia taloudellisia kustannuksia. Niin ikään varmuusperiaatteen toteutuminen ja aineellisesti oikeaan ratkaisuun päätyminen asiassa edellyttävät menettelyltä aina ainakin tietynasteista joutuisuutta. Ilman aiheettomia viivytyksiä toimitettava esitutkinta (ETL 6 §) edesauttaa luonnollisesti tosiseikkojen selvittämistä sekä kattavan ja luotettavan näytön hankintaa asiassa. Joutuisa syyteharkinta ja syytteen nostaminen (YISjäl 1 §) sekä viivytyksettä annettava haaste (ROL 5:8.1) puolestaan mahdollistavat sen, että asianosaisten ja todistajien muistikuvat tapauksen yksityiskohdista ovat mahdollisimman tuoreita ja luotettavia vielä siinäkin vaiheessa, kun asia päättyy tuomioistuimeen ja asiassa otetaan vastaan henkilötodistelua. Lopulta jutun mahdollisimman yhtäjaksoinen käsittely tuomioistuimessa sekä välittömästi asian käsittelyn päätyttyä pidettävä päätösneuvottelu (ROL 11:7) ovat luonnollisesti omiaan edistämään asiaa ratkaisevien tuomareiden ja lautamiesten

⁸⁰ Syytteen tarkistamisesta tai täydentämisestä tarkemmin ks. esim. *Jokela 2008*, s. 320–325, *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 403–405 tai *Frände 1999*, s. 228–233.

⁸¹ Tuomion purkamisesta säädetään OK 31 luvussa (SK 109/1960). Tarkemmin ylimääräisestä muutoksenhausta muutoksenhakuineena niin siviili- kuin rikosasioissa ks. esim. *Niemi-Kiesiläinen & Rautio 2003*, s. 977–1026.

mahdollisuuksia pitää mielessään suullisessa todistelussa esitetyt lausumat sekä arvioida niiden merkitystä tuomioharkinnan yhteydessä.⁸²

Oikeusturvafunktion kannalta rikosprosessin joutuisuutta voidaan perustella sillä, että menettelyn viivytyksettömyys on usein välttämätön edellytys sille, että asia tulee syyttömän suojaamisen periaatteen edellyttämällä tavalla riittävän laajasti ja perusteellisesti selvitettyä. Oikeusturvafunktion näkökulmasta vaatimus rikosprosessin joutuisuudesta liittyy kuitenkin lisäksi jokaiselle perus- ja ihmisoikeutena turvattuun oikeuteen saada asiansa sekä tuomioistuimen käsiteltäväksi (”access to court”) että myös tosiasiallisesti ratkaistuksi (”access to justice”) kohtuullisessa ajassa.⁸³ Rikoksesta epäillyn kannalta esitutkinnan, syyteharkinnan sekä syytteen nostamisen viivästyminen on ongelmallista siinä mielessä, että hänellä ei ole mahdollisuutta viedä asiaa itse tuomioistuimeen ja esimerkiksi nostaa syyttömyyttä koskevaa negatiivista vahvistuskannetta, vaan hänen on aina odotettava esitutkinnan ja syyteharkinnan valmistumista. Asianomistajan näkökulmasta taas esitutkinnan, syyteharkinnan, syytteen nostamisen tai haastamisen viivästyminen voi johtaa siihen, että syyteoikeus teosta pääsee vanhentumaan, eikä hän näin ollen pääse käyttämään laissa säädettyä toissijaista syyteoikeuttaan. Syyteoikeuden vanhentuessa asianomistaja ei myöskään saa rikokseen perustuvaa yksityisoikeudellista vaatimustaan käsitellyksi syyttäjän ajamana rikosjutun käsittelyn yhteydessä, vaan joutuu itse nostamaan erillisen ja ROL 3:1:n mukaan käräjäoikeudessa riita-asiana käsiteltävän kanteen, ja vaikei syyteoikeus teosta vanhentuisikaan, on rikosjutun tuomioistuinkäsittelyn viivästyminen luonnollisesti aina omiaan viivästyttämään myös sen yhteydessä tavallisimmin käsiteltävän asianomistajan rikoksesta johtuvan tai rikokseen perustuvan yksityisoikeudellisen vaatimuksen käsittelyä.

2.3.3 Rikosprosessin joutuisuuden turvaamisesta sekä asianosaisten voimassa olevan oikeuden mukaisista mahdollisuuksista kiirehtiä menettelyä sekä saada hyvitys oikeudenkäynnin viivästyksestä

Rikosprosessin joutuisaa etenemistä on pyritty edistämään monin tavoin prosessia koskevassa lainsäädännössä. Välittömin merkitys koko prosessin joutuisuudelle on

⁸² Ks. vastaavalla tavalla *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 176–177.

⁸³ Näin myös *Ervo 2008*, s. 22–23. Oikeuden saatavuudesta ja oikeuksiin pääsemisestä osana EIS 6 art:aa ks. esim. *Ervo 2008*, s. 21–27 ja siinä mainitut EIT:n ratkaisut.

luonnollisesti asianmukaisessa laajuudessa suoritettulla esitutkinnalla, jonka viivytyksettömyyttä yksittäistapauksien tasolla turvaavat ennen muuta esitutkintaviranomaisena tavallisimmin toimivan poliisin laajat toimivaltuudet sekä mahdollisuudet turvautua rikosprosessuaalisiin pakkokeinoihin rikosten selvittämiseksi.⁸⁴ Esitutkinnalle laissa asetetut pitkälle menevät sisällölliset vaatimukset puolestaan korostavat erityisesti laajoissa ja vaikeissa asioissa poliisin ja syyttäjän välisen yhteistyön merkitystä tutkinnan ohjaamisessa ja tarkoituksenmukaisessa kohdentamisessa. Muissa kuin yksinkertaisissa asioissa poliisin onkin ETL 15 §:n mukaan ilmoitettava syyttäjälle sille tutkittavaksi tulleesta rikoksesta heti, kun jotakuta voidaan epäillä syylliseksi rikokseen, ja poliisin on samaisen ETL 15 §:n mukaan myös toimitettava syyttäjän pyynnöstä tarpeellisia lisätutkimuksia sekä muutenkin noudatettava syyttäjän esitutkinnan tavoitteiden turvaamiseksi antamia määräyksiä. Erityisesti laajempien asioiden tarkoituksenmukaisimman ja siten myös joutuisan käsittelyn kannalta keskeiseksi muodostuukin usein se, että syyttäjä jo esitutkinnan aikana ohjaa asiantuntemuksellaan esitutkinnan asianmukaista kohdistamista tapahtuneen kaikinpuoliseksi ja tasapuoliseksi selvittämiseksi, sillä esitutkinnassa kertyneen aineiston on oltava riittävä syyteharkinnan ja mahdollisen oikeudenkäynnin pohjaksi.⁸⁵

Rikosprosessin tarkoituksenmukaisuuden toteutumiseksi välttämättömän asian keskitetyn tuomioistuinkäsittelyn turvaamiseksi on puolestaan säädetty, että asia on ensinnäkin valmisteltava esitutkinnassa siten, että todistelu asiassa voidaan ottaa tuomioistuimessa järjestettävässä pääkäsittelyssä vastaan yhdellä kertaa (ETL 5.2 §). Edelleen

⁸⁴ ETL 13 §:n mukaan esitutkinnan suorittaa poliisi, ellei erikseen toisin ole säädetty. Erityisiä esitutkintaviranomaisia ovat rajavartio-, sotilas- ja tulliviranomaiset, joiden tehtävistä säädetään tarkemmin asianomaisia viranomaisia koskevissa säännöksissä (PoliisiL 50 §). PoliisiL 8 §:n mukaan sisäasiainministeriö voi lisäksi antaa valtuudet esitutkinnan suorittamiseen nimitetylle virkamiehelle hänen omaan hallinnonalaansa liittyvien rikosten tutkintaa varten. Tarkemmin ks. esim. *Helminen et al. 2006*, s. 90–99.

ETL:n ja PKL:n ohella poliisin toimivaltuuksista rikosten selvittämiseksi säädetään mm. PoliisiL:ssa.

⁸⁵ Ks. *HE 82/1995 vp*, s. 158. Erityisesti on keskusteltu siitä, tulisiko syyttäjistä tehdä tutkinnanjohtaja kaikissa rikoksissa, sillä nykyisen lain mukaan syyttäjä toimii tutkinnanjohtajana vain poliisin tekemiksi epäillyissä rikoksissa, joita ei käsitellä rangaistusmääräys- tai rikesakmenettelyssä (ETL 14.2 §). Erityisesti Virolainen on rikosprosessin tehostamiseksi ja jouduttamiseksi pitänyt tärkeänä, että syyttäjä asetettaisiin selvästi esitutkinnan johtoon. Ks. esim. *Virolainen 2006*, 576–577 ja myös *Virolainen & Pölönen 2004*, s. 41–49. Jokela pitää puolestaan oikeana ratkaisuna, että rikosten tutkinta on myös säädösten avulla erotettu selvästi syyteharkinnasta. Ks. *Jokela 2008*, s. 151. Ks. myös *Vuorenmaa 2007*, s. 122–126. Myös syyttäjän toimenkuvaa pohtineen työryhmän mietinnössä nykyistä sääntelyä on pidetty sinänsä riittävänä. Ks. *Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja N:o 1*, s. 14–24.

jos syyttäjän haastehakemusta käsiteltäessä tuomioistuimessa huomataan, että esitutkinnassa on jokin sellainen puute, jonka johdosta pääkäsittelyä ei voitaisi toimittaa yhtäjaksoisesti, on tuomioistuimen ilmoitettava tästä puutteesta syyttäjälle sekä kehoitettava häntä huolehtimaan määräajassa esitutkinnan täydentämisestä (ROL 5:7). Eriyisesti laajoissa ja vaikeissa asioissa voidaan tuomioistuimessa lisäksi järjestää vielä erillinen suullinen valmisteluistunto, jos pääkäsittelyn keskittämisen turvaaminen sitä erityisestä syystä edellyttää (ROL 5:10), ja tuomioistuin voi myös päättää asiantuntijalausannon hankkimisesta, katselmuksen toimittamisesta tai muista vastaavista valmistelevista toimenpiteistä jo ennen pääkäsittelyä, mikäli tällaiset toimenpiteet ovat tarpeen asian keskitetyn käsittelyn turvaamiseksi (ROL 5:12). Lopulta käsittelyn keskityksen takeena on myös se, ettei syyttäjä pääsääntöisesti saa muuttaa nostettua syytettä enää oikeudenkäynnin aikana (ROL 5:17.1) esimerkiksi väittämällä vastaajan syyllistyneen johonkin muuhun rikolliseen tekoon kuin mihin haastehakemuksessa on vedottu, vaan hän joutuu tällaisissa tilanteissa nostamaan uuden ja lähtökohtaisesti erillisessä menettelyssä käsiteltävän syytteen.

Syytteen muuttamisen kieltö ei kuitenkaan ole täysin poikkeukseton. Syyttäjä voi laajentaa samaa vastaajaa koskevan syytteen käsittämään myös toisen teon, jos tuomioistuin harkitsee sen soveliaaksi (ROL 5:17.1). Syytteen laajentaminen voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun oikeudenkäynnin aikana käy ilmi, että vastaajan tekemäksi väitetty teko on kohdistunut useampiin henkilöihin tai että vastaaja on syyllistynyt useampiin tekoihin kuin mitä alkupe-
räisessä haastehakemuksessa on mainittu. Silloin kun syytteen laajennetun osan selvittäminen edellyttäisi huomattavassa määrin uuden todistelun vastaantamista ja sen vuoksi pääkäsittelyn keskeyttämistä ja lykkäämistä, asian käsittely onnistuu kuitenkin usein paremmin, kun se laajennetulta osin saataan vireille uudella haastehakemuksella.⁸⁶

Voimassa olevan oikeuden mukaan asianosaisten mahdollisuudet rikosprosessin jouduttamiseen rajoittuvat lähinnä asiaa tutkiville ja käsitteleville viranomaisille tehtäviin vapaamuotoisiin kiirehtimispyyntöihin sekä ylemmille viranomaisille tehtäviin kanteluihin. Asian tuomioistuinkäsittelyn aikana asianosaiset voivat esimerkiksi esittää asiaa käsittelevälle tuomioistuimelle laissa sääntelemättömän ja vapaamuotoisen, mutta perustellun pyynnön asian käsittelyn kiirehtimiseksi. Edelleen he voivat menettelyn aikana tai sen jälkeen turvautua erilaisiin kanteluihin. Esimerkiksi asian käsittelyn viivästyttämisestä esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisessa voidaan kannella ylemmälle

⁸⁶ Syytteen laajentamisesta tarkemmin ks. esim. *Jokela 2008*, s. 318–320, *Virolainen & Pölonen 2003*, s. 403–405 tai *Frände 1999*, s. 228–233.

viranomaiselle tekemällä asiasta vapaamuotoinen hallintokantelu. Sanotunlainen hallintokantelu, joka on hallinto-oikeudellinen oikeussuojakeino, voidaan tehdä joko prosessin aikana tai sen jälkeen, ja se voi johtaa toimiin virkavastuun toteuttamiseksi.⁸⁷ Kaikkien viranomaisten, mukaan lukien siis myös tuomioistuimien, osalta rikosprosessin viivästymisestä voidaan kannella lisäksi yleisille laillisuusvalvojille, joita ovat valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies, ja joiden tehtävinä on PL 108–109 §:n mukaan valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa julkista tehtävää hoitaessaan. Yleisille laillisuusvalvojille tehtävät kantelut voivat johtaa eriasteisiin seuraamuksiin, kuten virkamiehelle annettuun huomautukseen tai käsitykseen.⁸⁸

Tuomioistuinkäsittelyn viivästymisestä ei kuitenkaan voida voimassa olevan lain mukaan kannella ylempään tuomioistuimeen. Vanhan OK 16:4.2 (SK 362/1960) mukaan asianosaiset saivat kannella perusteettomaksi katsomastaan asian käsittelyn lykkäämisestä hovioikeuteen 30 päivän kuluessa. Säännöksen mukainen kantelu liittyi OK 16:4.1:ssä (SK 362/1960) säädettyyn mahdollisuuteen lykätä asioiden käsittelyä suhteellisen vapaamuotoisesti, ja se kumottiin ROL:n säätämisen myötä.⁸⁹

Asianosaisten mahdollisuudet saada hyvitystä prosessin pitkästä kestosta liittyvät voimassa olevan oikeuden mukaan lähinnä vahingonkorvaukseen sekä rikoksesta rangaistukseen tuomitun osalta myös rangaistuksen mittaamisen yhteydessä tehtyyn rangaistuksen kohtuullistamiseen tai tuomitsematta jättämiseen. PL 118.3 §:n mukaan rikosprosessin asianosaiset voivat ensinnäkin vaatia vahingonkorvausta valtiolta oikeudenkäynnin viivästymisen perusteella. Valtion vahingonkorvausvastuu määräytyy tällöin yleisen vahingonkorvauslain (412/1974) mukaan. Kun vahinko on aiheutettu julkista valtaa käytettäessä, käsittää vahingonkorvaus hyvityksen myös sellaisesta taloudellisesta vahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon eli niin sanotusta puhtaasta varallisuusvahingosta (VahL 5:1, SK 509/2004). Oikeudenkäynnin viivästymisen aiheuttamasta kärsimyksestä tai muusta aineettomasta vahingosta ei VahL:n säännösten mukaan kuitenkaan ole mahdollista saada korvausta. Valtion va-

⁸⁷ Useimmiten kyseeseen tulee ennen muuta varoitus, josta säädetään VirkamiesL 24 §:ssä. Ks. *Koskinen & Kulla 2005*, s. 219–223.

⁸⁸ Hallintokantelusta tarkemmin ks. esim. *Mäenpää 2003*, s. 86–88.

⁸⁹ Virolainen ja Pölönen pitävät sanotunlaisen kiirehtimiskantelun ottamista lainsäädäntöön tärkeänä prosessin tehostamiseksi. Edelleen myös esitutkinnan ja syyteharkinnan viivästymisestä tulisi heidän mukaansa voida kannella tuomioistuimeen. Ks. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 232–233.

hingonkorvausvastuu rikosoikeudenkäynnin viivästyisestä edellyttää lisäksi, ettei tehtävän suorittamiselle sen laatu ja tarkoitus huomioon ottaen kohtuudella asetettavia vaatimuksia ole noudatettu (VahL 3:2).⁹⁰ Rikoksesta tuomitulle asian käsittelyn kohtuuton viivästyminen voidaan lisäksi hyvittää jo edellä mainituin tavoin rangaistuksen määräämisen yhteydessä joko kohtuullistamalla rangaistusta sitä mitattaessa tai jättämällä se kokonaan tuomitsematta.⁹¹ Korkein oikeus on myös katsonut, että ilman nimennaistakin lainsäädännöstä syyte hyvin vanhasta teosta voidaan hylätä tai jättää tutkimatta, mikäli syytetyn mahdollisuudet puolustautua ovat oikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkittymisen vuoksi kokonaan raunioituneet ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen edellyttää asian käsittelyn päättämistä.⁹²

2.3.4 Asian määrääminen kiireelliseksi ja laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä

Vuoden 2010 alussa tulee voimaan uusi OK 19 luku (SK 363/2009), jossa säädetään asian määräämisestä kiireelliseksi. Uuden OK 19:1:n mukaan kärjäoikeus voi asianosaisten vaatimuksesta päättää, että juttu määrätään kiireelliseksi, jos asian käsittelemiselle ennen muita on erityisen painava syy ottaen huomioon oikeudenkäynnin kesto, asian laatu ja merkitys asianosaiselle sekä muut perusteet kiireelliseksi määräämiselle. Kiireelliseksi määräämistä haetaan pääasiaa käsittelevälle kärjäoikeudelle tehtävällä kirjallisella hakemuksella, jonka tulee sisältää kiireelliseksi määräämistä koskevan vaatimuksen ohella ne seikat, joiden perusteella määräystä haetaan (OK 19:2). Hakemus käsitellään kärjäoikeudessa yhden tuomarin kokoonpanossa, ja se on ratkaistava viipymättä (OK 19:3). Kiireelliseksi määrätty asia on käsiteltävä kärjäoikeudessa ilman aiheetonta viivytyksiä ennen muita asioita, ja asian kiireelliseksi määrääminen on voimassa, kunnes pääasia on ratkaistu kärjäoikeudessa (OK 19:4). Kärjäoikeuden kiireelliseksi määräämistä koskevaan ratkaisuun ei saa hakea erikseen muutosta (OK 19:5).

⁹⁰ Valtion korvausvastuusta tarkemmin ks. esim. *Hemmo 2005*, s. 79–89 tai *Koskinen & Kulla, 2005*, s. 223–227.

⁹¹ Ks. *KKO 2005:73*. KKO:n mukaan prosessin kohtuuton venyminen otetaan huomioon rangaistuksen mittaamisratkaisussa, ei seuraamuksen lajivalinnassa. Rangaistuksen tuomitsematta jättämisestä prosessin kohtuuttoman pitkän keston vuoksi ks. *KKO 2006:11*.

⁹² Ks. *KKO 2004:58*. Ervo on kuitenkin korostanut sitä, että syyte voidaan jättää tutkimatta vain silloin, kun sanotunlainen menettely ei aiheuta vahinkoa muille asianosaisille. Ks. *Ervo 2005a*, s. 7.

Hakemuksen asian kiireelliseksi määrittämisestä voi tehdä kuka tahansa jutun asianosaisista, kuten esimerkiksi rikosasian vastaaja, virallinen syyttäjä tai oikeudenkäynnissä puhevaltaa käyttävä rikoksen asianomistaja. Keskeisin peruste jutun kiireelliseksi määrittämiselle on asiaa koskevan hallituksen esityksen mukaan oikeudenkäynnin siihenastinen kesto, johon rikosjutuissa luetaan mukaan tuomioistuinkäsittelyn keston ohella myös jutussa esitutkintaan ja syyteharkintaan kulunut aika. Hallituksen esityksen mukaan yleensä tulisi edellyttää sitä, että käsillä on vähintäänkin vaara siitä, että menettelyn kesto loukkaa asianosaisille perus- ja ihmisoikeutena turvattua oikeutta saada asiansa kohtuullisessa ajassa käsitellyksi. Juttu voidaan kuitenkin määrätä kiireelliseksi jo melko varhaisessa oikeudenkäynnin vaiheessa, jos asian käsittely ylipäättään voi kestää pitkään. Tällöin kuitenkin muiden kiireelliseksi määrittämisestä koskevien perusteiden tulisi olla erityisen korostuneita. Huomioon arvioinnissa otetaan oikeudenkäynnin siihenastisen keston ohella ensinnäkin asian laatu ja laajuus niin, ettei yksinkertaisten ja suppeiden asioiden määrittämiselle kiireelliseksi ole yleensä välitöntä tarvetta. Edelleen huomiota tulisi kiinnittää asian merkitykseen valittajalle painottaen harkinnassa erityisesti kyseisen yksittäistapauksen merkitystä määräystä hakevalle. Hallituksen esityksen mukaan rikosasioissa vakavampaa tekoa koskevilla jutuilla voidaan yleensä katsoa olevan enemmän merkitystä asianosaisille kuin vähemmän vakavilla. Niin ikään asian merkitykseen asianosaiselle liittyy myös se, millaista vahinkoa jutun viipyminen juuri kyseisessä tapauksessa voisi aiheuttaa. Muina perusteina erityisen painavan syyn olemassaoloa harkittaessa voidaan hallituksen esityksen mukaan ottaa huomioon muun muassa se, miten asianosaisten, viranomaisten ja tuomioistuimien toiminta on vaikuttanut oikeudenkäynnin keston.⁹³

Asian kiireelliseksi määrittämisestä koskevan uuden OK 19 luvun lisäksi vuoden 2010 alussa tulee voimaan uusi laki oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä (SK 362/2009), jonka nojalla yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävien juttujen asianosaiset voivat saada valtion varoista kohtuullisen hyvityksen, mikäli oikeudenkäynti viivästyy siten, että se loukkaa asianosaisen oikeutta oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa.⁹⁴ Oikeudenkäynnin kesto ja sen kohtuullisuutta arvioidaan lain mukaan ihmisoikeustuomioistuimen EIS 6(1) artiklaa koskevan tulkintakäytännön mukaan ottaen

⁹³ Ks. HE 233/2008 vp, s. 29–31.

⁹⁴ Ks. L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 1–3 §. L:n 14.2 §:ssä on säädetty, että laissa säädetty hyvitys voidaan määrätä suoritettavaksi myös asiassa, joka on vireillä lain tullessa voimaan.

näin viivästyksen arvioinnissa huomioon oikeudenkäynnin keston ohella erityisesti pääasian laatu ja laajuus, asianosaisten sekä asiaa käsitelleiden viranomaisten ja tuomioistuimien toiminta oikeudenkäynnin aikana sekä jutun merkitys asianosaiselle. Koska oikeudenkäynnin viivästyksen arviointi perustuu sanotulla tavoin yksittäistapauksittain suoritettavaan arviointiin, kohtuulliselle kestolle ei ole asetettavissa sellaista yleistä rajaa, jota voitaisiin käyttää apuna lain soveltamisessa. Käytännössä viivästyksistä saattaa hallituksen esityksen mukaan olla kysymys esimerkiksi silloin, kun suhteellisen tavanomaisen, laajahkon asian käsittely on kestänyt kokonaisuudessaan noin viisi vuotta tai enemmän. Erityisen vaikeissa asioissa hyväksyttävä kokonaiskäsittelyaika voi toisaalta muodostua huomattavankin pitkäksi, jollei missään yksittäisessä vaiheessa tapahdu valtion vastuulle jäävää viivästymistä. Yli 10 vuoden käsittelyajat eivät kuitenkaan yleensä tällöinkään ole hyväksyttäviä.⁹⁵

Lain mukaan määrättävän hyvityksen tarkoituksena on korvata oikeudenkäynnin viivästyksistä asianosaiselle aiheutunutta huolta, epävarmuutta ja muuta niihin rinnastuvaa haittaa. Sen perusmäärä on 1.500 euroa jokaiselta sellaiselta vuodelta, jona oikeudenkäynti on viivästynyt valtion syyksi luettavasta seikasta. Hyvityksen yhteismäärää voidaan korottaa enintään 2.000 eurolla, jos pääasia on koskenut esimerkiksi henkilön terveyttä, toimeentuloa tai muuta vastaavaa henkilöön liittyvää seikkaa. Edelleen hyvitystä voidaan alentaa tai korottaa oikeudenkäynnin keston kohtuullisuuden arviointiin vaikuttavien seikkojen perusteella esimerkiksi niin, että asian erityinen vaikeus voisi alentaa hyvitystä, kun taas viranomaisten passiivisuus voisi korottaa sitä. Vaikka rikosasian viipymisen katsomisessa vastaajan syyksi tuleekin hallituksen esityksen mukaan noudattaa erityistä varovaisuutta, voi hyvitystä alentavana perusteena kuitenkin olla esimerkiksi se, ettei asianosainen ole turvautunut uuden OK 19 luvun mukaiseen asian kiireelliseksi määrittämistä koskevaan hakemukseen. Poikkeuksellisesti alentavat perusteet voivat myös johtaa siihen, ettei hyvitystä määrätä lainkaan, vaan tyydytään yksinomaan toteamaan oikeudenkäynnin kestäneen asiassa kohtuuttoman kauan. Pääsääntöisesti lain nojalla myönnettävän hyvityksen enimmäismääränä on 10.000 euroa, joskin sanottu enimmäismäärä voidaan erityisestä syystä ylittää. Tällaisena erityisenä syynä tulee hallituksen esityksen mukaan kyseeseen asianosaiselle erityisen tärkeän asian viivästyminen viranomaisten laiminlyöntien vuok-

⁹⁵ Ks. L oikeudenkäynnin viivästyksen hyvittämisestä 4–5 § sekä *HE 233/2008 vp*, s. 23–25.

si.⁹⁶ Rikoksesta tuomitulla ei lain mukaan ole oikeutta hyvitykseen siltä osin kuin hänelle tuomittua rangaistusta on alennettu oikeudenkäynnin viivästymisen vuoksi. Korvausta viivästyksestä aiheutuneesta muusta vahingosta voidaan lain estämättä kuitenkin saada siten kuin VahL:ssa säädetään. Laki ei myöskään vaikuta syyttömästi vangitulle tai tuomitulle valtion varoista vapaudenmenetyksen johdosta maksettavaan korvaukseen.⁹⁷

Laissa tarkoitettua kohtuullista hyvitystä on vaadittava pääasiaa käsittelevältä tuomioistuimelta. Perusteltu vaatimus, joka voidaan tehdä kirjallisesti tai suullisesti, on tehtävä hyvissä ajoin ja viimeistään ennen pääasian käsittelyn päättymistä puhevallan menettämisen uhalla. Vaatimusta ei voida tehdä vasta korkeimmassa oikeudessa ilman pätevää syytä. Rikosasiaan liittyvässä hyvitysvaatimuksessa valtion puhevaltaa käyttää virallinen syyttäjä. Tuomioistuin ratkaisee hyvitystä koskevan vaatimuksen samalla, kun se ratkaisee pääasian. Jos asianosaiselle myönnetään hyvitys, määrätään hänelle samalla valtion varoista korvattavaksi myös hyvityksen vaatimisesta aiheutuneet tarpeelliset ja kohtuulliset kulut, jollei niitä muuten korvata valtion varoista. Muutosta hyvitystä koskevaan päätöksen haetaan kuten pääasiassa. Tuomittu hyvitys maksetaan kuukauden kuluessa siitä, kun sitä koskeva ratkaisu on tullut lainvoimaiseksi. Hyvityksen maksaa oikeusministeriö.⁹⁸ Hyvitystä ei voida ulosmitata, ja se saajalleen on verovapaata tuloa.⁹⁹

2.4 Joutuisuuden merkityksestä rikosprosessin käyttäytymistä ohjaavan vaikutuksen valossa

Yksittäistapauksien ratkaisemisen, rikosvastuun toteuttamisen ja asiaan osallisten henkilöiden oikeusturvasta huolehtimisen ohella rikosprosessilla on myös yleisempää yhteiskunnallista merkitystä. Siirrettäessä prosessin funktioiden tarkastelua yksilö- ja yksittäistapauksien tasolta instituutioiden tasolle voidaankin rikosprosessi nähdä pait-si välineenä, jolla yksittäistapauksissa toteutetaan rikosvastuu epäillyn rikoksen johdosta ja samalla luonnollisesti huolehditaan asiaan osallisten yksilöiden oikeusturvas-

⁹⁶ Lisäksi L:ssa säädetään, että aiemmin samassa asiassa lainvoimaisella ratkaisulla määrätty hyvitys otetaan vähennyksenä huomioon uutta hyvitystä määrättäessä. Ks. L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 6 § sekä HE 233/2008 vp, s. 25–26.

⁹⁷ Ks. L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 2.2 § ja 6.4 § sekä HE 233/2008 vp, s. 22–23 ja s. 26.

⁹⁸ Ks. L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 7–12 §.

⁹⁹ Ks. L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 13 § sekä UK 4:19.1 uusi 3 a kohta (SK 365/2009) ja TVL 80 § uusi 9 kohta (SK 366/2009). Sanotut L:t tulevat voimaan 1.1.2010.

Edelleen tehokkaita oikeuskeinoja koskevaan uudistukseen liittyy hallinnollisen taloudellisen seuraamuksen alentaminen tai poistaminen käsittelyn viivästymisen vuoksi. Ks. 1.1.2010 voimaan tuleva HLL 53 a § (SK 364/2009).

ta, niin myös mekanismina, jolla järjestelmätasolla samanaikaisesti ohjataan ihmisten käyttäytymistä aineellisen oikeuden mukaiseksi ja jolla yhteiskunnassa toteutetaan aineellisen rikosoikeuden taustalla vaikuttavia kriminaalipoliittisia tavoitteita (ohjaus- tai normifunktio). Siinä missä rikosvastuun toteuttamisen ja asianosaisten oikeusturvasta huolehtimisen funktioissa rikosprosessi on lopulta vain mekanismi tai väline, jolla toteutetaan aineellista rikosoikeutta sekä huolehditaan menettelyllisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, on se ohjausfunktion näkökulmasta ennen muuta välttämätön edellytys sille, että aineellisen oikeuden tavoitteiden taustatavoitteet voivat toteutua yhteiskuntatodellisuudessa.¹⁰⁰

Ohjausfunktiossa rikosprosessia tarkastellaan osana niin sanottua sanktiomekanismia, johon laajassa mielessä ymmärretyn rikosprosessin ohella kuuluu aineellinen rikoslainsäädäntö. Tämä sanktiomekanismi toimii kokonaisuudessaan lainsäätäjän materiaalisessa lainsäädännössä asettamien tavoitteiden toteuttamiseksi, ja rikosprosessin järjestelmätason tehtävänä onkin osana sanottua sanktiomekanismia ohjata ihmisten käyttäytymistä aineellisen rikosoikeuden normien mukaiseksi. Samalla rikoslainkäytöllä nähdään olevan sekä ihmisten moraalialia ylläpitävää ja edistävää vaikutusta että pelottavaa ja norminmukaiseen käyttäytymiseen painostavaa vaikutusta, jonka seurauksena normirikkomuksiin ryhtymisestä pidättäydytään.¹⁰¹ Ensisijaisesti rikosprosessissa onkin näin ollen kyseessä rangaistusten välittömien ja välillisten yleisestävien vaikutusten ylläpitämisestä ja tehostamisesta, ja tästä näkökulmasta rikosprosessin rationaalisuuden ehdot puolestaan liittyvät loogisesti ennen muuta rangaistusten yleisestävyyksivaikutusten tehokkuuden reunaehtoihin, joina jo edellä mainituin tavoin voidaan pitää potentiaalisten norminrikkokojen normituntemusta ja heidän käsityksiään

¹⁰⁰ Useimmiten ohjausfunktio palautetaan ruotsalaisen P. E. Ekelöfin tuotantoon. Ohjausfunktioita on korostanut Suomessa erityisesti Virolainen. Virolainen liittää ohjausfunktion kuitenkin yksilötasolla vaikuttavaan rikosvastuun toteuttamisen funktioon (ns. kaksoisfunktioajattelu). Ks. esim. *Virolainen & Pölönen 2003*, s. 146–151 tai *Virolainen 1995*, s. 80–90. Ks. kuitenkin myös *Jokela 2008*, s. 8–9.

Uudemmassa kotimaisessa kirjallisuudessa ohjausfunktioita on painottanut Vuorenpää. Vuorenpäälle, joka kuitenkin tarkastelee lähinnä vain syyttäjän toimintaa väitöskirjassaan, käyttäytymisen ohjaaminen on ainakin syyttäjän näkökulmasta rikosprosessin ainoa järjestelmätason funktio, eikä hän erottele yksilötason funktioita lainkaan. Ks. *Vuorenpää 2007*, s. 15.

¹⁰¹ Ks. tarkemmin esim. *Ekelöf 1987*, s. 8–11 ja *Ekelöf 1990*, s. 46–54.

sanktioankaruudesta ja -varmuudesta sekä koko rikosoikeusjärjestelmän uskottavuutta ja legitimitettä.¹⁰²

Kysymys rikosprosessin joutuisuudesta on relevantti myös silloin, kun menettelyä tarkastellaan ihmisten käyttäytymisen ohjaamisen ja rikoslain yleisestävien vaikutusten toteuttamisen mekanismina. Erityisesti välillisen yleisestävyyden kannalta tärkeinä pidettyjen rikosoikeusjärjestelmän uskottavuuden ja hyväksyttävyyden kannalta on edullista, että rikosprosessit etenevät yhteiskunnassa keskimäärin joutuisasti. Pitkittyneet esitutkinnat, syyteharkinnat ja rikosoikeudenkäynnit ovat ensinnäkin omiaan johtamaan siihen, että kansalaisille syntyy kuva tehottomasti toimivasta rikosoikeusjärjestelmästä, jossa rikosvastuu ei toteudu (ainakaan joutuisasti). Myöskään järjestelmän legitimitetin kannalta ei liene suotavaa, että kansalaisten piirissä vallitsee käsitys rikosprosessista, jossa säännönmukaisesti loukataan jokaiselle perus- ja ihmisoi-keutena turvattua oikeutta joutuisaan oikeudenkäyntiin.¹⁰³ Välittömän yleisestävyyden kannalta keskeisimpänä kriteerinä on taas pidetty sanktiovarmuutta, ja erityisesti siihen kuuluvan yleisen kiinnijäämisriskin kannalta on tärkeää, että potentiaaliset norminrikkajat mieltävät järjestelmän toimivan tehokkaasti ja että rikosvastuu yhteiskunnassa toteutuu myös tosiasiallisesti. Toisaalta rikosprosessin joutuisalla etenemisellä on ainakin jossain määrin merkitystä myös sanktioankaruuden ylläpitämisessä, sillä prosessin pitkä kesto voi edellä mainituin tavoin muodostaa perusteen, jonka nojalla syytetä teosta ei nosteta tai jonka vuoksi rikoksesta tuomittavaa rangaistusta kohtuullistetaan taikka jonka vuoksi rangaistus jätetään kokonaan tuomitsematta. Krooniset viivästykset rikoslainkäytössä voivatkin äärimmäisissä tapauksissa johtaa siihen, että sanktioankaruuden ohella myös potentiaalisten norminrikkajien käsitykset sanktioankaruudesta heikkenevät.¹⁰⁴

Vaihtoehtoista tapaa tarkastella rikosprosessin järjestelmätason funktioita edustaa Ervo, jolle rikosprosessissa on niin yksilö- kuin järjestelmätasolla kyse sekä rikosvastuun toteuttamisesta että oikeudenmukaisuuden edistämisestä, ja hän puhuukin rikosvastuun oikeasta kohdentamisesta rikosprosessin ainoana

¹⁰² Näin myös Vuorenää. Ks. *Vuorenää 2007*, s. 24. Syyttäjän keskeisimmät tehtävät liittyvät Vuorenään mukaan sanktioankaruuden ja järjestelmän legitimitetin ylläpitoon. Ks. *Vuorenää 2007*, s. 26–27. Vrt. kuitenkin *Ekelöf 1987*, s. 11. Ekelöf liittyy prosessin rationaalisuuden ehdot ohjausfunktionkin osalta tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaisesti menettelyn taloudellisuuteen, joutuisuuteen ja varmuuteen.

¹⁰³ Näin myös *Frände 2004*, s. 28–29. Frändelle sanktioiden välittömyys on yksi (välillisen) yleisestävyyden edellytyksistä.

¹⁰⁴ Vrt. *Vuorenää 2007*, s. 27.

funktiona kaikilla tarkastelutasoilla. Edes instituutioiden tasolla ei Ervon mukaan voida lähteä siitä, että rikosprosessin keskeisimpänä tehtävänä olisi toteuttaa rikosvastuu asiaan osallisten yksilöiden oikeusturva unohtaen tai laiminlyöden, vaan rikosprosessissa on aina otettava huomioon niin yleisen edun vaatimukset rikosvastuun toteuttamisesta kuin asianosaisten oikeusturva. Olennaista Ervon mukaan onkin, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin elementit ja prosessille asettamat sisällölliset vaatimukset edesauttavat asianosaisten oikeusturvan toteutumisen ohella siinä, että rikosvastuu kohdennetaan menettelyssä oikeaan subjettiin. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tarkoituksena ei ole hänen mukaansa toimia esteenä tai hidasteena aineellisen rikoslain toteutumiselle ja rikosvastuun toteuttamiselle, vaan myös keinona, jolla rikosvastuu kohdennetaan niin yksilö- kuin systeemitasolla oikein, oikeanlaisessa menettelyssä ja oikein keinoin oikeaan tahoon. Oikeudenmukaista on siis, että rikosvastuu tosiasiallisesti myös toteutuu. Ervon katsookin, että mikäli rikosprosessin tehtävänä pidetään rikosvastuun oikeaa kohdentamista, sisältyy tähän funktioon tasapuolisesti sekä rikosvastuun toteuttamiseen liittyvä yleinen etu että asianosaisten oikeusturvaan liittyvät näkökohdat ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytykset.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Ks. tarkemmin *Ervo 2005*, s. 107–110.

3 Jokaisen oikeus oikeudenmukaiseen rikosoikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa

3.1 Aluksi

Luontevan lähtökohdan rikosprosessin keston kohtuullisuuden arvioinnille muodostaa EIS 6(1) artikla, jossa oikeudenkäyntien edellytetään tapahtuvan kohtuullisessa ajassa ("within a reasonable time", "dans un délai raisonnable"), sekä sopimusmääräystä koskeva ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö.¹⁰⁶ Tutkielman tässä luvussa kyseistä sopimusmääräystä tarkastellaan ihmisoikeustuomioistuimen runsaslukuisen tulkintakäytännön valossa tarkoituksin selvittää sitä, mitä artiklaan sisältyvä kohtuullisen ajan vaatimus merkitsee erityisesti suhteessa rikosoikeudenkäyntien joutuisuuteen. Tarkemmin tavoitteena työn tässä osassa on selventää sitä, millä edellytyksin rikosprosessiin osalliset yksilöt (rikoksesta epäilty, rikosasian vastaaja eli syytetty ja rikoksen asianomistaja) voivat vedota ihmisoikeussopimuksessa heille tunnustettuun oikeuteen saada rikosasia kohtuullisessa ajassa käsitellyksi sekä erityisesti sitä, miten sopimusmääräyksessä tarkoitettuun rikosoikeudenkäyntiin mukaan luettava aika määritetään ja miten rikosoikeudenkäyntien keston kohtuullisuutta on ihmisoikeustuomioistuimen mukaan arvioitava. Erityisesti viime vuosina ihmisoikeustuomioistuin on lisäksi korostanut sitä, että väitteet EIS 6(1) artiklassa tarkoitettun kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomuksista tulisi aina voida käsitellä ensisijaisesti sopimusvaltioiden valtiosisäisessä oikeudessa ja että valituksen ihmisoikeustuomioistuimelle tulisi olla vasta toissijainen ja viimekätinen oikeussuojakeino oikeudenkäyntien pitkittymistä vastaan. Käsillä olevan kappaleen loppuosassa selvitetäänkin sitä, millaisia tehokkaita valtiosisäisiä oikeussuojakeinoja ("effective remedy", "recours effectif") oikeudenkäyntien viivästyä vastaan EIS 13 artiklassa edellytetään.

¹⁰⁶ Ks. näin myös 1.1.2010 voimaan tuleva L oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä 4.2 § (SK 362/2009).

3.2 EIS 6(1) artiklassa jokaiselle turvattu oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa

3.2.1 Rikoksesta epäillyn ja rikosasian vastaajan oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa

EIS 6(1) artiklassa tarkoitettua rikossyytteen (”criminal charge”) käsitettä tulkitaan ihmisoikeustuomioistuimessa autonomisesti (itsenäisesti) antaen sille merkityssisältö, joka ei välttämättä ole yhteneväinen käsitteellä sopimusvaltion valtiosisäisessä oikeudessa olevien merkitysten kanssa. EIS 6(1) artiklan rikoshaaran asiallista soveltamisalaa määrittävän rikossyytteen käsitteen tulkinnan suhteen ratkaisevaa merkitystä ei siis ole sillä, miten menettelyn kohteena oleva teko tai itse oikeudenkäyntimenettely on valtiosisäisessä oikeudessa luokiteltu, vaan vähintään yhtä tärkeitä kriteereitä sopimusmääräyksen rikosoikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta koskevien vaatimusten soveltuvuuden arvioinnissa ovat ihmisoikeustuomioistuimen jo vuonna 1976 Engel-tapauksessa vahvistamien kriteerien mukaan menettelyn kohteena olleen teon sanktioivan normin luonne (”the nature of the offence”) sekä kyseisestä teosta mahdollisesti seuraavan rangaistuksen luonne ja ankaruus (”the severity of the offence”).¹⁰⁷ Varsinaisten rikosasioiden ohella EIS 6(1) artiklaa voidaankin näiden niin sanottujen Engel-kriteerien mukaan soveltaa myös sellaisissa tilanteissa, joissa valittaja ei valtiosisäisen oikeuden mukaan ole ollut rikoksesta epäiltynä tai syytettynä, mutta joissa menettelyyn osallisen yksilön asema kuitenkin tosiasiallisesti rinnastuu rikoksesta epäillyn tai syytetyksen asemaan.¹⁰⁸

Ihmisoikeustuomioistuimen mukaan syyte (”charge”) voidaan määritellä toimivaltaisen viranomaisen henkilölle antamaksi viralliseksi ilmoitukseksi siitä, että hänen epäillään syyllistyneen rikokseen.¹⁰⁹ Arvioidessaan sitä, onko kyseessä rikosoikeudellisesta asiasta (”criminal charge”), ihmisoikeustuomioistuin on puolestaan lähtenyt siitä, että lähtökohtaisesti sopimusvaltioilla on oikeus tehdä ero rikosoikeudellisten ja EIS 6(1) artiklan soveltamisalan ulkopuolelle pääsääntöisesti jäävien hallinnollisten

¹⁰⁷ *Engel v. Hollanti* 8.6.1976, perusteluiden kohta 82.

¹⁰⁸ Yksikään näistä ns. Engel-kriteereistä ei ole välttämättä yksinään ratkaiseva, vaan myös yhdessä ja kumulatiivisesti niihin viittaavat tosiseikat voivat johtaa siihen, että valituksenalaisessa oikeudenkäynnissä on ollut kyse EIS 6(1) art:ssa tarkoitettun rikossyytteen käsittelystä. Ks. *Bendenoun v. Ranska* 24.2.1994, perusteluiden kohta 47.

¹⁰⁹ *Deweert v. Belgia* 27.2.1980, perusteluiden kohta 46.

tai kurinpidollisten seuraamusten ja menettelyiden välillä.¹¹⁰ Teon tai menettelyn valtionsisäinen luokittelu ei kuitenkaan ole ratkaisevaa EIS 6(1) artiklan rikoshaaran soveltuvuuden kannalta, vaan lisäksi arvioinnissa otetaan lukuun aina ensinnäkin teon sanktioivan normin luonne. Esimerkiksi rikosprosessuaaliseen menettelyyn viittaa ihmisoikeustuomioistuimen mukaan se, että jonkin teon tai käyttäytymismuodon sanktioinnilla pyritään selvästi vaikuttamaan yleisesti kaikkien kansalaisten käyttäytymiseen, kun taas kurinpidollisille menettelyille tyypillisenä voidaan pitää sanktiointia, jolla pyritään turvaamaan yksinomaan jonkin tietyn ryhmän jäsenten norminmukainen käyttäytyminen.¹¹¹ Edelleen rikosprosessioikeudellisen menettelyn piiriin kuuluville teoille luonteenomaisena on ihmisoikeustuomioistuimessa pidetty myös sitä, että teoista määrättävät seuraamukset on nimenomaan tarkoitettu rankaiseviksi ja pelottaviksi (”punitive and deterrent”), eikä vain norminvastaisilla teoilla aiheutettujen vahinkojen korvaamiseksi.¹¹² Toinen arvioinnissa lukuun otettava seikka on teosta seuraavan rangaistuksen luonne ja ankaruus. Mikäli teon syyksilukemisesta voi seurata esimerkiksi vapaudenmenetyks taikka tuntuva maksuseuraamus, joka voidaan vielä muuntaa vankeudeksi, on näiden määräämistä koskevat menettelyt ihmisoikeustuomioistuimen mukaan yleensä aina katsottava rikosprosessuaalisiksi.¹¹³

Varsinaisten rikosasioiden ohella EIS 6(1) artiklassa asetettu rikosprosessin joutuisuutta koskeva vaatimus voi ulottua koskemaan myös muussa järjestyksessä valtionsisäisen oikeuden mukaan käsiteltäviä asioita. Esimerkiksi Engel-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin päätyi katsomaan EIS 6(1) artiklan rikoshaaran soveltuvan hollantilaiseen sotilaskurinpitomenettelyyn. Sittemmin kyseisessä tapauksessa vahvistettujen arviointikriteerien avulla on EIS 6(1) artiklaan sisältyvien rikosoikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta koskevien vaatimusten katsottu soveltuvan muun muassa lii-

¹¹⁰ Ks. esim. *Öztürk v. Saksan liittotasavalta* 21.2.1984, perusteluiden kohta 51 ja *Campbell ja Fell v. Iso-Britannia* 28.6.1984, perusteluiden kohta 70.

¹¹¹ Ks. esim. *Weber v. Sveitsi* 22.5.1990, perusteluiden kohta 33.

¹¹² Ks. esim. *Bendenoun v. Ranska* 24.2.1994, perusteluiden kohta 47.

¹¹³ Ks. esim. *Bendenoun v. Ranska* 24.2.1994, perusteluiden kohta 47 ja *Benham v. Iso-Britannia* 10.6.1996, perusteluiden kohta 56. Vrt. kuitenkin esim. *Ravnsborg v. Ruotsi* 23.4.1994, jossa lakimiehelle määrättyt sakot hänen käytettyään oikeudenkäyntikirjelmässä eräistä viranomaisista loukkaavia ilmauksia eivät kuuluneet EIS 6(1) art:n soveltamisalaan siitä huolimatta, että sakko oli ollut periaatteessa myös muunnettavissa vankeudeksi. EIT on pannut *Ravnsborg*-tapauksessa painoa mm. sille seikalle, että sakko oli ollut määrältään suhteellisen vähäinen (1.000 kruunua), eikä sitä ollut merkitty poliisin rekistereihin. Niin ikään muuntorangaistus oli ollut mahdollista määrätä vain hyvin poikkeuksellisesti. Ks. erityisesti tuomion perusteluiden kohta 35.

kennerikkomuksen seuraamusten määräämiseen hallinnollisessa järjestyksessä (Saksaa koskenut Öztürk-tapaus), vankilakurinpitomenettelyyn (Iso-Britanniaa koskenut Campbell ja Fell -tapaus), kurinpidolliseen menettelyyn, jossa määrättiin seuraamukset oikeudenkäynnin luottamuksellisuutta koskevien säännösten rikkomisesta (Sveitsiä koskenut Weber-tapaus), veronkorotuksen määräämiseen (Ranskaa koskenut Bendenoun-tapaus) sekä menettelyyn, jossa henkilö voitiin määrätä vankeuteen jätettyään kunnallisen henkiveron tahallaan tai tuottamuksesta suorittamatta (Iso-Britanniaa koskenut Benham-tapaus).¹¹⁴ Edelleen rikosasiassa EIS 6(1) artiklassa tarkoitetulla tavalla on pidetty lisäksi EY:n kilpailuoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien ja säännöksissä selvästi hallinnollisiksi luonnehdittujen seuraamusmaksujen määräämistä koskevaa menettelyä.¹¹⁵

Ihmisoikeustuomioistuin on vuonna 2006 Suomea koskeneessa Jussila-tapauksessa antamassaan tuomiossa katsonut, että ALVL 182 §:n mukaisen veronkorotuksen määräämistä koskevassa asiassa on kyse EIS 6(1) artiklassa tarkoitetusta rikossyytteestä. Ihmisoikeustuomioistuimen suuri jaosto on todennut tuomion perusteluissa, että vaikka sanotun lain mukainen verokorotus ei ole rikosluonteinen seuraamus ja kuuluu yhtenä osana Suomen fiskaaliseen järjestelmään, on siitä kuitenkin määrätty nojautumalla lain yleisiin säännöksiin, joita sovelletaan yleisesti kaikkiin veronmaksajiin. Ihmisoikeustuomioistuin ei näin ollen ole hyväksynyt Suomen valtion vastauksessaan esittämää väitettä siitä, että veronkorotus koskee ainoastaan tietyssä erityisessä asemassa olevia henkilöitä eli sellaisia henkilöitä, jotka on merkitty arvonlisäverovelvollisten rekisteriin. Valittajankin vastuu on ihmisoikeustuomioistuimen mukaan perustunut hänen asemaansa verovelvollisena, eikä se, että hän on liiketoimintaa harjoittaakseen pyytänyt merkitsemistään sanottuun rekisteriin, ole vaikuttanut asiaan. Edelleen ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että puutteellisen veroilmoituksen johdosta määrättävä veronkorotus ei ole korvausta aiheutuneesta vahingosta, vaan sillä on ennen muuta rangaistuksellinen ja ehkäisevä tarkoitus. Seuraamuksen suhteellinen vähäi-

¹¹⁴ Ks. *Öztürk v. Saksan liittotasavalta* 21.2.1984, *Campbell ja Fell v. Iso-Britannia* 28.6.1984, *Weber v. Sveitsi* 22.5.1990, *Bendenoun v. Ranska* 24.2.1994 ja *Benham v. Iso-Britannia* 10.6.1996.

¹¹⁵ Ks. *Société Stenuit v. Ranska (päätös)* 11.7.1989. Asia on kuitenkin poistettu asialistalta valittajan ilmoittua haluavansa peruuttaa valituksensa. Ks. *Société Stenuit v. Ranska* 27.2.1992. Tarkemmin EIS 6(1) art:n rikoshaaran asiallisesta soveltamisalasta ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 384–392, *Cameron 2006*, s. 96, *Ovey & White 2006*, s. 159–161 tai *Ervo 2008*, s. 9–10 sekä niissä em. lisäksi mainitut tapaukset.

syys, 308 euroa, ei myöskään ole kyseisessä tapauksessa estänyt EIS 6(1) artiklan soveltamista.¹¹⁶

Tarkemmin Jussila-tapauksessa on ollut kyse siitä, onko valittajalla ollut ALVL:n mukaista veronkorotusta koskeneessa asiassa oikeus EIS 6(1) artiklassa tarkoitetun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisedellytyksiin sisältyvään suulliseen käsittelyyn. Jussila-tapauksessa 23.11.2006 annetussa tuomiossa, on lisäksi linjattu EIS 6(1) artiklan rikoshaaran soveltuvuutta veronkorotuksen määräämiseen liittyviin menettelyihin uudella tavalla siinä mielessä, että aiemmassa oikeuskäytännössään ihmisoikeustuomioistuin on vielä edellyttänyt, että kyseisenlaisissa veronkorotusta koskevissa menettelyissä verovelvolliselle määrättävän maksuseuraamuksen on myös oltava huomattavan suuri, jotta EIS 6(1) artiklaa voitaisiin soveltaa tapaukseen. Esimerkiksi vielä 14.2.2006 Paulow-tapauksessa antamassaan päätöksessä ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että EIS 6(1) artiklaan sisältyvä rikosoikeudenkäynnin kohtuullista kestoa koskeva vaatimus saattoi soveltua VerotusL:n (SK 482/1958) mukaisen veronkorotuksen määräämistä koskevaan asiaan, kun veronkorotus oli määrätty valittajalle nojautumalla lain yleisiin säännöksiin ja maksuseuraamus oli tarkoitettu rankaisulliseksi ja pelottavaksi ja koska määrätty seuraamus oli tapauksessa ihmisoikeustuomioistuimen mukaan myös huomattavan suuri (kolme miljoonaa markkaa). Menettelyn kestoa ei kuitenkaan ole Paulow-tapauksessa pidetty kohtuuttomana, ja valitus on jätetty ottamatta tutkittavaksi.¹¹⁷

3.2.2 Rikosoikeudenkäynnin kokonaiskestoon mukaan luettava aika

Rikossyytteen käsitteen autonomisen tulkinnan ohella myös EIS 6(1) artiklassa tarkoitetulle rikossyytteestä päättämisen (”determination of criminal charge”) käsitteelle on ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännössä tavattu antaa mieluummin aineellinen kuin muodollinen merkityssisältö. Ihmisoikeustuomioistuin on arvioidessaan sanotun käsitteen mukaisesti rajautuvan rikosoikeudenkäynnin kokonaiskeston kohtuullisuutta korostanut erityisesti sitä, että yksi EIS 6(1) artiklaan sisältyvän rikosprosessin kohtuullista kestoa koskevan vaatimuksen taustatarkoituksista on nimenomaan se, etteivät rikoksesta epäillyt ja syytetyt henkilöt jäisi liian pitkäksi aikaa epävarmuuteen kohtalostaan, eikä rikossyytteestä päättämisen käsitteen kannalta ratkaisevaa merkitystä näin ollen tulekaan antaa sille, milloin syyte on valtiosisäisen oikeuden mukaan katsottu nostetuksi taikka milloin henkilön kansallisen lainsäädännön mukaan on katsottu olevan syytettynä rikoksesta, vaan huomiota ihmisoikeustuomioistuimen arvioinnissa on ennen muuta kiinnitetty siihen seikkaan, milloin henkilöön kohdistu-

¹¹⁶ *Jussila v. Suomi* 23.11.2006, perusteluiden kohdat 29–39.

¹¹⁷ *Ks. Paulow v. Suomi (päättös)* 14.2.2006.

neet rikosepäilykset ovat vaikuttaneet jollakin olennaisella tavalla hänen asemaansa ("the situation [of the suspect] has been substantially affected").¹¹⁸

Neumeister-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että arvioitaessa rikosoikeudenkäynnin keston kohtuullisuutta EIS 6(1) artiklan valossa aloitetaan menettelyyn kuluneen ajan laskenta luonnollisesti siitä päivästä lukien, kun henkilön voidaan katsoa olevan rikoksesta syytettynä, ja laskennan päätepisteenä on tavallisimmin asiassa annettu tuomio, jossa syytteessä tarkoitettusta teosta on päätetty.¹¹⁹ Wemhoff-tapauksessa rikosoikeudenkäyntiin kuluneen ajan laskentaa on lisäksi täsmennetty edelleen niin, että mukaan rikosprosessin kokonaiskeston otetaan aina myös muutoksenhakuun asiassa kulunut aika.¹²⁰ Ihmisoikeustuomioistuimen lopulta Deweer-tapauksessa omaksuman ja sittemmin vakiintuneesti kohtuullisen ajan arvioinnissa noudattaman määritelmän mukaan henkilön katsotaan olevan rikoksesta syytettynä EIS 6(1) artiklassa tarkoitetuilla tavoin siitä hetkestä alkaen, kun hänelle on toimivaltaisen viranomaisen toimesta virallisesti annettu tiedoksi rikoksen tekemistä koskeva väite taikka kun henkilön asemaan vaikuttaa olennaisesti jokin muu toimi tai toimenpide, joka kuitenkin hiljaisesti (konkludenttisesti) sisältää väitteen siitä, että henkilö on syyllistynyt rikokseen. Edelleen rikossyytettä käsitellään ja henkilö on määritelmän mukaisesti sopimusmääräyksessä tarkoitettulla tavalla rikossyytteessä aina siihen hetkeen saakka, kunnes rikoksesta epäillylle tai siitä jo syytteessä olevalle henkilölle on toimivaltaisen viranomaisen toimesta virallisesti annettu tieto siitä, että rikosepäily on hänen osaltaan lopullisesti käsitelty, eikä häneen näin ollen enää kohdistu (väitteen rikosepäilystä sisältäviä) toimia tai toimenpiteitä, jotka olennaisesti vaikuttaisivat hänen asemaansa.¹²¹

Lähtökohtana rikosoikeudenkäynnin kokonaiskeston määrittämisessä ihmisoikeustuomioistuimella on näin ollen se päivä, jolloin syyte teosta on nostettu ja väite rikoksen tekemisestä on näin toimivaltaisen viranomaisen toimesta annettu virallisesti syytetylle tiedoksi. Suomessa rikosasia tulee ROL 5:1.2:n mukaan pääsääntöisesti vireille silloin, kun syyttäjän haastehakemus saapuu käräjäoikeuden kansliaan, ja ellei asiaa

¹¹⁸ *Wemhoff v. Saksan liittotasavalta* 27.6.1968, perusteluiden kohta 18 ja *Deweer v. Belgia* 27.2.1980, perusteluiden kohta 46.

¹¹⁹ *Neumeister v. Itävalta* 27.6.1968, perusteluiden kohdat 18–19.

¹²⁰ *Wemhoff v. Saksan liittotasavalta* 27.6.1968, perusteluiden kohta 18.

¹²¹ *Deweer v. Belgia* 27.2.1980, perusteluiden kohta 46. Tuoreemmasta oikeuskäytännöstä ks. esim. *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005, perusteluiden kohta 26.

heti jätetä tutkimatta, on tuomioistuimen ROL 5:8:n mukaan annettava viipymättä haaste, joka puolestaan annetaan tiedoksi rikosasian vastaajalle tarkemmin OK 11 luvussa (SK 690/1997) säädetyllä tavalla.¹²² Vastaavalla tavalla on säädetty rikosasian vireille tulosta ja haasteen tiedoksiannosta silloin, kun rikoksen asianomistaja ajaa rangaistusvaatimustaan yksin.¹²³ Ihmisoikeustuomioistuimen Deweer-tapauksessa omaksuman määritelmän mukaisesti henkilön voidaan kuitenkin katsoa olevan rikoksesta syytettynä jo ennen kuin syyte on sanotulla tavalla virallisesti nostettu edellyttäen, että henkilöön kohdistuu ennen syytteen nostamista joitakin sellaisia toimita tai toimenpiteitä, jotka implisiittisesti sisältävät väitteen rikoksen tekemisestä ja myös vaikuttavat jollakin olennaisella tavalla kyseisen henkilön asemaan. Rikosprosessin voidaankin katsoa alkaneen EIS 6(1) artiklassa tarkoitettulla tavalla esimerkiksi jo silloin, kun henkilöä kuullaan ensimmäistä kertaa rikoksen esitutkinnan yhteydessä rikoksesta epäiltynä, kun hänet otetaan kiinni, pidätetään tai vangitaan taikka silloin, kun hänen omaisuuteensa taikka hänen muihin oikeudellisesti suojattuihin etuihinsa kohdistetaan rikoksen esitutkinnan yhteydessä joitakin rikosprosessuaalisia pakkokeinoja.¹²⁴

Ihmisoikeussopimuksen voimaansaattamista koskevan asetuksen (SK 439/1990) 1 §:ssä todetuin tavoin ihmisoikeussopimus tuli EIS 59(3) artiklan mukaisesti Suomen osalta kansainvälisesti voimaan 10.5.1990 kuitenkin niin, että voimaantulomääräystensä mukaisesti sen kuudes lisäpöytäkirja tuli kansainvälisesti voimaan 1.6.1990 ja seitsemäs lisäpöytäkirja 1.8.1990. Valtionsisäisesti ihmisoikeussopimus kaikkine tuolloin voimassa olleine lisäpöytäkirjoinen puolestaan tuli voimaan voimaansaattamisasetuksen 4 §:n mukaan 23.5.1990. Ratkaisevaa ihmisoikeustuomioistuimen toimivallan suhteen on nimenomaan sopimuksen kansainvälinen voimaantulo, joten Suomen osalta ihmisoikeustuomioistuin voi ottaa rikosoikeudenkäynnin kohtuullisen keston arvioinnissa lukuun prosessiin kuluneen ajan aina 10.5.1990 alkaen. Täysin merkityksetön seikka prosessiin tähän päivämäärään mennessä kulunut aika ei kuitenkaan ole. Arvioidessaan oikeudenkäynnin kokonaiskeston kohtuullisuutta tällaisissa rajatapauksissa on ihmisoikeustuomioistuin tavannut kiinnittää

¹²² ROL 5:1.1:n (SK 243/2006) mukaan syyttäjä saa kuitenkin nostaa syytteen antamalla haasteen itse, jos tuomioistuin niin määrää tai jos asia on tarkoitus käsitellä ROL 5 a luvun (SK 243/2006) mukaisessa kirjallisessa menettelyssä. Asia tulee tällöin vireille, kun haaste annetaan vastaajalle tiedoksi (ROL 5:1.2).

¹²³ Ks. ROL 7:1 ja ROL 7:6.

¹²⁴ Ks. esim. *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, perusteluiden kohta 26, *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, perusteluiden kohta 34 ja *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2007, perusteluiden kohta 18.

huomiota myös siihen seikkaan, mihin vaiheeseen valituksenalainen oikeudenkäynti on edennyt sanottuna sopimuksen voimaantuloajankohtana.¹²⁵

Tavallisimmin rikossyytteen käsittely katsotaan päättyneeksi EIS 6(1) artiklassa tarkoitetulla tavalla silloin, kun syytteessä tarkoitettu teosta on ensiasteessa tai säännönmukaisessa muutoksenhaussa annettu lainvoiman saanut tuomioistuimen tuomio. Rikossyytteen käsittelyn käsitteen määritelmä kattaa näin ollen niin syyllisyyskysymystä ja seuraamuksen määräämistä koskevan muutoksenhaun hovioikeudessa kuin myös valituslupamenettelyn ja tutkittavaksi otetun valituksen käsittelyn korkeimmasa oikeudessa.¹²⁶ Mahdollista ylimääräistä muutoksenhakua asiassa ei milloinkaan lasketa mukaan rikosprosessin kokonaisuuteen.¹²⁷ Myöskään rikostuomion täytäntöönpano ei ole osa EIS 6(1) artiklassa tarkoitettua rikosprosessia, eikä sitä näin ollen oteta lukuun arvioitaessa menettelyn keston kohtuullisuutta.¹²⁸ Lainvoiman saaneen tuomioistuimen tuomion lisäksi rikossyytteen käsittely voi päättyä EIS 6(1) artiklassa tarkoitetulla tavalla myös johonkin rikoksesta epäillyn tai rikoksesta syytetyn hyväksi tehtävään yksipuoliseen toimenpiteeseen, kuten esimerkiksi syyttäjän tekemään syyttämättä jättämistä koskevaan päätökseen tai ilmoitukseen syytteen peruuttamista (asian jättäminen sillensä) taikka tuomioistuimen päätöksen asian jättämisestä ottamatta tutkittavaksi jollakin prosessuaalisella perusteella.¹²⁹ Merkitystä tällöin ei ole sillä, että syytteen ajamista olisi ainakin teoriassa mahdollista jatkaa vielä myöhemmin. Toisaalta sellaisissa tilanteissa, joissa henkilö vastustaa sanotunlaista yksipuolista toimenpidettä ja haluaa esimerkiksi tuomioistuimen ratkaisun syyllisyyskysymyk-

¹²⁵ Ks. esim. *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002, perusteluiden kohta 29.

¹²⁶ Ks. esim. *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005, jossa EIT on torjunut valittajan vaatimuksen lukea mukaan prosessin kokonaisuuteen KKO:een tehdyn valituslupahakemuksen käsittely, kun valitus on koskenut yksinomaan HO:n ratkaisua valittajan esittämään kuluvaatimukseen. Ks. tuomion perusteluiden kohdat 25–29. Ks. myös *Ketola v. Suomi (päätös)* 13.1.2004.

¹²⁷ Ks. esim. *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004.

¹²⁸ Vrt. esim. hallinto-oikeudellista asiaa koskenut *Ekholm v. Suomi* 24.7.2007, perusteluiden kohdat 62–66. Toisaalta EIT ei tähän mennessä ole joutunut ottamaan kantaa sellaiseen tilanteeseen, jossa rangaistuksen täytäntöönpano on viivästynyt huomattavan paljon. Esimerkiksi Spolander on esittänyt, että myös täytäntöönpanovaihe voitaisiin lukea tällöin lukea mukaan rikosprosessin kokonaisuuteen. Ks. *Spolander* 2007, s. 149, alaviite 55 ja s. 308–309.

¹²⁹ Ks. esim. *Kajas v. Suomi* 7.3.2006, perusteluiden kohdat 15–18. Ks. myös *Soini ja muut v. Suomi* 17.1.2006, jossa menettelyn katsottiin päättyneen syyttämättä jättämispäätökseen siitäkin huolimatta, ettei päätöstä ollut annettu tiedoksi valittajille, kun heillä oli kuitenkin tosiasiasa ollut mahdollisuus saada päätöksestä tieto paitsi esitutkintapöytäkirjasta niin myös tiedustelemalla asiaa syyttäjältä. Ks. erit. kyseisen tuomion perusteluiden kohdat 67–70.

seen, luetaan tästä päättämiseen kulunut aika mukaan oikeudenkäynnin kokonaiskestoon.¹³⁰

3.2.3 Rikoksen asianomistajan (uhrin) oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa sekä asianomistajaprosessin kokonaiskestoon mukaan luettava aika

Suhteessa rikoksen asianomistajan (uhrin) oikeuteen vedota EIS 6(1) artiklassa tarkoitettuun rikosoikeudenkäynnin kohtuulliseen keston muodostuu keskeiseksi kysymykseksi se, onko valituksenalaisessa oikeudenkäynnissä ollut kyse sopimusmääräyksessä edellytetyin tavoin hänen yksityisluonteisista oikeuksistaan (”civil rights”). Lähtökohtana ihmisoikeustuomioistuimella on, ettei rikosoikeudenkäynnissä pääsääntöisesti ole kyse asianomistajan yksityisluonteisista oikeuksista silloin, kun hän on esittänyt asiassa pelkän rangaistusvaatimuksen. Ihmisoikeustuomioistuin on tulkinnut, että rangaistusvaatimuksen esittäminen ei ole rikoksen uhrin, vaan sopimusvaltion oikeus ja velvollisuus, eikä asianomistajan esittämä rangaistusvaatimus ole luonteeltaan EIS 6(1) artiklassa tarkoitettu yksityisluonteinen oikeus edes siinä tapauksessa, että sanotunlainen oikeus on asianomistajalle valtiosisäisessä oikeudessa tunnustettu. Sen sijaan asianomistajan esittämä ja määrältään vaikka vain symbolinenkin vaatimus rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta on aina luonteeltaan EIS 6(1) artiklassa tarkoitettu yksityisluonteinen oikeus, ja asianomistajan korvausvaatimuksen sisältäviin rikosoikeudenkäynteihin sopimusmääräys soveltuukin täysimääräisesti niin, että syytetyn ohella myös rikoksen asianomistaja voi vedota EIS 6(1) artiklan mukaiseen oikeuteensa saada asia kohtuullisessa ajassa käsiteltyksi.¹³¹

Suomen osalta rikoksen asianomistaja voi näin ollen vedota EIS 6(1) artiklassa tarkoitettuun oikeuteensa kohtuullisessa ajassa tapahtuvaan rikosoikeudenkäyntiin yleensä vain siinä tapauksessa, että hän on rangaistusvaatimuksen esittämisen ohella tai asemesta vaatinut tekijän teollaan aiheuttamien vahinkojen korvaamista ja asianomistajan sanottua vaatimusta vahinkojen korvaamisesta käsitellään ROL 3:1:n mukaisesti

¹³⁰ Ks. esim. *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005, perusteluiden kohdat 25–27. Rikoksesta epäillyn tai syytetyn hyväksi käyvän yksipuolisen toimenpiteen jälkeen valituksenalaisen oikeudenkäynnin kohtuullisen keston arvioinnissa sovelletaan kuitenkin EIS 6(1) art:n siviilihaaraa.

¹³¹ Ks. erit. *Helmerts v. Ruotsi* 29.10.1991, tuomion perusteluiden kohta 29. Ks. kuitenkin myös *Moreira de Azevedo v. Portugali* 23.10.1990 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 63–68. Tarkemmin yksityisluonteisten oikeuksien käsitteestä ks. esim. *Pellonpää* 2005, s. 340–349, *Cameron* 2006, s. 90–95 tai *Ovey & White* 2006, s. 163–169.

syyteasiaan kumuloituna (adheesioprosessi). Merkitystä ei tällöin ole sillä, kohdistuu-ko uhrin vaatimus syytettyyn vai johonkin kolmanteen, eikä liioin sillä, ajaako asianomistaja vaatimustaan itse vai onko syyttäjä ottanut sen ROL 3:9:n mukaisesti ajettavakseen syyteasian yhteydessä.¹³² Keskeisimpänä poikkeuksena tähän selvään peruslähtökohtaan ovat sellaiset tapaukset, joissa asianomistaja esittää rangaistusvaatimuksensa RL 24 luvussa (SK 531/2000) tarkoitettujen kunnianloukkausrikosten johdosta. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että yksilön oikeus loukkaamattomaan kunniaan on sellainen yksityisluonteinen oikeus, joka nauttii suojaa myös EIS 6(1) artiklan nojalla, ja vaikka kyseinen sopimusmääräys ei takaakaan oikeutta asianomistajan rikossyytteen nostamiseen edes silloin, kun kyse on sanotunlaisesta kunnianloukkausrikoksesta, tulee se kuitenkin sovellettavaksi, mikäli syyteoikeus teosta on asianomistajalle valtionsisäisessä oikeudessa taattu ja hän on siihen kyseisessä tapauksessa turvautunut. Yksilön kunniaa koskevissa rikosjutuissa asianomistaja voi siis vedota EIS 6(1) artiklaan täysimääräisesti riippumatta siitä, onko hän esittänyt rangaistusvaatimuksen ohella mitään vaatimusta teosta aiheutuneiden vahinkojen korvaamisesta.¹³³

Niin ikään poikkeuksena siihen, ettei rikoksen asianomistaja voi vedota EIS 6(1) artiklaan esittäessään rikosoikeudenkäynnin yhteydessä pelkän rangaistusvaatimuksen, ovat ihmisoikeustuomioistuimen mukaan sellaiset tilanteet, joissa rikosasian käsittelyssä annetulla tuomiolla on valtionsisäisen oikeuden mukaan sitova vaikutus korvausvaatimusta koskevassa erillisessä riita-asiassa ja kun kyseisen riita-asian käsittelyä on lykättävä odottamaan rikosasian ratkaisemista. Edelleen sanotunlainen kiinteä yhteys rikosjutun ja riita-asian välillä johtaa myös siihen, että arvioitaessa EIS 6(1) artiklassa tarkoitettua kohtuullisen ajan vaatimusta rikoksesta syytetyn näkökulmasta luetaan kyseisen riita-asian oikeudenkäyntiin kulunut aika mukaan rikosoikeudenkäynnin kokonaiskeston.¹³⁴

Näillä Ranskan oikeuden mukaista asianomistajaprosessia koskeneessa tapauksessa vahvistetulla poikkeuksella ei kuitenkaan ole sanottavaa merkitystä suomalaisessa rikosprosessissa, jossa rikosjuttu ja asianomistajan yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään pääsääntöisesti samassa adheesioprosessissa, ja jossa rikostuomiossa syyllisyyskysymykseen otetulla kannalla ei myöskään ole todistuksellista vaikutusta sitovampaa merkitystä korvausvaatimusten ratkaisemisessa edes siinä tapauksessa, että asianomistajan korvausvaatimuk-

¹³² Ks. esim. *Karlsson ja muut v. Suomi (päätös) 5.9.2006*. Ks. myös *Törmälä v. Suomi (päätös) 16.3.2004* sekä *Aho v. Suomi 16.10.2007*.

¹³³ Ks. *Golder v. Iso-Britannia 21.2.1975*, perusteluiden kohta 27 sekä *Helmerts. v. Ruotsi 29.10.1991*, perusteluiden kohdat 27–30.

¹³⁴ Ks. esim. *Perez v. Ranska 12.2.2004*.

sia käsiteltäisiin rikosjutusta täysin erillisessä siviilioikeudellisessa oikeudenkäynnissä.¹³⁵

Arvioitaessa valituksenalaisen oikeudenkäynnin keston kohtuullisuutta rikoksen asianomistajan näkökulmasta pidetään EIS 6(1) artiklan kattaman asianomistajaprosessin alkuketkenä sitä hetkeä, jolloin rikoksen uhri on esittänyt asiassa yksityisluonteista oikeuttaan koskevan yksilöidyn vaatimuksensa, joka voi siis liittyä niin rikosasian yhteydessä käsiteltävään vaatimukseen rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamisesta kuin asianomistajan kunniaa loukanneen henkilön rankaisemiseen. Asianomistajan näkökulmasta rikosoikeudenkäynnin taas katsotaan pääsääntöisesti päättyneen silloin, kun sanotunlaista yksityisluonteista oikeutta koskevassa asiassa on annettu lainvoimainen tuomio.¹³⁶ Toisaalta ihmisoikeustuomioistuin on tavannut katsoa, että yksityisluonteisia oikeuksia koskevissa oikeudenkäynneissä myös tuomion täytäntöönpano muodostaa olennaisen osa oikeudenkäyntiä ja asianosaisen oikeuksiin pääsemistä (”access to justice”), joten myös yksityisoikeudellisen vahingonkorvaustuomion täytäntöönpanoon kulunut aika voitaneen lukea mukaan asianomistajaprosessin kokonaiskeston ainakin sellaisissa tapauksissa, joissa viivästys korvaustuomion täytäntöönpanossa on selvästi luettavissa sopimusvaltion viranomaisten syyksi. Suoranaisesti ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan ainakaan vielä ole ottanut kantaa siihen, voidaanko korvaustuomioiden täytäntöönpanoa lukea mukaan asianomistajaprosessin kokonaiskeston.¹³⁷

3.2.4 Rikosoikeudenkäynnin kokonaiskeston kohtuullisuuden arviointi

EIS 6(1) artiklassa tarkoitettuna kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumista valituksenalaisessa rikosoikeudenkäynnissä arvioidaan ihmisoikeustuomioistuimessa aina tutkittavana olevan yksittäistapauksen erityisten olosuhteiden valossa, ja vakiintuneesti tässä arvioinnissa otetaan huomioon valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaiskeston ohella ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössään omaksumat kriteerit, joita ovat erityisesti jutun vaikeus sekä valittajan ja asianomaisten viranomais-

¹³⁵ Tarkemmin rikosjutussa annetun tuomion vaikutuksesta erillisessä siviiliprosessissa käsiteltävään vahingonkorvausasiaan Suomessa ks. esim. *Lappalainen & Frände 2003*, s. 625–626.

¹³⁶ Ks. esim. *Karlsson ja muut v. Suomi (päätös) 5.9.2006*.

¹³⁷ Ks. *Ekholm v. Suomi 24.7.2007*, perusteluiden kohta 72. Ekholm-tapauksessa oli kuitenkin kyse siitä, että kunnallinen viranomainen viivytteli hallintotuomioistuimen päätösten täytäntöönpanossa.

ten toiminta menettelyn aikana. Lisäksi huomioon oikeudenkäynnin kokonaiskeston kohtuullisuuden arvioinnissa otetaan se, mitä juttu on merkinnyt valittajalle. Jutun erityisen tärkeä merkitys valittajalle on erityisen relevantti seikka silloin, kun arvioidaan asianomaisten viranomaisten toimintaa asiassa.¹³⁸

Toisinaan ihmisoikeustuomioistuin on saattanut eritellä ratkaisujensa perusteissa valituksenalaisen oikeudenkäynnin kulkua ja sen keston vaikuttaneita seikkoja hyvinkin perusteellisesti edellä mainittujen arviointikriteerien perusteella, joskin erityisesti viime vuosina tuomioistuimen suorittama arvio menettelyn keston kohtuullisuudesta on ollut monesti suhteellisen suppea. Mikäli prosessiin on jo ensi näkemältä sisältynyt kohtuuttoman pitkiä ja selvästi sopimusvaltion viranomaisten syyksi luettavia viivästyksiä, joita vastaajavaltio ei myöskään ole hyväksyttävällä tavalla kyennyt selittämään valituksen johdosta antamassaan vastuksessa, on sopimusrikkomus usein todettu ratkaisua sen syvällisemmin perustelematta. Tällaisissa tapauksissa ihmisoikeustuomioistuin onkin tavallisimmin tyytynyt perustelevaan tuomion langettavuutta yksinomaan toteamalla, että kohtuullista aikaa tulee arvioida tapauksen erityisten asianhaarojen valossa ja ottamalla erityisesti huomioon jutun vaikeus, valittajien ja asianomaisten viranomaisten toiminta sekä riidan merkitys valittajalle, mutta että se on monissa vastaavissa tapauksissa katsonut kohtuullisen ajan vaatimusta rikotun, eikä vastaajavaltio ole esittänyt asiassa mitään sellaista seikkaa tai perustelua, jonka vuoksi käsillä olevassa tapauksessa olisi ollut syytä päätyä toisenlaiseen lopputulokseen. Käytännössä sopimusrikkomuksen toteaminen sanotunlaisen summaarisen arvioinnin seurauksena edellyttää kuitenkin aina jo ensi näkemältä suhteellisen pitkää kokonaiskestoja.¹³⁹

¹³⁸ Ks. esim. *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002 ja erit. perusteluiden kohta 41, jossa EIT toteaa, että “ – the reasonableness of the length of the proceedings – – must be assessed in the light of the particular circumstances of the case and having regard to the criteria laid down in its [the Court’s] case-law, in particular the complexity of the case and the conduct of the applicant and of the relevant authorities dealing with the case as well as what was at stake for the applicant – –.” Lisäksi ks. *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, perusteluiden kohta 29.

Sanotut arviointikriteerit ovat kehittyneet hiljalleen EIT:n oikeuskäytännössä. Ks. kehityksestä em. tuomioiden lisäksi esim. *Neumeister v. Itävalta* 27.6.1968, kohdat 20–21, *Ringeisen v. Itävalta* 16.7.1971, kohta 110, *König v. Saksan liittotasavalta* 28.6.1978, kohta 99, *Eckle v. Saksan liittotasavalta* 15.7.1982, kohta 80, *Foti ja muut v. Italia* 10.12.1982, kohta 56 sekä *Philis (N:o 2) v. Kreikka* 27.6.1997, kohta 35.

¹³⁹ Ks. *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, perusteluiden kohdat 38–40. Tarkasteltavana tapauksessa on EIT:n mukaan ollut 11 vuoden ja seitsemän kuukauden ajanjakso yhdessä oikeusasteessa. Ks. myös *F. ja M. v. Suomi* 17.7.2007, *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009 sekä *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

Summaariseen tutkintaan ryhdyttiin ensimmäisen kerran ihmisoikeustuomioistuimen vuonna 1999 antamassa ja Italian siviiliprosessia koskeneessa tuomiossa, jossa ihmisoikeustuomioistuin viitaten lukuisiin aiempiin kohtuullisen ajan vaatimusta koskeviin sopimusrikkomuksiin katsoi, että Italiassa vallitsee tältä osin sopimuksen vastaista käytäntöä merkitsevä jatkuva tilanne, johon ei ollut lukuisista langettavista tuomioista huolimatta puututtu mitenkään ja jonka suhteen asianosaisilla ei ole myöskään mitään tehokasta oikeussuojakeinoja. Ks. *Di Mauro v. Italia* 28.7.1999 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 23–24.

Ihmisoikeustuomioistuin kiinnittää arvioinnissaan huomiota valituksenalaisen oikeudenkäynnin eri vaiheiden kestoihin, joskin yleensä ratkaisevaa arvioinnissa on nimenomaan menettelyyn kokonaisuudessaan kulunut aika. Eräissä tapauksissa valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaiskesto on kuitenkin voinut olla toissijainen seikka siinä mielessä, että aiheettomaksi arvioitu viivästys yhdessäkin prosessivaiheessa on johtanut siihen, että kohtuullisen ajan vaatimusta on katsottu rikotun, vaikkei oikeudenkäynnin kokonaiskestossa tai muihin menettelyn vaiheisiin kuluneessa ajassa sinänsä olisikaan ihmisoikeustuomioistuimen mielestä erityisesti huomauttamista.¹⁴⁰ Johtuen arvioinnin kiinnittymisestä sanotulla tavalla tutkittavana olevan yksittäistapauksen erityispiirteisiin, ei myöskään ole mahdollista määrittää mitään kiinteitä yleisiä aikarajoja, joiden ylittyminen prosessissa johtaisi automaattisesti siihen, että menettelyn kokonaiskeston katsottaisiin loukkaavan valittajan oikeutta saada häntä vastaan nostettu rikossyyte käsittelyksi kohtuullisessa ajassa. Toisessa tapauksessa kohtuulliseksi arvioitu prosessin kokonaiskesto onkin toisessa tapauksessa voinut ihmisoikeustuomioistuimen mielestä muodostaa selvästi sopimusrikkomuksen.¹⁴¹

Lähtökohtaisesti oikeudenkäynnin kohteena olleen asian vaikeus – eli jutun laatu (”complexity”) ja laajuus (”extensiveness”) – on ensisijainen kriteeri arvioitaessa oikeudenkäynnin keston kohtuullisuutta siten, että mitä vaikeammasta asiasta prosessissa on ollut kyse, sitä pidempikestoisen menettelyn on voitu katsoa täyttävän ihmisoikeussopimukseen sisältyvän vaatimuksen oikeudenkäynnin keston kohtuullisuudesta. Esimerkiksi usein hyvinkin laajaan ja monipolviseen todisteluun perustuvien sekä myös vaikeita aineellisoikeudellisia kysymyksiä sisältävien talousrikosasioiden tutkinnan ja käsittelyn osalta kohtuullinen aika muodostuu jo lähtökohtaisesti selvästi pidemmäksi kuin selvien ja yksinkertaisten rikosasioiden, joiden tutkinnan ja käsittelyn onkin sujuttava aina verraten joutuisasti.¹⁴² Arvioidessaan sitä, onko jutussa ollut kyse sanotulla tavalla vaikeasta asiasta, on ihmisoikeustuomioistuin tavallisesti kiinnittänyt huomiota muun muassa rikosepäilyjen ja syytteiden oikeudellisen luonteen ohella niiden lukumäärään, asianosaisten (rikoksesta epäiltyjen, vastaajien ja asianomistajien) ja kuultujen todistajien ja asiantuntijoiden lukumäärään sekä asiassa esite-

¹⁴⁰ Ks. esim. *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005 sekä *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005.

¹⁴¹ Vrt. esim. *Lammi v. Suomi* 15.11.2005 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

¹⁴² Ks. esim. *Kajas v. Suomi* 7.3.2006. Kunnianloukkauksrikosta koskeneessa asiassa, jota ei EIT:ssa ole pidetty laajana tai vaikeana, on kohtuullisen ajan vaatimusta katsottu rikotun, kun oikeudenkäynti kahdessa oikeusasteessa on kestänyt neljä vuotta ja kaksi kuukautta.

tyn asiakirja-aineiston laajuuteen.¹⁴³ Niin ikään lukuun jutun vaikeuden arvioinnissa on voitu ottaa asian tutkintaa ja/tai käsittelyä mahdollisesti viivästyttäneet prosessuaaliset ongelmat.¹⁴⁴ Toisaalta ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään korostanut myös sitä, ettei asian laajuus, vaikeus tai monimutkaisuus sinänsä oikeuta poikkeamaan kohtuullisen ajan vaatimuksesta ja että sopimusvaltioiden tuomioistuinlaitoksen ja muun viranomaiskoneiston on lähtökohtaisesti kyettävä toimimaan joutuisasti ja prosessiin osallisten yksilöiden ihmisoikeuksia kunnioittaen riippumatta siitä, miten vaikeasta asiasta jutussa on kyse.¹⁴⁵

Eryteisesti siviiliprosessin ja rikoksen asianomistajan osalta valittajan omalla toiminnalla ja aktiivisuudella on huomattava merkitys oikeudenkäynnin keston kohtuullisuuden arvioinnissa siinä mielessä, ettei sopimusvaltioiden yleensä katsota vastaavan sellaisista viivästyksistä, jotka ovat aiheutuneet valittajan omista prosessitoimista tai hänen passiivisuudestaan taikka taitamattomuudestaan. Rikoksesta epäiltyjen ja syytettyjen velvollisuutta myötävaikuttaa rikosoikeudenkäynnin joutuisaan etenemiseen rajoittavat kuitenkin heidän erityiset prosessuaaliset vähimmäisoikeutensa, joihin EIS 6(3) artiklan mukaan sisältyy muun muassa oikeus saada riittävästi aikaa ja edellytyksiä valmistella puolustustaan sekä oikeus paitsi kuulustella vastapuolen asettamia todistajia niin myös kutsua ja kuulustella omia todistajia. Rikosasian vastaajan syyksi ei näin ollen voidakaan lukea viivästystä, joka on johtunut esimerkiksi siitä, että hän on pyytänyt asian tuomioistuinkäsittelyn lykkäämistä valmistellakseen puolustustaan.¹⁴⁶ Sopimusvaltiot eivät kuitenkaan vastaa sellaisesti prosessin viivästyksestä, joka on johtunut rikoksesta epäillyn tai syytetyn toimista, joiden ilmeisenä ja yksinomaisena tarkoituksena on ollut pitkittää oikeudenkäyntiä. Esimerkiksi se seikka, että valittaja on piileskellyt viranomaisten yhteydenottoja taikka tehnyt valituksenalaisessa oikeudenkäynnissä toistuvasti ilmeisen perusteettomia prosessiväitteitä, voi johtaa siihen, että oikeudenkäynnin viivästyminen luetaan tältä osin hänen syykseen.¹⁴⁷ Syytetyn voidaan myös katsoa luopuneen konkludenttisesti (hiljaisesti) oikeudestaan saada

¹⁴³ Ks. esim. *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, perusteluiden kohdat 20–21.

¹⁴⁴ Ks. esim. *Karlsson ja muut v. Suomi (päättös)* 5.9.2006. Vrt. kuitenkin *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005 sekä *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009. Vaikeatkaan oikeuskysymykset eivät sinänsä oikeuta kohtuullisen ajan vaatimuksesta poikkeamista.

¹⁴⁵ Ks. esim. *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 14–18.

¹⁴⁶ Ks. esim. *Frycman v. Suomi* 10.10.2006, perusteluiden kohta 49. Ks. myös *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006.

¹⁴⁷ Ks. *Lammi v. Suomi* 15.11.2005.

hältä vastaan nostettu rikossyyte käsitellyksi kohtuullisessa ajassa ainakin sellaisessa tilanteessa, jossa rikosoikeudenkäyntiä on lykätty hänen aloitteestaan tai suostumuksellaan odottamaan jossakin toisessa asiaan liittyvässä oikeudenkäynnissä annettavaa ratkaisua ja jossa kohtuullisen ajan ylittyminen johtuu yksinomaan tästä lykkäämisestä.¹⁴⁸

Vaikka lukuun oikeudenkäynnin kohtuullisen keston arvioinnissa otetaankin aina myös valittajan oma toiminta, on vastuu oikeudenhoidon asianmukaisuudesta ja rikosoikeudenkäyntien joutuisuudesta ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kuitenkin aina ensisijassa sopimusvaltioiden viranomaisilla. Viranomaisten on ensinnäkin järjestettävä toimintansa sellaiseksi, että vaatimus oikeudenkäyntien kohtuullisesta kestosta kyetään täyttämään jokaisessa niiden selvitettävänä olevassa tapauksessa, eikä esimerkiksi tilapäinen resurssipula tai poikkeuksellinenkaan jutturuuhka sinänsä oikeuta niitä poikkeamaan kohtuullisen ajan vaatimuksesta.¹⁴⁹ Toiseksi asiaa selvittävät viranomaiset vastaavat myös viimekädessä prosessin viivytyksettömästä etenemisestä, ja menettelyn jo viivästyttä asiaa selvittävien viranomaisten tulee ihmisoikeustuomioistuimen mukaan kiinnittää toiminnassaan aivan erityistä huomiota asian vastaisen selvittämisen joutuisuuteen sekä ryhtyä kaikkiin asianmukaisiin toimenpiteisiin sen varmistamiseksi, että oikeudenkäynti etenee ilman enempiä viivytyksiä.¹⁵⁰ Erityisen ongelmallisia rikosoikeudenkäynneissä ovat täydellisen pysähtyneisyyden tai toimimattomuuden jaksot, ja olennaista onkin, että rikosasian selvittäminen etenee viranomaisissa koko ajan. Huomattavan usein kohtuullisen ajan vaatimusta koskeva sopimusrikkomus on todettu sellaisissa tapauksissa, joissa asiaa selvittävien viranomaisten toiminnassa on ollut havaittavissa ajanjaksoja, joiden aikana ei ilmeisesti ole suoritettu mitään toimenpiteitä jutun edistämiseksi, eikä sopimusvaltio myöskään ole kyennyt esittämään tälle viranomaisten ilmeiselle passiivisuudelle mitään hyväksyttävää selitystä.¹⁵¹ Toisaalta hyvinkin pitkäkestoista prosessia on voitu pitää ihmisoikeustuomio-

¹⁴⁸ Ks. *Virolainen v. Suomi (päätos)* 7.2.2006 sekä *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, kohta 17. Ks. myös *Eloranta v. Suomi* 9.12.2008, jossa EIT on todennut, ettei se seikka, että vastaaja ei ollut vastustanut muiden asianosaisten pyytämiä lykkäyksiä, ole sinällään merkinnyt luopumista oikeudesta oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa.

¹⁴⁹ Ks. esim. *Narinen (N:o 2) v. Suomi* 6.3.2007, kohta 18. Ks. myös *Molander v. Suomi* 7.11.2006.

¹⁵⁰ Ks. esim. *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, kohta 15.

¹⁵¹ Ks. esim. *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005 sekä *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006. Vailla hyväksyttävää selitystä on ensiksi mainitussa jäänyt yli kaksi vuotta kestänyt syyteharkinta ja jälkimmäisessä taas yli kolme vuotta kestänyt ja täysin kirjallinen menettely HO:ssa. Ks.

istuimessa hyväksyttävänä, jos asian selvittäminen on kuitenkin edennyt viranomaisissa koko ajan jollakin tavoin.¹⁵²

Asiaa selvittävien viranomaisten on otettava huomioon toiminnassaan myös asian erityinen merkitys valittajalle. Suhteellisen joutuisastikin loppuun viedyn oikeudenkäynnin kokonaiskeston on näet voitu katsoa loukkaavan valittajan oikeutta saada asiansa käsitellyksi kohtuullisessa ajassa, jos asianomaiset viranomaiset eivät ole ihmisoikeustuomioistuimen käsityksen mukaan kiinnittäneet riittävästi huomiota asian erityiseen merkitykseen valittajalle.¹⁵³ Tällaisia valittajalle erityisen merkityksellisiä juttuja ovat esimerkiksi lapsioikeudelliset asiat, joissa oikeudenkäynnin viivästyminen voi pahimmillaan johtaa jopa peruuttamattomiin oikeudenmenetyksiin sekä tehdä valittajalle myönteisenkin ratkaisun hänelle täysin turhaksi, mikäli lapsi esimerkiksi eh-tii vuosikausia kestäväen oikeudenkäynnin aikana vieraantua huoltoa tai tapaamisoikeutta hakevasta vanhemmastaan.¹⁵⁴ Niin ikään ihmisoikeustuomioistuin on voinut arvioinnissaan kiinnittää huomiota valittajien terveydentilaan ja odotettavissa olevaan elinaikaan, ja esimerkiksi hiv-infektion verensiirron yhteydessä veren puutteellisen testauksen vuoksi saaneen ja sittemmin aidsiin sairastuneen henkilön esittämä vahingonkorvausvaatimus oli sellainen asia, että se olisi tullut käsitellä erityisen joutuisasti riippumatta siitä, että samassa tuomioistuimessa tällaisia vaatimuksia oli vireillä useita satoja.¹⁵⁵ Myös rikosasioita on yleensä aina syytä pitää sellaisina asioina, jotka on käsiteltävä erityisen joutuisasti. Erityisesti silloin, kun valittajaa vastaan nostettu syyte on koskenut vankeusuhkaisia tekoja, joiden syyksilukemiseen on vielä liittynyt tai voinut liittyä mahdollisesti ankarakin vahingonkorvausvelvollisuus, tai kun jutussa on ollut kyse rikoksen asianomistajalle erityisen tärkeistä asioista, on ihmisoikeustuomioistuin saattanut korostaa erikseen sitä, että asian joutuisalla tutkinnalla ja käsitte-

myös *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, jossa EIT on katsonut jääneen selittämättä, miksi KäO:n tuomio on viipynyt noin puolitoista vuotta.

¹⁵² Ks. esim. *Paulow v. Suomi (päätös)* 14.2.2006. Asian lykkääminen noin kahdeksi ja puoleksi vuodeksi odottamaan oikeustilaa selventävää ylemmän tuomioistuimen ennakkopäätöstä on ollut EIT:n mielestä perusteltua, eikä yhteensä noin kuusi vuotta kestänyt menettely ole sen mielestä loukannut valittajan oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa.

¹⁵³ Ks. erit. *Dachar v. Ranska* 10.10.2000 ja erit. sen perusteluiden kohta 16. Valittajana olleen rikoksen asianomistajan jutusta johtuneiden huomattavien taloudellisten vaikeuksien vuoksi noin kolme vuotta kestänyt menettely on loukannut hänen oikeuttaan saada asia kohtuullisessa ajassa käsiteltyä.

¹⁵⁴ Ks. erit. *H. v. Iso-Britannia* 8.7.1987 ja erit. tuomion perusteluiden kohta 85. Ks. myös *Hokkanen v. Suomi* 23.9.1994 ja erit. tuomion perusteluiden kohta 70.

¹⁵⁵ Ks. *X. v. Ranska* 31.3.1992 ja erit. tuomion perusteluiden kohta 47.

lyllä on ollut valittajalle sillä tavoin olennainen merkitys, että viranomaisten olisi tullut pyrkiä viemään oikeudenkäynti joutuisasti loppuun kaikkia tilanteen vaatimia keinoja käyttäen.¹⁵⁶

Käytännössä asian selvittämiseen osallistuneiden viranomaisten toiminta on keskeisin arviointikriteereistä siinä mielessä, ettei EIS 6(1) artiklassa tarkoitettujen kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomusta pääsääntöisesti voida todeta, ellei asianomaisten viranomaisten osoiteta toimillaan ainakin jollakin tavalla myötävaikuttaneen valituksenalaisen oikeudenkäynnin pitkittymiseen.¹⁵⁷ Sopimusvaltioiden vastuuta kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumisesta voidaan kuitenkin luonnehtia siinä mielessä ankaraksi, että ne kantavat vastuun periaatteessa kaikista valituksenalaisen oikeudenkäynnin kestoon pidentävästi vaikuttaneista seikoista, joita ei voida lukea rikoksesta epäillyn ja/tai vastaajan syyksi ja joiden osalta vastaajavaltio ei myöskään ole esittänyt mitään hyväksyttävää perustelua. Melkein mikä tahansa viranomaistoiminnassa ja julkista valtaa käytettäessä tapahtunut viivästys saattaa johtaa siihen, että sopimusvaltion katsotaan rikkoneen EIS 6(1) artiklaan sisältyvää kohtuullisen ajan vaatimusta, ja sopimusvaltiot vastaavatkin oikeudenkäynnin viivästymisestä niin silloin, kun viivästys menettelyssä on aiheutunut jonkin virkamiehen laiminlyötyä virkavelvollisuutensa kuin sellaisissa tapauksissa, joissa oikeudenkäynnin pitkittyminen on johtunut esimerkiksi syyttäjän sairastumisesta, tuomarin kuolemasta taikka muusta vastaavasta tapaturmaisesta seikasta.¹⁵⁸ Myöskään vetoaminen viranomaisten resurssipulaan tai tilapäiseen jutturuuhkaan ei tavallisesti vapauta sopimusvaltioita niiden vastuusta.¹⁵⁹ Edelleen on syytä huomata, että erityisen pitkäkestoisten prosessien osalta kohtuullisen ajan vaatimusta koskeva sopimusrikkomus luetaan aina vastaajavaltion syyksi riippumatta asian tutkintaan ja käsittelyyn osallistuneiden viranomaisten toimista, sil-

¹⁵⁶ Ks. esim. *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005, perusteluiden kohta 32. Ks. kuitenkin esim. *Karlsson ja muut v. Suomi (päätös)* 5.9.2006. Omaisuusrikosta koskevaa rikosasiaa ei pidetty asianomistajien kannalta siinä mielessä tärkeänä, että se olisi vaatinut erityistä joutuisuutta.

¹⁵⁷ Ks. esim. *Lammi v. Suomi* 15.11.2005 ja sen perusteluiden kohta 35, jossa EIT toteaa erityisesti, että ” – – only delays attributable to State may justify a finding of a failure to comply with the ‘reasonable time’ requirement – –.”

¹⁵⁸ Asianajajien lakosta johtunutta viivästystä ei kuitenkaan luettu vastaajavaltion syyksi, kun julkisoikeudellisena oikeushenkilönä pidetty asianajajien liitto oli pääasiassa vain puolustanut asianajajien ammatillisia etuja, eikä käyttänyt julkista valtaa. Ks. *Pafitis ja muut v. Kreikka* 26.2.1998, perusteluiden kohta 96.

¹⁵⁹ Sopimusvaltion pikaiset toimet tilanteen korjaamiseksi voivat kuitenkin poikkeuksellisesti merkitä, ettei jutturuuhkan aiheuttamaa viivästystä lueta valtion syyksi. Ks. *Buchholz v. Saksan liittotasavalta* 6.5.1981, perusteluiden kohta 61.

lä ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään painottanut sitä, että vastuu oikeudenkäynnin kulun ohjaamisesta ja oikeudenhoidon asianmukaisuudesta kuluu aina loppujen lopuksi sopimusvaltioille.¹⁶⁰

Keskeisimpänä poikkeuksena sopimusvaltioiden sanotunlaiseen laajaan vastuuseen oikeudenkäynnin kokonaisuuteen vaikuttavista seikoista on valituksenalaisen prosessin viivästyminen Euroopan yhteisöjen tuomioistuimelta pyydetyn ennakkoratkaisun viivästymisen vuoksi. Koska EY/EU ei toistaiseksi ole allekirjoittanut ihmisoikeussopimusta, ei ihmisoikeustuomioistuimella ole toimivaltaa arvioida ihmisoikeussopimuksessa turvattujen perusoikeuksien ja -vapauksien toteutumista yhteisön/unionin toimielimissä. Myöskään sopimusvaltioiden ei ole katsottu kantavan vastuuta yhteisöjen tuomioistuimessa mahdollisesti aiheutuvista viivästyksistä, eikä valituksenalaisten prosessien kokonaisuuteen kuuluvaksi näin ollen luetakaan sitä aikaa, joka asiassa on kulunut yhteisöjen tuomioistuimelta pyydetyn ennakkoratkaisun saamiseen. Linjautaan ihmisoikeustuomioistuin on perustellut vuonna 1998 Kreikkaa koskeneessa asiassa antamassaan tuomiossa toteamalla, että Euroopan yhteisöjen tuomioistuimelta pyydetyn ennakkoratkaisun saamiseen ja yhteisöoikeudellisten kysymysten selvittämiseen asiassa näin kuluneen ajan lukeminen mukaan valituksenalaisen prosessin kokonaisuuteen saattaisi haitata Rooman sopimuksella perustetun ennakkoratkaisumenettelyn tarkoituksen toteutumista ja olisi näin ollen vastoin ennakkoratkaisumenettelyä koskevia yhteisönormeja.¹⁶¹ Tilanne on todennäköisesti kuitenkin hyvinkin pian muuttumassa, sillä parhaillaan unionin jäsenvaltioissa ratifioitavana olevan uuden unionin perustamissopimuksen 6 artiklassa todetaan Euroopan unionin liittyvän Euroopan ihmisoikeussopimukseen.¹⁶² Samalla myös ihmisoikeussopimusta ollaan tar-

¹⁶⁰ Ks. esim. *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, jossa 11 vuotta ja seitsemän kuukautta kestänyt menettely luettiin suoraan vastaajavaltion syyksi.

¹⁶¹ Ks. *Pafitis ja muut v. Kreikka* 26.2.1998, perusteluiden kohta 95. EIT on kuitenkin huomauttanut kyseissä tuomiossa, että ennakkoratkaisun saaminen EYT:lta on kestänyt varsin kauan. Ks. myös *Pedersen & Pedersen v. Tanska* 14.10.2004. Sinänsä ennakkoratkaisupyynnön tekemistä koskeva harkinta kansallisessa tuomioistuimessa tulee luonnollisesti suorittaa kohtuullisessa ajassa. Kuitenkaan ylimmän kansallisen tuomioistuimen noin puolitoista vuotta kestänyt harkinta siitä, tulisiko asiassa pyytää yhteisöjen tuomioistuimen ennakkoratkaisu, ei ole ollut tapauksessa kohtuutonta. Keskeistä EIT:n arvioinnissa on näin ollen ollut asiaan liittyneet yhteisöoikeudelliset epäselvyydet (asian vaikeus).

¹⁶² Ks. Lissabonin sopimus (EUVL N:o C 306, 17.12.2008, s.1) 1 art. 8 kohta. Ks. kuitenkin myös sopimukseen liittyvä julistus (julistus 2), jossa todetaan, että liittymisen on tapahduttava niin, että unionin oikeuden erityispiirteet säilytetään. Erityisesti tässä on viitattu EYT:n asemaan unionin perusoikeuksien tulkinnassa.

kistamassa siten, että eurooppalaisten valtioiden lisäksi myös niiden muodostama Euroopan unioni voi liittyä siihen.¹⁶³ Sopimusmuutosten tultua voimaan ja unionin liityttyä ihmisoikeussopimukseen ihmisoikeustuomioistuin voikin ottaa kantaa myös siihen, miten joutuisasti ennakkoratkaisupyyntöä on käsitelty yhteisöjen tuomioistuimessa.¹⁶⁴

Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin katsonut, ettei sopimusvaltioiden tekemä toimivallan siirto EY:n ja EU:n tyyppisille kansainvälisille järjestöille sinänsä välttämättä poista niiden vastuuta tuon siirretyn toimivallan käytössä aiheutuneista ihmisoikeusloukkauksista. Toisaalta sopimusvaltioiden vastuun poistavaksi tekijäksi on hyväksytty se seikka, että kansainvälisen järjestön oma oikeusjärjestys takaa ihmisoikeussopimusta vastaavan ihmisoikeussuojan ("equivalent protection"). Vahvana presumptiona tällöin on, ettei sopimusvaltio ole rikkonut ihmisoikeussopimuksesta johtuvia velvoitteitaan, jos arvioitavana olevassa tapauksessa on ollut kyse siitä, että valtio on vain pannut täytäntöön kansainvälisiä velvoitteitaan, jotka ovat johtuneet sen jäsenyydestä sanotunlaisessa kansainvälisessä järjestössä. Presumptio kansainvälisen järjestön oikeusjärjestykseen sisältyvästä riittävästä ihmisoikeussuojasta voidaan kumota, jos katsotaan, että ihmisoikeussopimuksessa turvattujen oikeuksien suojassa on ollut ilmeisiä puutteita. EY:n/EU:n osalta ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että yhteisö- ja unionioikeuteen sisältyy ainakin lähtökohtaisesti ihmisoikeussopimusta vastaava perus- ja ihmisoikeuksien suoja.¹⁶⁵

Ihmisoikeustuomioistuimen omaksumaa linjausta voidaan pitää perusteltuna ennen muuta siksi, että yhteisön ja unionin oikeuteen sisältyvä perusoikeusulottuvuus määrittyy pitkälti juuri ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön kautta. Vaikkei yhteisön perustamissopimukseen sisällykään varsinaista perusoikeusnormitusta, on yhteisöjen tuomioistuin

Ks. lisäksi SEU:n konsolidoitu toisinto, jossa on otettu huomioon Lissabonin sopimuksen mukaiset muutokset (EUVL N:o C 115, 9.5.2008, s. 13).

¹⁶³ Ks. EIS:n neljännen toista lisäpöytäkirjan 17 art. Lisäpöytäkirja on saatavissa sähköisessä muodossa niin englannin- kuin ranskan kielellä EIT:n Internet-sivustolta, joka löytyy www-osoitteesta <http://www.echr.coe.int/>.

¹⁶⁴ Lissabonin sopimuksen oli alun perin tarkoitus tulla voimaan jo 1.1.2009, mutta Irlannin torjuttua sopimuksen kertaalleen siellä järjestetyssä kansanäänestyksessä, on sopimuksen voimaantulon tarkempi ajankohta nyt vuoden 2009 syksyllä epävarma. Uusi kansanäänestys on tarkoitus järjestää Irlannissa 2.10.2009.

EIS:n neljännen toista pöytäkirjan voimaantulo puolestaan edellyttää sen 19 art:n mukaan kaikkien sopimusvaltioiden ratifiointia. Suomi ratifioi pöytäkirjan 7.3.2006. Eduskunta hyväksyi lisäpöytäkirjan muutokset 3.3.2006 hyväksytyllä L:lla (SK 159/2006), jonka voimaantulosta säädetään TPA:lla. Vuoden 2009 kesäkuun loppuun mennessä pöytäkirjan olivat Venäjää lukuun ottamatta ratifioineet kaikki muut sopimusvaltiot. Lisäpöytäkirjan ajankohtainen ratifiointitilanne selviää EN:n sopimusten viralliselta Internet-sivustolta, joka löytyy www-osoitteesta <http://conventions.coe.int/>.

¹⁶⁵ Ks. EIT:n suuren jaoston ratkaisu *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi v. Irlanti* 30.6.2005 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 159–167.

EIS:n sekä EIT:n ja EY:n/EU:n välisestä suhteesta tarkemmin ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 74–96, *Cameron 2006*, s. 159–174 sekä *Ovey & White 2006*, s. 514–519.

jo 1960-luvun lopusta alkaen katsonut, että perusoikeuksien suoja sisältyy yhteisöoikeuteen niin sanottuna yleisenä oikeusperiaatteena.¹⁶⁶ Tämän erityisen yhteisön toimielimiä mutta myös jäsenvaltioita niiden yhteisöoikeutta soveltaessa velvoittavan periaatteen sisältöä on yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä täsmennetty paitsi jäsenvaltioiden yhteisen valtiosääntöperinteen niin myös jäsenvaltioiden hyväksymien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten avulla.¹⁶⁷ Erityisesti johtoa yhteisön perusoikeussuojan määrittämiseen on tuomioistuimessa haettu kaikkien jäsenvaltioiden hyväksymästä Euroopan ihmisoikeussopimuksesta sekä sitä tulkitsevan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännöstä.¹⁶⁸ Viime vuosina yhteisöjen tuomioistuin onkin perusoikeuskysymyksissä usein viitannut suoraan ihmisoikeussopimukseen ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöön.¹⁶⁹ Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntö on sittemmin kirjattu myös unionin perustamissopimukseen.¹⁷⁰ Edelleen sanotunlainen kehitys on jatkunut niin, että vuonna 2000 hyväksytyssä unionin perusoikeuskirjassa tunnustetaan ihmisoikeussopimus ja ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö yhtenä unionin perusoikeuksien lähteenä.¹⁷¹ Nämä perusoikeuskirjaan sisällytetyt ja paljolti ihmisoikeussopimuksen ja ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön mukaan muotoillut oikeudet on tarkoitus saattaa uudella perustamissopimuksella oikeudellisesti sitoviksi.¹⁷² Jo edellä mainituin tavoin uudessa perustamissopimuksessa todetaan lisäksi unionin liittyvän ihmisoikeussopimukseen ja näin hyväksyvän ihmisoikeustuomioistuimen toimivallan.¹⁷³

¹⁶⁶ Ks. *asia 26/69, Stauder v. City of Ulm, ECR 1969, s. 419.*

¹⁶⁷ Ks. *asia 11/70, Internationale Handelsgesellschaft v. Eifur- und Vorratstelle Getreide, ECR 1970, s. 1125* ja *asia 4/73, Nold v. Commission, ECR 1974, s. 491.*

¹⁶⁸ Ks. *asia 44/79, Hauer v. Rheinland-Pflaz, ECR 1979, s. 3727* ja *asia C-368/95, Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags und vertriebs GmbH v. Heinrich Bauer Verlag, Kok. 1997, s. I-3689.*

¹⁶⁹ Ks. esim. *asia C-185/95, Baustahlgewebe, Kok. 1998, s. I-8417.* Tapauksessa oli kyse yhteisön kilpailuoikeudellisen prosessin keston kohtuullisuudesta. EYT on katsonut menettelyn keston yhteisöjen ensimmäisen asteen tuomioistuimessa ylittäneen EIS 6(1) art:ssa tarkoitettua kohtuullisen ajan ja hyvittänyt kantajaa tästä oikeudenloukkauksesta alentamalla hänelle tuomittua kolmen miljoonan ecun maksuseuraamusta 50.000 eculla.

¹⁷⁰ Ks. SEU 6 art. Myös perusoikeusoikeuksien toteutumista unionioikeudessa koskevissa ratkaisuisaan EYT on viitannut suoraan EIS:een ja EIT:n oikeuskäytäntöön. Ks. esim. *asia C-105/03, Pupino, Kok. 2005, s. I-5285.* Tässä ns. Pupino-tapauksessa oli kyse velvollisuudesta tulkinta unionin puitepäätöstä EIS 6 art:n ja sitä koskevan EIT:n tulkintakäytännön valossa.

¹⁷¹ Ks. Euroopan unionin perusoikeuskirja (EYVL N:o C 364, 18.12.2000, s. 1) ja erit. sen preambulan viides kappale. Vrt. myös yhteisöjen toimielinten jo 1970-luvun loppupuolella antama julistus perusoikeuksista yhteisöjen toiminnassa (EYVL N:o C 103, 27.4.1977, s. 1).

¹⁷² Samankaltaisuudesta vrt. esim. perusoikeuskirjan 47 art. ja EIS 6 art.

Sitovaksi saattamisesta ks. Lissabonin sopimukseen liittyvä julistus Euroopan unionin perusoikeuskirjasta.

¹⁷³ Tarkemmin perus- ja ihmisoikeuksista eurooppaoikeudessa ja perusoikeusulottuvuuden kehityksestä EY:ssä/EU:ssa ks. esim. *Helander 1996, Rosas 1999* tai *Sévon 2000.*

3.2.3 Kohtuullisen ajan vaatimusta koskevien valitusten tutkittavaksi ottamisen edellytyksistä

Oikeudenkäynnin kohtuullisen keston ylittymistä koskevien valitusten käsittelyn yhteydessä ihmisoikeustuomioistuin joutuu yleensä aina ensivaiheissa ottamaan kantaa eräisiin lähinnä muodollisiksi luonnehdittaviin edellytyksiin valitusten tarkemmalle tutkinnalle. Usein esiin tulevina esikysymyksinä on muun muassa se, onko valittaja turvautunut asiassa EIS 35(1) artiklassa edellytetyin tavoin kaikkiin kansallisiin oikeussuojakeinoihin ennen ihmisoikeustuomioistuimen puoleen kääntymistä (kotimaisten oikeussuojakeinojen sääntö) sekä se, onko valitus tehty ihmisoikeustuomioistuimelle samaisessa sopimusmääräyksessä edellytetyin tavoin kuuden kuukauden kuluessa lopullisen kansallisen päätöksen antamisesta (kuuden kuukauden sääntö). Niin ikään valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksiin kuuluu ihmisoikeussopimuksen mukaan se, että valituksen on aina koskettava jotakin väitettyä konkreettista ihmisoikeusloukkausta, jonka välitön uhri valittaja itse on. Kotimaisten oikeussuojakeinojen säännön ja kuuden kuukauden säännön ohella ihmisoikeustuomioistuin joutuukin usein arvioimaan myös sitä, onko valittaja saanut oikeudenkäynnin viivästyisestä jo kansallisella tasolla sellaisen hyvityksen, ettei häntä ole syytä pitää EIS 34 artiklan mukaisesti sopimusrikkomuksen uhrina tai loukatun oikeuden haltijana (uhri-vaatimus) ja että valitus tulee jättää ottamatta tutkittavaksi sillä perusteella, että se on EIS 35(3) artiklassa tarkoitetulla tavalla yhteensopimaton ihmisoikeussopimuksen määräysten kanssa.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Se, että yksilövalituksen tekijän on oltava väitetyn sopimusrikkomuksen uhri, ei käy suoraan ilmi EIS 34 art:n epävirallisesta suomenkielisestä käännöksestä, jonka mukaan yksilövalituksen voi tehdä sellainen yksilö, kansalaisjärjestö tai ryhmä, joka väittää jonkin sopimusvaltion loukanneen hänen/heidän ihmisoikeuksiaan. EIS 59(4) artiklan mukaan EIS:n todistusvoimaisten englannin- ja ranskankielisten sopimustekstiversioiden perusteella on kuitenkin selvää, että valittajan on nimenomaisesti oltava väitetyn sopimusloukkauksen uhri (”victim”, ”victime”). Tarkemmin uhri-vaatimuksesta valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksenä ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 114–121, *Cameron 2006*, s. 56–57, tai *Ovey & White 2006*, s. 482–484.

Tällöin kyseessä on lähinnä henkilöllisestä (*ratione personae*) yhteensopimattomuudesta. Niin ikään henkilöllisestä yhteensopimattomuudesta on kyse esimerkiksi silloin, kun valituksessa väitetään jonkin muun tahon kuin sopimusvaltion loukanneen valittajan EIS:ssa turvattuja oikeuksia. Muina EIS 35(3) art:ssa tarkoitetun yhteensopimattomuuden muotoina voidaan erottaa valituksen alueellinen (*ratione loci*), ajallinen (*ratione temporis*) ja aineellinen (*ratione materiae*) yhteensopimattomuus EIS:n ja sen lisäpöytäkirjojen kanssa. Alueellisesti yhteensopimaton on esim. valitus, joka koskee aluetta, jonka kansainvälisistä suhteista sopimusvaltio vastaa, mutta johon sopimusta ei EIS 56(1) art:n mukaan ole ulotettu sovellettavaksi. Ajalli-

EIS 34 ja 35 artikloihin sisältyvien uhri-vaatimuksen ja valituksen yhteensovittuvuuden ihmisoikeussopimuksen ja sen lisäpöytäkirjojen määräysten kanssa sekä kotimaisten oikeussuojakeinojen ja kuuden kuukauden sääntöjen lisäksi ihmisoikeussopimukseen sisältyy myös eräitä muita edellytyksiä valitusten ottamiselle tutkittavaksi. EIS 35(2) artiklan a kohdan mukaan ihmisoikeustuomioistuimelle tehtävä valitus ei ensinnäkään saa olla nimetön, ja EIS 35(3) artiklan mukaan tutkittavaksi ottamatta jätetään myös kaikki sellaiset valitukset, joiden katsotaan merkitsevän valitusoikeuden väärinkäyttöä. Näitä käytännössä tärkeämpi syy valitusten jättämiselle ottamatta tutkittavaksi on kuitenkin se, ettei ihmisoikeustuomioistuimelle tehtävä valitus saa EIS 35(2) artiklan b kohdan mukaan olla asiasisällöltään sama kuin ihmisoikeustuomioistuimen jo aiemmin tutkima asia taikka koskea sellaista asiaa, jota koskeva valitus on tehty jo jollekin muulle kansainväliselle tutkimus- tai selvittelyelimelle, jollei valitus sisällä jotakin uutta asiaan vaikuttavaa tietoa. Se, onko valitus esimerkiksi sama kuin ihmisoikeustuomioistuimen jo kertaalleen tutkima asia, riippuu siitä, perustuuko valitus olennaisesti samoihin tosiseikkoihin kuin valittajan aiemmin tekemä valitus. Toisaalta EIS 6(1) artiklaan sisältyvää kohtuullisen ajan vaatimusta koskevien asioiden osalta ajan kulumisen voi merkitä sitä, että henkilö voi vedota uudelleen EIS 6(1) artiklaan ja prosessin keston kohtuuttomuuteen kotimaisen prosessin edelleen jatkuessa tai jo päätyttyä, vaikka aiemmin tehty valitus olisikin edellisellä kerralla jätetty ottamatta tutkittavaksi. YK:n piirissä solmitun KP-sopimuksen nojalla perustetulle ihmisoikeustoimikunnalle tehty valitus, jossa vedotaan KP-sopimuksen 14(3) artiklan c kohdassa tarkoitettuun vastaajan oikeuteen saada rikosasia käsiteltyksi ilman kohtuutonta viivytystä, estää taas aina rikosprosessin kohtuullista kesto koskevan valituksen ottamisen ihmisoikeustuomioistuimessa tutkittavaksi.¹⁷⁵

Edellä mainittujen ja lähinnä muodollisina pidettävien valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytysten ohella valitus voidaan EIS 35(3) artiklan mukaan lisäksi jättää ottamatta tutkittavaksi, mikäli sen katsotaan olevan ilmeisen perusteeton ("manifestly ill-founded"). Ilmeisen perusteettomasta valituksesta saattaa olla kyse esimerkiksi silloin, kun on ilmeisen selvää, etteivät valittajan valituskirjelmässään esiintuomat tosiseikat voi mitenkään muodostaa sopimusrikkomusta. Niin ikään valituksessa esitettyjen väitteiden ilmeinen perustelemattomuus tai poikkeuksellisen heikko tosiseikkanäyttö voivat johtaa siihen, että valitus jätetään ottamatta tutkittavaksi ilmeisen perusteettomana. Muista ihmisoikeussopimukseen sisältyvistä valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksistä tämä lähinnä sisällölliseksi luonnehdittava peruste eroaa siinä mielessä, että katsoessaan valituksen olevan ilmeisen perusteeton, ottaa ihmisoikeus-

sesti yhteensopimaton on taas sellainen valitus, joka koskee tosiseikkoja, jotka ovat sattuneet ennen EIS:n kansainvälistä voimaantuloa. Lopulta aineellisesta yhteensopimattomuudesta on kyse tilanteissa, joissa valituksessa esim. väitetään rikotun jotakin muuta kuin EIS:ssa tai sen lisäpöytäkirjoissa turvattua oikeutta taikka oikeutta, jonka osalta sopimusvaltio on tehnyt EIS 57 art:n mukaisen varauksen. Tarkemmin yhteensopimattomuudesta valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksenä ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 133–137, *Cameron 2006*, s. 59 tai *Ovey & White 2006*, s. 484–485.

¹⁷⁵ KP-sopimukseen vastaavaa määräystä ei sisälly, joten periaatteessa on mahdollista valittaa asiasta ensin EIT:een ja kääntyä tämän jälkeen vielä ihmisoikeustoimikunnan puoleen. Tarkemmin näistä EIS 35(2) ja 35(3) art:n perusteista valitusten jättämiselle ottamatta tutkittavaksi ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 137–140 tai *Ovey & White 2006*, s. 488 ja s. 489.

tuomioistuin päätöksessään tosiasiaa aina kantaa myös valitukseen sisältyviin aineellisoikeudellisiin kysymyksiin, ja päätökset, joissa valitus on jätetty ottamatta tutkittavaksi tällä perusteella, sisältäväkin usein hyvin laajaa oikeudellista argumentaatiota verrattuna muulla perusteella tutkittavaksi ottamatta jätettyihin valituksiin tai jopa asiaratkaisun sisältäviin tuomioihin. Toisaalta raja valituksen ilmeisen perusteettomuuden sekä valituksen ja ihmisoikeussopimuksen yhteensopimattomuuden välillä on usein vähintäänkin veteen piirretty, ja esimerkiksi ihmisoikeustuomioistuimen viimeaikaisessa oikeuskäytännössä valitukset, joissa valittajan ei ole katsottu olevan EIS 34 artiklassa tarkoitettu tavoin väitety sopimusloukkauksen uhri, on usein asian perusteellisen tutkinnan jälkeen jätetty ottamatta tutkittavaksi ilmeisen perusteettomina, eikä (henkilöllisesti) yhteensopimattomina sopimuksen kanssa.¹⁷⁶

Lopulta sopimusvaltioiden 13.5.2004 hyväksymällä neljännen lisäpöytäkirjalla ihmisoikeussopimukseen on lisätty uusi sisällöllinen peruste, jonka nojalla valitus voidaan jättää ottamatta tutkittavaksi siitakin huolimatta, että valittajan ihmisoikeussopimuksessa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia katsotaan loukatun.¹⁷⁷ Pöytäkirjan 12 artiklalla EIS 35(3) artiklaan on lisätty uusi b kohta, jonka mukaan valitus voidaan jättää ottamatta tutkittavaksi myös silloin, kun valittaja ei ole kärsinyt sopimusrikkomuksesta huomattavaa haittaa (”significant disadvantage”), jos ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen ei edellytä valituksen ottamista tutkittavaksi ja edellyttäen, että asia on myös asianmukaisesti (”duly”) käsitelty kansallisessa tuomioistuimessa. Tarkoituksena sanotunlaisella valitusten tutkittavaksi ottamista koskevien perusteiden laajentamisella on ollut lisätä pahoin ruuhkautuneen ihmisoikeustuomioistuimen harkintavaltaa täystutkintaiseen menettelyyn otettavien juttujen valinnassa sekä keventää näin sen raskaaksi käynnyttä juttutaakkaa.¹⁷⁸ Pöytäkirjan 20(2) artiklan mukaan uutta tutkittavaksi ottamista koskevaa perustetta ei kuitenkaan voida soveltaa taannehtivasti ennen pöytäkirjan voimaantuloa tutkittavaksi otettuihin valituksiin. Lisäksi voimaantuloa seuraavien kahden vuoden aikana perustetta voidaan soveltaa ainoastaan ihmisoikeustuomioistuimen jaostossa tai suuressa jaostossa käsiteltävissä asioissa.

Kotimaisten oikeussuojakeinojen (”domestic remedies”) käyttöä koskevan vaatimuksen myötä sopimusvaltioille varataan tilaisuus korjata mahdolliset ihmisoikeusloukkaukset oman oikeusjärjestyksensä puitteissa ennen kansainvälisen prosessin käynnistymistä, ja se on myös yksi ilmaus sopimuksen taustalla vaikuttavasta subsidiariteetti-

¹⁷⁶ Ks. esim. *Uoti v. Suomi* 9.12.2008 (päätös), jossa EIT on analysoinut verraten perusteellisesti sitä, onko valittaja saanut rikosoikeudenkäynnin viivästymisestä jo sellaisen hyvityksen, ettei häntä ole syytä pitää EIS 34 art:ssa tarkoitettulla tavalla sopimusrikkomuksen uhrina. Tapauksessa EIT on päättänyt jättämään valituksen tutkittavaksi ottamatta ilmeisen perusteettomana. Tarkemmin valituksen ilmeisestä perusteettomuudesta tutkittavaksi ottamisen edellytyksenä ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 140–141, *Cameron 2006*, s. 59–60 tai *Ovey & White 2006*, s. 488–489.

¹⁷⁷ Ks. lisäpöytäkirjan 22 art:n kolmas kappale.

¹⁷⁸ Ks. lisäpöytäkirjan preambula. Tarkemmin uudistuksesta ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 204–206 sekä s. 141, *Cameron 2006*, s. 41–43 tai *Ovey & White 2006*, s. 519–524.

periaatteesta (toissijaisuusperiaate), jonka mukaan ihmisoikeussopimuksessa tarkoitetut oikeudet ja vapaudet tulee ensisijaisesti turvata ja toteuttaa sopimusvaltioiden oikeuden tasolla. Suomen oloihin ja EIS 6(1) artiklaan sovitettuna kotimaisten oikeuskeinojen etusijaa koskeva edellytys merkitsee sitä, ettei sopimusmääräystä koskevia valituksia yleensä voida ottaa tutkittavaksi ennen kuin valittaja on käynyt asiassa loppuun säännönmukaisen muutoksenhaun, ja näin ollen henkilön, joka katsoo esimerkiksi rikosasian alioikeuskäsittelyn loukanneen jollakin tavoin hänen oikeuttaa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, on pääsääntöisesti valitettava asiasta ensin hovioikeuteen ja pyydettävä vielä tämän jälkeen muutoksenhakulupaa korkeimmalta oikeudelta sekä saatava joko valituslupahakemusta koskeva kielteinen päätös tai valitusasiassa annettu lainvoimainen ratkaisu. Kotimaisten oikeuskeinojen käyttöä koskeva vaatimus ei kuitenkaan ole täysin vailla poikkeuksia, ja esimerkiksi valittajan perusteltuna pidettävä väite (”arguable claim”) vireillä olevan oikeudenkäynnin kohtuuttomasta viivästyttämisestä voi vapauttaa valittajan vaatimuksesta turvautua ennen ihmisoikeustuomioistuimelle tehtävää valitusta muutoksenhakuun tai muuhun sellaiseen sopimusvaltion valtiosisäiseen oikeuteen sisältyvään oikeuskeinoon, johon hänen muuten olisi EIS 35(1) artiklan mukaan vedottava.¹⁷⁹

Toisaalta ihmisoikeustuomioistuin on korostanut sitä, ettei EIS 35(1) artiklaan sisältyvä kotimaisten oikeussuojakeinojen vaatimus milloinkaan edellytä valittajan turvautuvan sellaisiin oikeuskeinoihin, jotka eivät ole tosiasiallisesti tehokkaita suhteessa valituksessa väitetyn oikeudenloukkauksen estämiseksi tai hyvittämiseksi/korvaamiseksi. Oikeussuojakeinon tehokkuus edellyttää puolestaan ainakin sitä, että oikeuskeino on ollut esteittä valittajan saatavilla (”available”) ja että valittajan on ollut sitä käyttäen mahdollista saada riittävä (”sufficient”) hyvitys/korvaus (”redress”) väitetyistä ihmisoikeusloukkauksista.¹⁸⁰ EIS 6(1) artiklaan sisältyvän kohtuullisen ajan vaatimusta koskevien valitusten osalta tällainen tehokas oikeussuojakeino voi esimerkiksi olla sellainen, jota käyttäen on mahdollista jouduttaa käynnissä olevaa oikeudenkäyntiä ja estää näin prosessin kohtuullisen keston ylittyminen tai sellainen, johon turvautu-

¹⁷⁹ Ks. esim. *Uoti v. Suomi* 9.1.2007 ja erit. tuomion perusteluiden kohta 27. Tutkittavaksi Uoti-tapauksessa on otettu kysymys rikosoikeudenkäynnin kohtuullisesta kestosta oikeudenkäynnin ollessa vielä vireillä HO:ssa, kun asiaa oli käsitelty jo lähes 12 vuotta ennen kuin edes KäO oli antanut oman tuomionsa. Tarkemmin kotimaisten oikeussuojakeinojen käytöstä valituksen tutkittavaksi ottamisen edellytyksenä ks. esim. *Pellonpää* 2005, s. 121–131, *Cameron* 2006, s. 57–58 tai *Ovey & White* 2006, s. 484–485.

¹⁸⁰ Ks. *Stögmüller v. Itävalta* 10.11.1969, perusteluiden kohta 11 sekä *De Wilde, Ooms & Versyp* (”Vagrancy”) v. *Belgia* 18.6.1971, perusteluiden kohta 60.

malla valittajan on mahdollista saada rahamääräistä korvausta oikeudenkäynnin pitkittymisestä.¹⁸¹

Koska EIS 35(1) artiklaan sisältyvä sääntö kotimaisten oikeussuojakeinojen etusijasta kuitenkin liittyy ihmisoikeustuomioistuimen mukaan läheisesti siihen, että valittajan käytettävissä on myös jokin EIS 13 artiklassa tarkoitettu tehokas oikeussuojakeino sopimusrikkomuksia vastaan, ja koska kumpaankin sopimusmääräykseen sisältyvää vaatimusta oikeuskeinojen tosiasiallisesta tehokkuudesta on tavattu tulkita yhdenmukaisesti, tarkastellaan EIS 35(1) artiklan oikeussuojakeinoilta edellytettyä tehokkuutta tässä työssä vasta seuraavassa kappaleessa, jossa selvitetään tarkemmin sitä, millaista oikeudenkäynnin viivästystä vastaan olevaan tehokasta oikeussuojakeinoa erityisesti EIS 13 artiklassa edellytetään.¹⁸²

Siinä missä kotimaisten oikeussuojakeinojen vaatimuksen ensisijaisena tarkoituksena on ihmisoikeussopimuksen taustalla vaikuttavan subsidiariteettiperiaatteen toteuttaminen, on kuuden kuukauden sääntöä koskevan sopimusmääräyksen tarkoituksena taas ennen muuta vahvistaa oikeusvarmuutta ja ylläpitää oikeusrauhaa sekä estää kansainvälinen prosessaaminen sellaisissa asioissa, joissa lopullinen kansallinen päätös on annettu jo hyvin kauan aikaa sitten. Lopullisella kansallisella päätöksellä tarkoitetaan sopimusmääräyksessä sitä päätöstä, jonka on antanut viimeinen sellainen muutoksenhakuelin tai muu viranomainen, johon valittajan on tullut turvautua kansallisten oikeussuojakeinojen käyttämistä koskevan säännön perusteella. Näin ollen kuuden kuukauden säännön mukainen määräaika lasketaan Suomen osalta yleiseen lainkäyttöön kuuluvissa asioissa tavallisimmin korkeimman oikeuden säännönmukaisessa muutoksenhaussa antamasta lainvoiman saaneesta ratkaisusta.¹⁸³ Kuuden kuukauden sääntöä on tavattu tulkita ihmisoikeustuomioistuimessa siinä mielessä tiukasti, ettei edes vastaajavaltion luopuminen vetoamasta siihen valitukseen antamassaan vastauksessa mahdollista säännön valossa liian myöhään tehtyjen valitusten ottamista tutkitaviksi. Ihmisoikeustuomioistuin on painottanut sitä, että kuuden kuukauden säännön taustatarkoituksena ei ole ainoastaan suojata vastaajavaltioiden etuja, vaan oikeus-

¹⁸¹ Ennalta estävistä oikeuskeinoista ks. esim. *Akdivar ja muut v. Turkki* 16.9.1996 ja *Tomé Mota v. Portugali (päätös)* 2.12.1999. Vrt. myös *Holzinger (N:o 1) v. Itävalta* 30.1.2001 ja *Holzinger (N:o 2) v. Itävalta* 30.1.2001. Jälkikäteisestä hyvittämisestä ks. esim. *Mifsud v. Ranska (päätös)* 11.9.2002.

¹⁸² Ks. esim. *Akdivar ja muut v. Turkki* 16.9.1996, perusteluiden kohta 65 tai *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005, tuomion perusteluiden kohta 54 ja siinä viitattu *Kangasluoma v. Suomi* 13.12.2005. Erit. ks. Kangasluoma-tapauksen tuomion perusteluiden kohdat 19–22 ja 48.

¹⁸³ Ks. esim. *Ketola v. Suomi (päätös)* 13.1.2004.

varmuutta itseisarvona, eikä sanotusta määräajasta voida näin ollen tehdä poikkeuksia edes vastaajavaltioiden suostumuksella.¹⁸⁴

Lopulta oikeudenkäynnin kohtuullisen keston ylittymistä koskeva valitus voi jäädä ottamatta tutkittavaksi myös siitä syystä, että tietyin edellytyksin sopimusvaltion viranomaisten tunnustus oikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkstä kokonaiskestosta ja tästä viivästyisestä henkilölle aiheutuneen vahingon hyvittäminen korjaa EIS 6(1) artiklan rikkomuksen sillä tavoin, ettei valittajaa ole enää syytä pitää sopimusrikkomuksella loukatun oikeuden haltijana eli uhrina. Ihmisoikeustuomioistuimien on tavallisesti lähtenyt siitä, että loukatulla henkilöllä (sopimusrikkomuksen uhri) tarkoitetaan ihmisoikeussopimuksen 34 artiklassa sitä henkilöä, jota valituksenalainen teko tai laiminlyönti on koskenut riippumatta siitä, onko ihmisoikeussopimuksen määräysten noudattamatta jättämisestä aiheutunut hänelle mitään vahinkoa. Esimerkiksi rikosoikeudenkäynnin EIS 6(1) artiklan valossa kohtuuttoman pitkän kokonaiskeston vuoksi lievennetty rangaistus tai asian jättäminen sillensä eivät siten lähtökohtaisesti poista oikeudenloukkausta, eivätkä myöskään muodosta estettä siihen perustuvan valituksen ottamiselle tutkittavaksi. Toisaalta ihmisoikeustuomioistuin ei kuitenkaan ole sulkenut pois mahdollisuutta poiketa tästä yleissäännöstä siinä tapauksessa, että sopimusvaltion viranomaiset ovat paitsi tunnustaneet valituksenalaisen prosessin venyneen kohtuuttoman pitkäksi niin myös hyvittäneet valittajalle tuon rikkomuksen, ja kun olisi ihmisoikeussopimuksen mukaisten oikeussuojakeinojen toissijaisuuteen nähden epätarkoituksenmukaista tällöin enää sallia oikeudenkäyntiä ihmisoikeustuomioistuimissa.¹⁸⁵

Jotta valittajan voitaisiin katsoa saaneen asianmukaisen hyvityksen oikeudenkäynnin viivästyisestä, on sopimusvaltion viranomaisten ensinnäkin tullut joko nimenomaisesti (”expressly”) tunnustaa valituksenalaisen oikeudenkäynnin loukanneen valittajan oikeutta saada asiansa EIS 6(1) artiklassa tarkoitettuihin tavoin kohtuullisessa ajassa käsitellyksi tai ainakin asiallisesti (”in substance”) myöntää oikeudenkäynnin asiassa viivästyneen kohtuuttoman paljon.¹⁸⁶ Toiseksi sopimusvaltion viranomaisten on tullut

¹⁸⁴ Ks. *Posti ja Rahko v. Suomi* 24.9.2002, tuomion perusteluiden kohta 38. Tarkemmin kuuden kuukauden säännöstä ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 131–133, *Cameron 2006*, s. 57–59 tai *Ovey & White 2006*, s. 487–488.

¹⁸⁵ Ks. *Eckle v. Saksan liittotasavalta* 15.7.1982 ja eri. tuomion perusteluiden kohta 66.

¹⁸⁶ Vrt. esim. *Beck v. Norja* 26.6.2001 (päättös) ja *Savola v. Suomi* (päättös) 6.9.2005.

myös hyvittää oikeudenkäynnin kohtuuton pitkittyminen valittajalle jollakin tavoin.¹⁸⁷ Esimerkiksi rikoksesta tuomitulle hyvitys (”redress”) prosessin viivästyisestä voidaan myöntää yksinkertaisesti rangaistuksen määräämisen yhteydessä kohtuullis-
tamalla hänelle teosta tuomittavaa rangaistusta viivästyksen määrään nähden riittä-
vän tuntuvasti.¹⁸⁸ Niin ikään tehokkaana hyvityksenä voidaan ihmisoikeustuomiois-
tuimen mukaan pitää rangaistuksen kohtuullistamista siten, että tekijä tuomitaan eh-
dottoman vankeusrangaistuksen asemesta ehdolliseen vankeuteen.¹⁸⁹ Olennaista on
tällöin ennen muuta se, että tuomion perusteluissa tuodaan selvästi esiin se, millä ta-
voin ja missä määrin oikeudenkäynnin kesto on vaikuttanut teosta tuomittavaan seu-
raamukseen, ja hyvityksen tulee olla paitsi nimenomainen (”express”) niin myös
mitattavissa oleva (”quantifiable”).¹⁹⁰ Edelleen sopimusvaltiot voivat hyvittää huo-
mattavan pitkäkestoisen oikeudenkäynnin valittajalle myös jättämällä asia sillensä
(”discontinuation of criminal proceedings”).¹⁹¹ Rikoksesta epäillylle prosessin alku-
vaiheiden kohtuuton kesto voidaan puolestaan hyvittää jättämällä syyte teosta nosta-
matta.¹⁹² Lopulta tehokkaana hyvityskkeinona oikeudenkäynnin pitkittymisestä voi tul-
la kyseeseen myös valittajalle prosessin viivästyksen johdosta suoritettava rahamää-
räinen korvaus.¹⁹³

3.3 EIS 13 artiklassa tarkoitettu tehokas oikeussuojakeino

EIS 13 artiklan mukaan jokaisella, jonka ihmisoikeussopimuksessa tunnustettuja oi-
keuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään jokin tehokas oikeussuo-
jakeino tuota oikeudenloukkausta vastaan kansallisen viranomaisen edessä siinäkin
tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkaukseen ovat syyllistyneet virantoi-
mituksessa olevat henkilöt. Tämä niin sanottu tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimus

¹⁸⁷ Ks. *Pitkänen v. Suomi* 9.3.2004 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 44–48. Asianosaisten välillä saavutettu sovinto oikeudenkäynnin aikana ei muodosta tehokasta hyvitystä, vaan hyvityksen on tultava nimenomaan sopimusvaltion viranomaisten taholta.

¹⁸⁸ Ks. esim. *Uoti v. Suomi* 9.1.2007, tuomion perusteluiden kohta 30. Ks. myös *Uoti v. Suomi (päättös)* 9.12.2008 ja *Danker v. Suomi (päättös)* 9.12.2008 sekä *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, tuomion perusteluiden kohta 67.

¹⁸⁹ Ks. esim. *Savola v. Suomi (päättös)* 6.9.2005.

¹⁹⁰ Ks. esim. *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 16–17.

¹⁹¹ Ks. esim. *Eckle v. Saksan liittotasavalta* 15.7.1982 ja erit. tuomion perusteluiden kohta 94.

¹⁹² Ks. *T. K. ja S. E. v. Suomi (päättös)* 16.3.2004 ja erit. päätöksen perusteluiden kohdan 2 kappaleet 10–13. Vrt. myös *Ommer (N:o 2) v. Saksan liittotasavalta* 13.11.2008 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 72–76.

¹⁹³ Ks. *Ommer (N:o 1) v. Saksan liittotasavalta* 13.11.2008 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 67–76. Korvauksen riittävyyden suhteen johtoa voidaan EIT:n mukaan hakea sen EIS 41 art:n nojalla määräämistä kohtuullisista hyvityksistä.

on läheisessä yhteydessä jo edellä valitusten tutkittavaksi ottamisen edellytysten yhteydessä käsiteltyyn EIS 35(1) artiklaan sisältyvään kotimaisten oikeussuojakeinojen sääntöön ja täydentää tärkeällä tavalla ihmisoikeussopimuksen aineellisia oikeuksia ja vapauksia koskevia sopimusmääräyksiä asettaen sopimusvaltioille velvollisuuden järjestää oikeusjärjestyksensä siten, että ihmisoikeussopimuksessa tarkoitettujen oikeuksien ja vapauksien loukkaukset voidaan aina ensisijaisesti käsitellä ja hyvittää valtion sisäisen oikeuden puitteissa (toissijaisuus- eli subsidiariteettiperiaate).¹⁹⁴

Vastaavanlainen tehokkaita oikeussuojakeinoja koskeva vaatimus sisältyy myös Yhdistyneiden kansakuntien piirissä hyväksytyyn KP-sopimukseen, jonka 2(3) artiklan a kohdan mukaan jokainen sopimusvaltio sitoutuu varmistamaan, että jokaisella, jonka sopimuksessa tunnustettuja oikeuksia vapauksia on loukattu, on käytettävissään tehokas oikeussuojakeino, vaikka oikeudenloukkauksen olisivat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt. Niin ikään Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artiklassa edellytetään, että jokaisella, jonka unionin oikeudessa taattuja perusoikeuksia ja -vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokkaat oikeussuojakeinot tuomioistuimessa oikeudenloukkausta vastaan. Myös yhteisöjen tuomioistuin on edellyttänyt oikeuskäytännössään tehokkaita oikeussuojakeinoja.¹⁹⁵

Suomen valtiosääntöön ei sisälly nimenomaista säännöstä tehokkaista oikeussuojakeinoista perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksia vastaan. Merkitystä tässä suhteessa voidaan kuitenkin nähdä olevan esimerkiksi PL 22 §:llä, jossa on säädetty, että julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien tosiasiallinen toteutuminen (perus- ja ihmisoikeuksien yleinen turvaamisvelvollisuus). PL 118.3 §:ssä puolestaan on säädetty, että jokaisella, joka on kärsinyt oikeudenloukkauksen tai vahinkoa virkamiehen tai julkista tehtävää hoitavan henkilön lainvastaisen toimen tai laiminlyönnin vuoksi, on oikeus vaatia tämän tuomitsemista rangaistukseen sekä korvausta sanotunlaisesta menettelystä aiheutuneesta vahingosta.

Ihmisoikeussopimuksen systematiikassa tehokkaita oikeussuojakeinoja koskeva vaatimus on lähtökohtaisesti toissijainen suhteessa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäistakeita koskevaan EIS 6 artiklaan, jonka ihmisoikeustuomioistuin on katsonut sisältävän pidemmälle meneviä oikeusturvavaatimuksia kuin EIS 13 artikla. Oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan sopimusmääräyksen on eräällä tavalla nähty muodostavan erityissäännön (*lex specialis*) tehokkaita oikeussuojakeinoja koskevaan yleissääntöön (*lex generalis*) nähden, eikä oikeudenkäynnin oikeudenmukai-

¹⁹⁴ Ks. esim. Ks. *Akdivar ja muut v. Turkki* 16.9.1996, perusteluiden kohta 65.

¹⁹⁵ Ks. esim. *asia 222/84, Johnston, ECR 1986, s. 1651* sekä *asia C-97/91, Borelli, ECR 1992, s. I-6313*.

suutta koskevilla tapauksilla näin ollen ole ihmisoikeustuomioistuimen mukaan yleensä enää tarvetta ottaa erikseen kantaa tehokkaiden oikeussuojakeinojen vaatimuksen toteutumiseen. Oikeusturvaa koskeva erityissääntö syrjäyttää siis pääsääntöisesti tehokkaita oikeussuojakeinoja koskevan yleissäännön (*lex specialis derogat legi generali*), eikä valituksia tavallisesti oteta tutkittaviksi siltä osin kuin niissä väitetään sopimusvaltion rikkoneen EIS 6 artiklan ohella EIS 13 artiklaan sisältyvää tehokkaiden oikeussuojakeinojen vaatimusta.¹⁹⁶ Tärkeänä poikkeuksena tähän selvään peruslähtökohtaan on EIS 6(1) artiklaan sisältyvä kohtuullisen ajan vaatimus, jonka osalta ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että vaikka EIS 6 artikla lähtökohtaisesti absorboikin EIS 13 artiklaan sisältyvät oikeusturvavaatimukset, on sopimusvaltioiden kuitenkin tarjottava valtiosisäisessä oikeudessaan jokaiselle EIS 13 artiklassa tarkoitettu tehokas oikeussuojakeino sellaisissa tilanteissa, joissa henkilö esittää perustellun väitteen siitä, että oikeudenkäynnin kokonaiskesto on loukannut hänen EIS 6(1) artiklan mukaista oikeuttaan saada asiansa kohtuullisessa ajassa ratkaistuksi.¹⁹⁷

Käytännössä EIS 13 artikla edellyttää sellaista valtiosisäistä oikeussuojakeinoa, jolla jokin kansallinen viranomaisella saa toimivallan tutkia ihmisoikeussopimuksen nojalla tehtyjä perusteltuja väitteitä sopimuksessa tunnustettujen oikeuksien ja vapauksien loukkaamisesta sekä toimivallan myöntää asianmukaista hyvitystä/korvausta sille, jonka sanottuja oikeuksia ja vapauksia todetaan loukatun. Joka tapauksessa oikeussuojakeinon tulee olla tehokas niin käytännössä kuin oikeudellisesti. EIS 13 artiklassa tarkoitetun viranomaisen ei välttämättä tarvitse olla tuomioistuin tai muu lainkäyttöviranomaisella, joskin viranomaisen toimivaltuuksien luonne ja laajuus sekä sen mahdollisuudet myöntää hyvitystä todetuista oikeudenloukkauksista ovat relevantteja oikeussuojakeinon tehokkuuden kannalta. Oikeussuojakeinon turvautumisen edellytyksenä ei saa olla, että valittajan ihmisoikeuksia todetaan ensin rikotun, vaan riittävää on, että valittaja esittää viranomaiselle perustellun väitteen (”arguable claim”) sopimusrikkomuksesta. Toisaalta oikeuskeinon tehokkuus ei riipu valittajalle edullisen ratkaisun varmuudesta. Tarkemmin sopimusmääräyksessä tarkoitetun oikeussuojakeinon luon-

¹⁹⁶ Ks. esim. *Philis v. Kreikka* 27.8.1991, tuomion perusteluiden kohta 67. Vastaavalla tavalla EIS 5(4) art:n on katsottu sisältävän pidemmälle meneviä vaatimuksia kuin EIS 13 art. Ks. esim. *Brannigan & McBride v. Iso-Britannia* 26.5.1993, perusteluiden kohdat 75–76.

¹⁹⁷ Ks. erit. EIT:n suuren jaoston ratkaisu tapauksessa *Kudla v. Puola* 26.10.2000. Kudla-tuomiota edeltävästä oikeuskäytännöstä ks. esim. *Pizzetti v. Italia* 26.2.1993. Tarkemmin EIS 13 art:sta ks. esim. *Pellonpää 2005*, s. 521–530, *Cameron 2006*, s. 145–148 tai *Ovey & White 2006*, s. 459–471.

ne ja laatu riippuu väitetystä sopimusrikkomuksesta. Oikeudenkäynnin viivästymistä vastaan oleva oikeussuojakeino voi ihmisoikeustuomioistuimen mukaan olla joko preventiivinen (ennaltaehkäisevä) niin, että sitä käyttäen on mahdollista jouduttaa oikeudenkäyntiä prosessin vielä ollessa käynnissä, tai reparatiivinen (korjaava) siten, että oikeuskeinon avulla on mahdollista saada vahingonkorvauksen luonteinen tai jonkin muunlainen hyvitys/korvaus kohtuullisen ajan ylittymisestä jälkikäteen. Vaikka jotakin valtiosisäiseen oikeuteen sisältyvää yksittäistä oikeussuojakeinoa ei katsottaisikaan riittävän tehokkaaksi, voivat useat yksittäiset oikeussuojakeinot muodostaa sellaisen kokonaisuuden, että tehokkuuden vaatimuksen katsotaan täyttyvän.¹⁹⁸

Tehokkaana ennaltaehkäisevänä oikeussuojakeinona rikosoikeudenkäyntien viivästystä vastaan ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt esimerkiksi Portugalin rikosprosessilakiin sisältyviä säännöksiä, joiden nojalla asianosainen voi hakea eräiltä ylemmiltä viranomaisilta määräystä syyteharkinnan tai oikeudenkäynnin jouduttamiseksi, jos näille oikeudenkäynnin vaiheille laissa säädetyt määräajat on ylitetty. Asianosaisen tekemästä hakemuksesta on päätettävä lyhyessä määräajassa, ja se voi johtaa syyttäjälle tehtävään määräykseen päättää asian tutkinta ja syyteharkinta lyhyessä määräajassa tai tuomarille tehtävään määräykseen ryhtyä asiassa tarpeellisiin toimenpiteisiin niin ikään lyhyessä määräajassa. Erityisesti ihmisoikeustuomioistuin on kiinnittänyt huomiota siihen, että laissa asetettujen lyhyiden määräaikaisten vuoksi oikeussuojakeinon turvautuminen ei johda menettelyn pitkittymiseen.¹⁹⁹ Tehokkaana korjaavana oikeussuojakeinona rikosprosessin viivästymistä vastaan voidaan taas ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pitää teosta tuomittavan rangaistuksen kohtuullistamista nimenomaisella ja mitattavissa olevalla tavalla prosessin kohtuuttoman keston vuoksi.²⁰⁰ Niin ikään rikosoikeudenkäynnin pitkittyminen voidaan hyvittää jälkikäteisesti myöntämällä asianosaiselle rahamääräinen korvaus prosessin kohtuuttomasta kestosta aiheutuneesta taloudellisesta tai muusta, lähinnä aineettomasta, vahingosta.²⁰¹ Mahdollista

¹⁹⁸ Ks. esim. *Kudla v. Puola* 26.10.2000, perusteluiden kohdat 146–160. Ks. myös *Mamič (N:o 2) v. Slovenia* 27.7.2006 ja erit. perusteluiden kohdat 39–43.

¹⁹⁹ Ks. *Tomé Mota v. Portugali (päätös)* 2.12.1999 sekä *Moreira Barbosa v. Portugali (päätös)* 29.4.2004. Vrt. esim. *Hartman v. Tšekin tasavalta* 10.7.2003, perusteluiden kohdat 66–69 ja 82–84. Valitusta oikeudenkäynnin viivästykseen johdosta ei ole pidetty riittävänä oikeussuojakeinona, kun sen johdosta annettavaan päätökseen ei ole liittynyt mitään tehosteita.

²⁰⁰ Ks. esim. *Eckle v. Saksan liittotasavalta* 15.7.1982 ja erit. tuomion perusteluiden kohta 94.

²⁰¹ Ks. esim. *Brusco v. Italia (päätös)* 6.9.2001, jossa on katsottu Italian ns. Pinto-lain mukaisen rahamääräisen hyvityksen olevan sinänsä riittävän tehokas oikeussuojakeino. Vrt. kuitenkin *Ernestina Zullo v. Italia* 29.3.2006 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 88–100.

on myös muodostaa sellainen tehokas oikeussuojakeino, jossa yhdistyvät sekä preventiiviset että reparatiiviset elementit. Tehokkaana on pidetty esimerkiksi Slovakian perustuslaissa on säädettyä oikeussuojakeinoa, jonka mukaan maan perustuslakituomioistuimelle voidaan valittaa oikeudenkäyntien viivästymisestä ihmisoikeussopimuksen vastaisella tavalla ja jossa kyseiselle tuomioistuimelle on varattu mahdollisuus sekä määrätä asiaa käsittelevä tuomioistuin ryhtymään asianmukaisiin toimenpiteisiin oikeudenkäynnin eteenpäin viemiseksi että myöntää valittajalle riittävä rahamääräinen korvaus jo tapahtuneesta viivästyksestä.²⁰² Tarkemmin kysymyksen Suomen oikeuteen sisältyvistä tehokkaista oikeussuojakeinoista oikeudenkäyntien viivästystä vastaan palataan tutkielman seuraavassa kappaleessa.

Ks. myös *Mifsud v. Ranska* (päätös) 11.9.2002 sekä *Broca & Texier-Micault v. Ranska* 21.10.2003.

Lisäksi ks. *Ommer (N:o 1) v. Saksan liittotasavalta* 13.11.2008 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 67–76.

Suomen osalta ks. esim. *Danker v. Suomi* (päätös) 9.12.2008 ja *Uoti v. Suomi* (päätös) 9.12.2008. Vrt. kuitenkin esim. *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009.

²⁰² Ks. esim. *Andrasik ja muut v. Slovakia* (päätös) 22.10.2002. Vrt. kuitenkin esim. *Svolik v. Slovakia* 15.2.2005.

4 Suomalaisen rikosprosessin ongelmat ihmisoikeustuomioistuimen Suomea koskevan oikeuskäytännön valossa

4.1 Aluksi

Oikeudenkäyntien kohtuullista kestoja EIS 6(1) artiklan valossa tulee ihmisoikeustuomioistuimen mukaan aina arvioida tapauksen erityisten asianhaarojen valossa ja ottamalla huomioon valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaiskeston ohella jutun vaikeus, valittajan ja asianomaisten viranomaisten toiminta sekä erityisesti viimeksi mainitun suhteen myös asian erityinen merkitys valittajalle. Henkilö menettää EIS 34 artiklassa edellytetyn asemansa sopimusrikkomuksen uhrina tai loukatun oikeudenhaltijana, jos kansalliset viranomaiset ovat nimenomaisesti tai ainakin asiallisesti tunnustaneet väitetyn ihmisoikeussopimuksen rikkomuksen sekä hyvittäneet tai korvanneet sen asianmukaisesti. Loukatun asema menetetään esimerkiksi oikeudenkäynnin pitkään keston perustetulla rangaistuksen lieventämisellä silloin, kun kohtuullisen ajan rikkomus on tunnustettu riittävän selkeästi ja lievennys on nimenomainen ja mitattavissa. EIS 13 artikla edellyttää puolestaan kansallista oikeussuojakeinoa, jolla voidaan käsitellä ihmisoikeussopimuksen nojalla puolustettavien perustein tehty väite sekä myöntää asianmukaista hyvitystä. Sanotun velvollisuuden laajuus riippuu valittajan väitteen laadusta, mutta joka tapauksessa oikeussuojakeinon täytyy olla tehokas sekä käytännössä että teoriassa. Kohtuuttoman pitkäkestoisten oikeudenkäyntien suhteen tehokas voi olla esimerkiksi sellainen oikeuskeino, jolla voi joko joututtaa käynnissä olevaa oikeudenkäyntiä tai sellainen, jota käyttäen on mahdollista saada jälkikäteistä hyvitystä kohtuullisen ajan ylittymisestä. Tutkielman tässä kappaleessa selvitetään Suomen saamien langettavien tuomioiden perusteella sitä, millaisia ongelmia kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumiseen suomalaisessa rikoslainkäytössä liittyy sekä sitä, millä tavoin kohtuullisen ajan vaatimus voidaan Suomen oikeudessa hyvittää EIS 34 ja EIS 13 artikloiden kannalta tehokkaalla tavalla.

4.2 Yleistä suomalaisen rikosprosessin joutuisuutta sekä oikeudenkäynnin viivästystä vastaan olevia tehokkaita oikeuskeinoja koskevista tuomioista

Vuoden 2009 kesäkuun loppuun mennessä ihmisoikeustuomioistuin on antanut kaiken kaikkiaan 21 tuomiota, joissa on ollut kyse EIS 6(1) artiklassa tarkoitetun kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumisesta suomalaisessa rikosoikeudenkäyntimenette-

lyssä. Sopimusrikkomus on vahvistettu näistä 18 tuomiossa. Yhdessä annetuista tuomioista ihmisoikeustuomioistuin on päätnyt katsomaan, ettei kohtuullisen ajan vaatimusta ole valituksenalaisessa oikeudenkäynnissä rikottu, ja kahdessa tuomiossa ihmisoikeustuomioistuin on puolestaan vahvistanut valittajan ja Suomen valtion välillä asiassa saavutetun sovintoratkaisun.

Aikajärjestyksessään suomalaisen rikosprosessin joutuisuutta EIS 6(1) artiklan valossa ovat koskeneet seuraavat 21 ihmisoikeustuomioistuimen antamaa tuomiota: *H. L. v. Suomi 14.12.2000*, *Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002*, *Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004*, *T. K. ja S. E. v. Suomi 31.5.2005*, *Lehtinen v. Suomi 13.9.2005*, *Lammi v. Suomi 15.11.2005*, *Ruoho v. Suomi 13.12.2005*, *T. ja muut v. Suomi 13.12.2005*, *Kajas v. Suomi 7.3.2006*, *Lönnholtz v. Suomi 25.4.2006*, *Mattila v. Suomi 23.5.2006*, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi 8.6.2006*, *Lehtonen v. Suomi 13.6.2006*, *Fryckman v. Suomi 10.10.2006*, *Uoti v. Suomi 9.1.2007*, *Narinen (N:o 2) v. Suomi 6.3.2007*, *F. ja M. v. Suomi 17.7.2007*, *Eloranta v. Suomi 9.12.2008*, *Sorvisto v. Suomi 13.1.2009*, *Jaanti v. Suomi 24.2.2009* ja *Manninen v. Suomi 14.4.2009*.

EIS 6(1) artiklaa koskeva sopimusrikkomus on vahvistettu aikajärjestyksessään seuraavissa 18 ihmisoikeustuomioistuimen antamassa tuomiossa: *Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002*, *Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004*, *T. K. ja S. E. v. Suomi 31.5.2005*, *Lehtinen v. Suomi 13.9.2005*, *Ruoho v. Suomi 13.12.2005*, *T. ja muut v. Suomi 13.12.2005*, *Kajas v. Suomi 7.3.2006*, *Mattila v. Suomi 23.5.2006*, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi 8.6.2006*, *Lehtonen v. Suomi 13.6.2006*, *Fryckman v. Suomi 10.10.2006*, *Uoti v. Suomi 9.1.2007*, *Narinen (N:o 2) v. Suomi 6.3.2007*, *F. ja M. v. Suomi 17.7.2007*, *Eloranta v. Suomi 9.12.2008*, *Sorvisto v. Suomi 13.1.2009*, *Jaanti v. Suomi 24.2.2009* ja *Manninen v. Suomi 14.4.2009*.

Sopimusrikkomusta ei ole vahvistettu tuomiossa *Lammi v. Suomi 15.11.2005*. Valittajan ja Suomen välinen sovintoratkaisu on taas vahvistettu tuomioissa *H. L. v. Suomi 14.12.2000* ja *Lönnholtz v. Suomi 25.4.2006*.

Kohtuullisen ajan vaatimusta koskevissa tapauksissa nousee esiin usein myös kysymys siitä, onko valittajalla ollut käytettävissään mitään EIS 13 artiklassa tarkoitettua tehokasta ennaltaehkäisevää tai korjaavaa oikeussuojakeinoa oikeudenkäynnin viivästystä vastaan. EIS 6(1) artiklaan sisältyvän kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomuksen ohella oikeudenkäynnin kohtuullisen keston ylittymistä vastaan olevan tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimusta on katsottu rikotun kuudessa suomalaista rikosprosessia koskevassa tapauksessa. Toisaalta kahdessa tapauksessa valitus rikosoikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkstä kestosta on jätetty ottamatta tutkittavaksi nimenomaan

siitä syystä, että valittajan on katsottu saaneen rangaistuksen määräämisen yhteydessä EIS 13 artiklan mukaisen hyvityksen EIS 6(1) artiklan loukkauksesta.²⁰³

EIS 6(1) artiklan kohtuulliseen ajan vaatimukseen liittyvä EIS 13 artiklan rikkomus on vahvistettu aikajärjestyksessään seuraavissa kuudessa tuomiossa: *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

Valittajan on katsottu saaneen EIS 13 artiklan mukaisen hyvityksen Uoti- ja Danker-tapauksissa. Uoti-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että 12 vuotta ja neljä kuukautta kestänyt oikeudenkäynti on hyvitetty valittajalle EIS 13 artiklan kannalta riittävällä tavalla, kun teosta hovioikeuden mukaan muuten tuomittavaa 60 päivän ehdotonta vankeusrangaistusta on kohtuullistettu puolella tuomitsemalla valittaja näin 30 päiväksi vankeuteen. Hovioikeuden antamassa tuomiossa on tunnustettu nimenomaisesti menettelyn kokonaiskeston loukanneen valittajalle EIS 6(1) artiklassa turvattua oikeutta saada häntä vastaan nostettu rikossyyte kohtuullisessa ajassa ratkaistuksi. Danker-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin on puolestaan katsonut, että 13 vuotta ja kahdeksan kuukautta kestänyt rikosjutun käsittely on hyvitetty valittajalle EIS 13 artiklan kannalta tehokkaalla tavalla, kun teosta hovioikeuden mukaan muuten tuomittavaa neljän kuukauden ehdollista vankeusrangaistusta on kohtuullistettu kahdella kolmasosalla tuomitsemalla valittaja näin 60 päiväksi ehdolliseen vankeuteen. Hovioikeuden antamassa tuomiossa on myönnetty kohtuullisen ajan ylittyneen jutun käsittelyssä ja katsottu, että valittajalla oli sen vuoksi oikeus merkittävään, olennaiseen ja mitattavaan hyvitykseen.

Savola-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että viisi vuotta ja kolme kuukautta kestänyt on hyvitetty valittajalle tehokkaasti, kun hänet oli tuomittu rikoksen vakavuudesta huolimatta yhden vuoden ja kolmen kuukauden ehdolliseen vankeuteen ja oheissakkoon ehdottoman vankeuden asemesta, eikä häntä näin ollen ole ollut syytä pitää EIS 34 artiklassa tarkoitettuna sopimusrikkomuksen uhrina. Ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että hovioikeus on nimenomaisesti pannut merkille kohtuullisen ajan vaatimuksen rangaistusta määrätessään sekä myöntänyt valittajalle hyvitystä mainitsemalla erityisesti oikeudenkäynnin keston. Hovioikeus on katsonut, että rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika on ollut rangaistusta lieventävä seikka. Lievennys on ollut mitattavissa oleva kyseisessä tapauksessa, ja sillä on ollut ratkaiseva vaikutus rangaistukseen. Ihmisoikeustuomioistuimen mielestä tähän ei vaikuttanut sekään seikka, että hovioikeuden käyttämän sanonnan mukaan EIS 6(1) artiklan kohtuullisen ajan vaatimusta ei ole rikottu. Tätä muotoilua on tullut tarkastella yhteydessä siihen tuomion kohtaan, jossa hovioikeus on tarkastellut syytteiden tutkimatta jättämistä ja hylkäämistä oikeudenkäynnin pitkän keston vuoksi. Savola-tapauksen perusteella prosessin pitkä kesto voidaan näin ollen hyvittää valittajalle myös tuomitsemalla hänet lievempilaji-

²⁰³ *Danker v. Suomi (päätös)* 9.12.2008 ja *Uoti v. Suomi (päätös)* 9.12.2008. Ks. myös *Savola v. Suomi (päätös)* 6.9.2005.

seen rangaistukseen. On kuitenkin syytä huomata, että korkein oikeus on katsonut, ettei prosessin kohtuutonta kestoja tule ottaa huomioon rangaistuksen määräämisessä lajivalinnassa, vaan teosta tuomittavan rangaistuksen mittamisessa.²⁰⁴

Tapauksissa, joissa ihmisoikeustuomioistuin on katsonut kohtuullisen ajan vaatimusta rikotun, ovat valituksenalaisten oikeudenkäyntien kestot vaihdelleet neljästä vuodesta ja kahdesta kuukaudesta aina 11 vuoteen ja seitsemään kuukauteen. Valittajan ja Suomen välillä saavutetun sovinnon vahvistamiseen päättyneissä tapauksissa taas toisessa oikeudenkäynti on kestänyt seitsemän vuotta ja kuusi kuukautta ja toisessa taas hieman yli kuusi vuotta. Sinänsä prosessin kokonaiskesto on kuitenkin ollut toissijainen seikka ihmisoikeustuomioistuimelle sen arvioidessa sitä, onko valituksenalainen oikeudenkäynti saatettu loppuun kohtuullisessa ajassa, ja esimerkiksi siinä tuomiossa, jossa kohtuullisen ajan vaatimusta ei ole katsottu rikotun, on oikeudenkäynti asiassa kestänyt peräti seitsemän vuotta ja 10 kuukautta. Tehokkaan oikeussuojakeinon käsillä olo on puolestaan voinut hyvittää valittajille tehokkaalla tavalla reilusti yli 10 vuotta kestäneitä rikosoikeudenkäyntejä.²⁰⁵

Aikajärjestyksessään suomalaisen rikosprosessin joutuisuutta ovat koskeneet seuraavat tuomiot (suluissa valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaiskesto): *H. L. v. Suomi 14.12.2000* (7 vuotta 6 kuukautta), *Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002* (6 vuotta 6 kuukautta), *Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004* (7 vuotta 4 kuukautta), *T. K. ja S. E. v. Suomi 31.5.2005* (T. K:n osalta 5 vuotta 10 kuukautta ja S. E:n osalta 8 vuotta 8 kuukautta), *Lehtinen v. Suomi 13.9.2005* (5 vuotta 2 kuukautta), *Lammi v. Suomi 15.11.2005* (7 vuotta 10 kuukautta), *Ruoho v. Suomi 13.12.2005* (9 vuotta 3 kuukautta), *T. ja muut v. Suomi 13.12.2005* (8 vuotta 5 kuukautta), *Kajas v. Suomi 7.3.2006* (4 vuotta 2 kuukautta), *Lönnholtz v. Suomi 25.4.2006* (6 vuotta), *Mattila v. Suomi 23.5.2006* (8 vuotta 11 kuukautta), *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi 8.6.2006* (6 vuotta 5 kuukautta), *Lehtonen v. Suomi 13.6.2006* (10 vuotta 2 kuukautta), *Fryckman v. Suomi 10.10.2006* (9 vuotta 3 kuukautta), *Uoti v. Suomi 9.1.2007* (11 vuotta 7 kuukautta), *Narinen (N:o 2) v. Suomi 6.3.2007* (7 vuotta 3 kuukautta), *F. ja M. v. Suomi 17.7.2007* (6 vuotta 2 kuukautta), *Eloranta v. Suomi 9.12.2008* (8 vuotta), *Sorvisto v. Suomi 13.1.2009* (9 vuotta 8 kuukautta), *Jaanti v. Suomi 24.2.2009* (6 vuotta 7 kuukautta), ja *Manninen v. Suomi 14.4.2009* (7 vuotta 10 kuukautta).

²⁰⁴ Ks. *KKO 2005:73*.

²⁰⁵ Ks. esim. päätökset *Danker v. Suomi (pätös) 9.12.2008* ja *Uoti v. Suomi (pätös) 9.12.2008*. Ensiksi mainitussa rikosoikeudenkäynti on kestänyt 13 vuotta ja kahdeksan kuukautta, jälkimmäisessä taas prosessi on kestänyt 12 vuotta ja neljä kuukautta. Tehokkaan oikeussuojakeinon käsillä olon vuoksi valitukset oikeudenkäynnin kohtuuttomasta kestosta on kuitenkin jätetty ottamatta tutkittaviksi.

Uoti- ja Sorvisto-tapauksissa on ollut kyse poikkeuksellisen pitkistä prosesseista siinäkin mielessä, että valituksenalaiset oikeudenkäynnit ovat kummasakin tapauksessa olleet vielä vireillä kansallisissa tuomioistuimissa, kun ihmisoikeustuomioistuin on jo antanut oman tuomionsa oikeudenkäynnin keston kohtuuttomuudesta. Sorvisto-tapauksessa valituksenalaista oikeudenkäyntiä on pitkittänyt erityisesti esitutinnan yhteydessä toimitettuun takavarikkoon liittyneet oikeudelliset epäselvyydet, joita on puitu kahteen otteeseen korkeimmassa oikeudessa ennen kuin esitutkinta asiassa on saatettu loppuun. Uoti-tapauksessa taas poikkeuksellisen laajan ja vaikean talousrikosasian käsittelyä on entisestään hidastanut muun muassa valittajan haastamisen laillisuutta koskeneiden väitteiden käsittely kahteen otteeseen korkeimmassa oikeudessa ja asian palauttaminen kummallakin kertaan käräjäoikeuteen, asianosaisten esittämät lukuisat lykkäyspyynnöt, puolustuksen ja syyttäjän kohdalla tapahtuneet henkilövaihdokset sekä jutun esitutinnan jatkuminen vielä oikeudenkäynnin aikana.

Sopimusrikkomusta ei ole vahvistettu Lammi-tapauksessa, jossa valituksenalainen oikeudenkäynti on kestänyt peräti seitsemän vuotta ja 10 kuukautta. Ihmisoikeustuomioistuin on todennut tuomion perusteluissa, että vaikka erityisesti jutun syyteharkinnan kesto sinänsä antaakin aiheutta huoleen, on valituksenalaisen oikeudenkäynnin pitkittyminen ollut kuitenkin luettavissa ennen muuta valittajan itsensä syyksi. Ihmisoikeustuomioistuin on katsonut valittajan toimineen tarkoituksin estää tai ainakin haitata jutun esitutkintaa ja syytteiden nostamista muun muassa pakoilemalla viranomaisten yhteydenottoja, pyytämällä useita lykkäyksiä sekä tekemällä lukuisia ylimääräisiä muutoksenhakuja ja perusteettomia esteellisyysväitteitä. Koska vain sopimusvaltion syyksi luettavat viivästykset voivat perustaa EIS 6(1) artiklassa tarkoitettua kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomuksen ja koska valittaja on ollut vastuussa oikeudenkäynnin pitkittymisestä, ei kohtuullisen ajan vaatimusta ole tapauksessa rikottu.

Sisällöllisesti kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomus on liittynyt usein jutun esitutkintaan ja/tai syyteharkintaan, joista kumpikin on voinut jatkua pitkään vielä syytteidenkin nostamisen jälkeen. Esitutinnan ja/tai syyteharkinnan täydentäminen oikeudenkäynnin jo alettua on puolestaan voinut johtaa jutun käsittelyn useampikertaisiin lykkäämisiin alioikeusvaiheessa. Muutamassa tapauksessa taas jutun hovioikeuskäsittelyn on syystä tai toisesta katsottu kestäneen kohtuuttoman kauan. Korkeimman oikeuden toiminnan joutuisuuden suhteen ihmisoikeustuomioistuimella ei sen sijaan ole ollut huomautettavaa yhdessäkään tapauksessa. Tuomioiden perusteella ei kuitenkaan ole syytä suoraan tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä suomalaisen rikoslainkäytön nykytilasta, sillä ainoastaan kolmessa tapauksessa asia on käsitelty kokonaisuudessaan uuden rikosprosessilain mukaisessa menettelyssä.²⁰⁶ Yksi valituk-

²⁰⁶ *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009.

senalaisista oikeudenkäynneistä on viety läpi täysin vanhan rikosprosessilain mukaisessa järjestyksessä, ja useimmissa tapauksissa ihmisoikeustuomioistuimessa arvioitavana ollut rikosoikeudenkäynti on ainakin aloitettu vanhan prosessilain mukaisessa järjestyksessä.²⁰⁷

Rikostyypeittäin tarkasteltuna ongelmallisimmiksi kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumisen suhteen ovat osoittautuneet laajat ja usein myös ihmisoikeustuomioistuinten vaikeiksi arvioimat talousrikokset. Valituksenalainen oikeudenkäynti on liittynyt talousrikoksiin peräti 15 langettavassa tuomiossa, ja useimmiten kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomus on todettu oikeudenkäynnissä, jossa on ollut kyse vero-, velallisen ja/tai kirjanpitorikoksista.²⁰⁸ Loput kolme muuta kuin taloudellista rikollisuutta koskevaa tapausta, jossa sopimusrikkomus on vahvistettu, eivät ole samalla tavalla yksiselitteisesti kategorisoitavissa tiettyä rikostyyppiä koskeviksi. Yksi tapauksista on liittynyt valittajien itsensä ajamaan virkarikossyytteeseen, jota on ihmisoikeustuomioistuinten mukaan pitkittänyt kohtuuttomasti terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta asiassa pyydettyjen lausuntojen viivästyminen sekä siitä käräjäoikeudessa aiheutuneet useampikertaiset lykkäykset asian käsittelyssä.²⁰⁹ Toisessa tapauksessa on taas ollut kyse valittajaa vastaan ajatusta kunnianloukkaussyytteestä, jossa kohtuuttomana on pidetty asian kaksi vuotta ja kaksi kuukautta kestänyttä täysin kirjallista hovioikeuskäsittelyä.²¹⁰ Kolmas tapauksista on puolestaan liittynyt lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevaan oikeudenkäyntiin, jossa erityisesti esitutkinta ja syyteharkinta ovat kestäneet huomattavan kauan.²¹¹

Aikajärjestyksessään suomalaisen rikosprosessin joutuisuutta ovat koskeneet seuraavat tuomiot (suluissa valituksenalaiseen oikeudenkäyntiin liittyneet rikosnimikkeet): *H. L. v. Suomi 14.12.2000* (törkeä veropetos), *Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002* (törkeä veropetos), *Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004* (törkeä

²⁰⁷ Täysin vanhan prosessilain mukaisessa järjestyksessä on käsitelty Pietiläinen-tapaus. Ks. *Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002*. Lainvoimainen tuomio on Pietiläinen-tapauksessa annettu marraskuussa vuonna 1996. ROL taas tuli voimaan 1.10.1997.

²⁰⁸ *Pietiläinen v. Suomi 5.11.2002*, *Kangasluoma v. Suomi 20.1.2004*, *T. K. ja S. E. v. Suomi 31.5.2005*, *Lehtinen v. Suomi 13.9.2005*, *Ruoho v. Suomi 13.12.2005*, *Mattila v. Suomi 23.5.2006*, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi 8.6.2006*, *Lehtonen v. Suomi 13.6.2006*, *Fryckman v. Suomi 10.10.2006*, *Uoti v. Suomi 9.1.2007*, *Narinen (N:o 2) 6.3.2007*, *Eloranta v. Suomi 9.12.2008*, *Sorvisto v. Suomi 13.1.2009*, *Jaanti v. Suomi 24.2.2009* sekä *Manninen v. Suomi 14.4.2009*.

²⁰⁹ *T. ja muut v. Suomi 13.12.2005*.

²¹⁰ *Kajas v. Suomi 7.3.2006*.

²¹¹ *F. ja M. v. Suomi 17.7.2007*.

veropetos), *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005 (velallisen epärehellisyys), *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005 (törkeä kavallus), *Lammi v. Suomi* 15.11.2005 (törkeä kavallus), *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005 (avunanto velallisen epärehellisyyteen), *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005 (virka-aseman väärinkäyttö), *Kajas v. Suomi* 7.3.2006 (kunnianloukkaus), *Lönnholtz v. Suomi* 25.4.2006 (virka-aseman väärinkäyttö), *Mattila v. Suomi* 23.5.2006 (törkeä veropetos, velallisen epärehellisyys, kirjanpitorikkomus), *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006 (velallisen epärehellisyys), *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006 (törkeä petos), *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006 (velallisen epärehellisyys), *Uoti v. Suomi* 9.1.2007 (törkeä petos, velallisen epärehellisyys), *Narinen (N:o 2) v. Suomi* 6.3.2007 (velallisen petos, velallisen epärehellisyys, kirjanpitorikos), *F. ja M. v. Suomi* 17.7.2007 (lapseen kohdistuva haureus, sukurutsa jälkeläisen kanssa), *Eloranta v. Suomi* 9.12.2008 (veropetos, kirjanpitorikos, törkeä petos), *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009 (törkeä petos, velallisen epärehellisyys, kirjanpitorikos), *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 (törkeä kavallus, alunanto törkeään kavallukseen), ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009 (velallisen epärehellisyys, kirjanpitorikos).

Langettavissa tuomioissa ihmisoikeustuomioistuimen valittajille sopimusrikkomuksesta aiheutuneesta aineettomasta vahingosta maksettavaksi määräämät korvaukset eli EIS 41 artiklassa tarkoitettut kohtuulliset hyvitykset sopimusrikkomuksista ovat vaihdelleet 1.500 euron ja 5.000 euron välillä. Alhaisimmat korvaussummat (1.500–1.700 euroa) on määrätty tapauksissa, joissa valituksenalaiset oikeudenkäynnit ovat kestäneet noin kuusi ja puoli vuotta.²¹² Suurimmat euromääräiset korvaukset on taas tuomittu suoritettaviksi tapauksissa, joissa valituksenalaisten oikeudenkäyntien kokonaiskestot ovat olleet lähellä 10 vuotta.²¹³ Tuomittavan hyvityksen euromäärä ei kuitenkaan ole ollut sidottu yksinomaan valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaiskeston, ja huomioon summan määrittämisessä onkin voitu ottaa esimerkiksi asian joutuisan käsittelyn erityinen merkitys valittajalle.²¹⁴ Niin ikään korvaussumman suuruuteen on voinut vaikuttaa muita sopimusmääräyksiä, kuten esimerkiksi EIS 13 artiklaa, koskevien sopimusrikkomusten vahvistaminen.²¹⁵ Niissä tapauksissa, joissa asia taas on päättynyt valittajan ja Suomen välillä saavutetun sovintoratkaisun vahvistamiseen, on valtio sitoutunut suorittamaan valittajille rahamääräisen hyvityksen oikeudenkäynnin pitkittymisestä. Toisessa näistä tapauksista sovintosummana on ollut 25.000

²¹² Ks. *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006 ja *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002.

²¹³ Ks. esim. *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006 ja *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006.

²¹⁴ Ks. esim. *Kajas v. Suomi* 7.3.2006 sekä *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005.

²¹⁵ Tuomioissa *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009 tuomitut hyvitykset ovat liittyneet yhteisesti sekä EIS 6(1) art:n että niihin liittyneisiin EIS 13 art:n rikkomuksiin. Tuomioissa *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009 valittajalle on taas määrätty suoritettavaksi yhteistä hyvitystä sekä kahdesta EIS 6(1) art:n rikkomuksesta että niihin liittyvistä kahdesta EIS 13 art:n rikkomuksesta.

markkaa eli noin 4.200 euroa.²¹⁶ Toisessa taas Suomen valtio on sitoutunut suorittamaan valittajalle 10.200 euron suuruisen hyvityksen oikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkästä kestosta.²¹⁷

Aikajärjestyksessään suomalaisen rikosprosessin joutuisuutta ovat koskeneet seuraavat langettavat tuomiot (suluisia valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaiskesto ja EIS 41 artiklan nojalla tuomittu kohtuullinen hyvitys sopimusrikkomuksesta): *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002 (6 vuotta 6 kuukautta ja 1.700 euroa), *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004 (7 vuotta 4 kuukautta ja 3.000 euroa kohtuullisen ajan vaatimuksen ja EIS 13 artiklan rikkomuksista), *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005 (T. K:n osalta 5 vuotta 10 kuukautta ja 3.000 euroa; S. E:n osalta 8 vuotta 8 kuukautta ja 5.000 euroa), *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005 (5 vuotta 2 kuukautta ja 3.000 euroa), *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005 (9 vuotta 3 kuukautta ja 5.000 euroa), *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005 (8 vuotta 5 kuukautta ja 2.000 euroa), *Kajas v. Suomi* 7.3.2006 (4 vuotta 2 kuukautta ja 2.500 euroa), *Mattila v. Suomi* 23.5.2006 (8 vuotta 11 kuukautta ja 5.000 euroa), *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006 (6 vuotta 5 kuukautta ja 1.500 euroa kohtuullisen ajan vaatimuksen ja EIS 13 artiklan rikkomuksista), *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006 (10 vuotta 2 kuukautta ja 5.000 euroa kohtuullisen ajan vaatimuksen ja EIS 13 artiklan rikkomuksista), *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006 (9 vuotta 3 kuukautta ja 5.000 euroa), *Uoti v. Suomi* 9.1.2007 (11 vuotta 7 kuukautta ja hyvitystä koskeva kysymys on lykätty odottamaan asiassa annettavaa lainvoimaista tuomiota), *Narinen (N:o 2) v. Suomi* 6.3.2007 (7 vuotta 3 kuukautta ja 3.000 euroa), *F. ja M. v. Suomi* 17.7.2007 (6 vuotta 2 kuukautta ja 4.500 euroa), *Eloranta v. Suomi* 9.12.2008 (8 vuotta ja 3.300 euroa), *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009 (9 vuotta 8 kuukautta ja 10.000 euroa yhteisenä hyvityksenä sekä kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomuksesta 9 vuotta 8 kuukautta kestäneestä rikosoikeudenkäynnistä ja 14 vuotta 6 kuukautta kestäneestä siviilioikeudenkäynnistä että EIS 13 artiklan rikkomuksesta), *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 (6 vuotta 7 kuukautta ja 2.500 euroa kohtuullisen ajan vaatimuksen ja EIS 13 artiklan rikkomuksesta) ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009 (7 vuotta 10 kuukautta ja 4.500 euroa kohtuullisen ajan vaatimuksen ja EIS 13 artiklan rikkomuksesta).

Oikeudenkäynnin kohtuuttoman keston ja siitä valittajalle aiheutuneen aineellisen vahingon välinen syy-yhteys on todettu vain yhdessä suomalaista rikosprosessia koskeneessa tapauksessa, jossa ihmisoikeustuomioistuin on määrännyt Suomen valtion suorittamaan valittajille aineettoman vahingon korvauksen lisäksi 1.000 euroa oikeudenkäynnin viivästymisestä aiheutuneesta taloudellisesta menetyksestä. Valituksenalaisessa oikeudenkäynnissä on ollut kyse valittajien itsensä ajamasta virkarikossyyttees-

²¹⁶ *H. L. v. Suomi* 14.12.2000. Oikeudenkäynti asiassa on kestänyt seitsemän vuotta ja kuusi kuukautta.

²¹⁷ *Lönnholtz v. Suomi* 25.4.2006. Oikeudenkäynti asiassa on kestänyt hieman yli kuusi vuotta.

tä, jonka kohtuuttoman pitkän käräjäoikeuskäsittelyn on ihmisoikeustuomioistuimen mukaan näytetty kasvattaneen valittajien kulukorvausvastuuta syytteistä sittemmin vapautetuille vastaajille.²¹⁸

T. ja muut -tapauksessa valittajat nostivat kesäkuussa 1994 asianomistajakanteen kotikaupunkiaan ja useita kaupungin virkamiehiä vastaan väittäen näiden syyllistyneen rikokseen, kun he olivat käyttäneet sopimattomia menetelmiä tutkiessaan epäilyä valittajien lapseen kohdistuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja tehneen tuloksista vääriä johtopäätöksiä. Syyttäjä ei yhtynyt syytteesen. Käräjäoikeudessa pidettiin istuntoja elo- ja marraskuussa 1994. Tammikuussa 1995 pidetyssä istunnossa syyttäjä esitti esitutkinna toimittamista ja lausunnon hankkimista terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta. Esitutkintaa ei kuitenkaan toimitettu, mutta poliisi pyysi maaliskuussa 1995 oikeusturvakeskukselta lausuntoa. Oikeusturvakeskus pyysi lausuntoa käyttämälleen lääkäriltä, joka palautti asiakirjat heinäkuussa 1995 lausuntoa antamatta. Tällöin lausuntoa pyydettiin eräältä professorilta. Sairaala toimitti potilasasiakirjoja, videonauhoja ja muuta aineistoa professorille, joka antoi lausunnon oikeusturvakeskukselle lokakuussa 1995. Poliisi kiirehti asian käsittelyä. Toukokuussa 1996 oikeusturvakeskus pyysi lausuntoa lapsiin erikoistuneelta psykoterapeutilta ja psykologilta. Viimeksi mainitun lausunto saatiin heinäkuussa 1996. Oikeusturvakeskus pyysi tarkempia lausuntoja. Poliisi kiirehti jälleen asiaa. Psykoterapeutin lausunto saatiin lokakuussa 1996. Asiantuntijakokous järjestettiin helmikuussa 1997. Oikeusturvakeskus pyysi lausuntojen täydentämistä. Psykoterapeutti ja professori toimittivat lisälausunnot heinä- ja elokuussa 1997. Käräjäoikeudessa oli eri kerroilla jouduttu lykkäämään käsittelyä oikeusturvakeskuksen lausuntoa odottaessa.

Oikeusturvakeskuksen lausunto toimitettiin marraskuussa 1997. Sen mukaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkinnassa käytetyt menetelmät olivat olleet hyväksytyjä ja yleisesti käytössä 1990-luvun alkupuolella. Tähän nähden oikeusturvakeskus ei havainnut, että ne virkamiehet, joita oikeusturvakeskuksen lausunto koski, olisivat syyllistyneet virheisiin. Oikeusturvakeskuksessa oli asian käsittelyssä ollut esillä myös isää vastaan ajatus rikosjutussa ja huostaanottoasiassa kertynyttä aineistoa. Joulukuussa 1997 käräjäoikeus kuuli oikeusturvakeskukselle lausunnon antaneita henkilöitä. Sen jälkeen istuntoja pidettiin tammi-, huhti-, kesä- ja elokuussa 1998. Syyskuulle määrätty istunto peruutettiin puheenjohtajan kuoleman vuoksi. Käsittelyä jatkettiin helmi-, maaliskuu- ja huhtikuussa 1999. Toukokuulle 1999 määrätty istunto peruutettiin puheenjohtajan sairauden vuoksi. Istuntoja pidettiin sen jälkeen kesä- ja syyskuussa 1999. Käräjäoikeudessa kuultiin uusia asiantuntijoita mutta puheenjohtaja ei suostunut valittajien esittämien asiantuntijoiden kuulemiseen. Käsittelyään juttua 23 kerralla käräjäoikeus antoi lokakuussa 1999 tuomion hyläten valittajien kanteen näyttämättömänä. He valittivat hovioikeudelle, joka kuitenkin suullista käsittelyä pitämättä maaliskuussa 2002 pysytti tuomion lopputuloksen. Korkein oikeus epäsi valitusluvan marraskuussa 2002.

²¹⁸ T. ja muut v. Suomi 13.12.2005.

Valittajat väittivät, että oikeudenkäynti heidän ajamassaan jutussa oli kestänyt kohtuuttoman pitkän ajan. Valittajat myös vaativat aineettoman vahingon korvauksen lisäksi korvausta taloudellisesta vahingostaan väittäen, että käsittelyn pitkittyminen oli lisännyt niitä kuluja, joita he olivat joutuneet korvaamaan vastaajille. Suomen valtio totesi muun muassa, että valittajien vaatimukset olivat olleet oikeudenkäynnin alkaessa huonosti valmisteltuja. Valittajat olivat itse pyytäneet lykkäystä lähes kaikilla kerroilla. Tosin terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen lausunnon saaminen oli viivästynyt, mutta se johtui osin siitä, että keskuksen käyttämät asiantuntijat eivät olleet noudattaneet heille asetettuja määräaikoja, vaikka heitä oli siitä huomautettu useita kertoja. Asiantuntijoiksi halukkaita lastenpsykiatreja oli vähän, minkä vuoksi heillä oli jatkuvasti työruuhkaa.

Riidatonta tapauksessa oli, että oikeudenkäynti oli alkanut kesäkuussa 1994 ja päätynyt marraskuussa 2002. Ihmisoikeustuomioistuimien päätökselle, että juttua oli käräjäoikeudessa lykätty kaiken kaikkiaan lähes kolmella vuodella odottaessa terveydenhuollon oikeusturvakeskuksen lausuntoa. Tämä seikka perusti jo yksinään huomattavan viivytyksen. Toisaalta juttuun oli liittynyt tiettyä vaikeutta, ja asia oli ollut uusi myös terveydenhuollon oikeusturvakeskukselle. Niin ikään lasten hyväksikäyttöä koskevat tutkimusmenetelmät olivat tuolloin olleet kiistanalaisia. Tästä huolimatta ihmisoikeustuomioistuin ei pitänyt perusteltuna jutun käsittelyn pitkittymistä lausunnon laatimiseen kulueneen ajan johdosta, eikä se ollut EIS 6(1) artiklan edellyttämän joutuisuuden kanssa yhteensopivaa. Valtioiden oli järjestettävä oikeudenhoitonsa sillä tavoin, että tuomioistuimet kykenivät täyttämään ihmisoikeussopimuksen kaikki vaatimukset, myös ne, jotka koskivat asiantuntijanäytön hankkimista. Kohutuullinen aika oli näin ollen ylitetty, ja EIS 6(1) artiklaa oli rikottu. Viivästyksestä aiheutuneesta aineettomasta vahingosta ihmisoikeustuomioistuin myönsi kullekin valittajalle 2.000 euroa. Lisäksi ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että syy-yhteys taloudellisen vahingon ja sopimusrikkomuksen välillä oli olemassa ja myönsi kullekin valittajalle 1.000 euroa viivästyksestä aiheutuneesta taloudellisesta menetyksestä.

4.3 Kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumiseen liittyvät ongelmat suomalaisessa rikosprosessissa

Edellä todetuim tavoin useissa ihmisoikeustuomioistuimien käsittelemissä tapauksissa kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomus on palautettavissa jutun esitutkintaan ja/tai syyteharkintaan.²¹⁹ Prosessin alkuvaiheiden osalta esiin nousee erityisesti esitutkinnan

²¹⁹ Ks. *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004, *T. K. ja S. E. v Suomi* 16.3.2004, *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005. Ks. myös *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, jossa siinäkin toiseen rikosjuttuun liittynyt esitutkinta on kestänyt huomattava kauan (yli seitsemän vuotta). Edelleen ks. *Manninen v. Suomi* 14.4.2009, jossa esitutkinta ja syyteharkinta ovat kestäneet noin kaksi vuotta ja 10 kuukautta.

Lisäksi ks. sovintoon päätynyt *H. L. v. Suomi* 14.12.2000, jossa AO-käsittely on kestänyt runsaat kuusi vuotta. Tuona aikana syyttäjä on pyytänyt toistuvasti lykkäyksiä esitutkinnan

ja syyteharkinnan yhteensovittamiseen liittyvät ongelmat sekä ilmeiset puutteet esitutkinta- ja syyttäjäviranomaisten yhteistyössä.²²⁰ Jutun esitutkintaa on esimerkiksi voitu jatkaa tai joutua täydentämään vielä syytteidenkin nostamisen jälkeen, mikä on puolestaan johtanut syyteharkinnan jatkumiseen oikeudenkäynnin jo alettua sekä asian käsittelyn useampikertaisiin syyttäjäloukkaisiin lykkäämisiin.²²¹ Vain yhdessä ihmisoikeustuomioistuimessa tuomiolle päätyneistä tapauksista valittajan on katsottu itse omalla menettelyllään pitkittäneen jutun esitutkintaa ja syyteharkintaa sillä tavoin, että kohtuullisen ajan ylittyminen valituksenalaisessa oikeudenkäynnissä on voitu lukea hänen syykseen.²²²

Erityisen hyvin esitutkinnan ja syyteharkinnan yhteensovittamisen ongelmat käyvät ilmi Suomea koskeneessa Lehtinen-tapauksessa annetusta tuomiosta. Tapauksessa on erityisesti ollut kyse syyteharkintaan kuluneen ajan kohtuullisuudesta vaikeassa talousrikosasiassa. Asian käsittelyä on kuitenkin jouduttu lykkäämään alioikeudessa useita kertoja muun muassa syyttäjän aloitteesta, kun jutun esitutkintaa on ollut täydennettävä lisänäytön hankkimiseksi.

Tapauksessa keskusrikospoliisi kuulusteli valittajaa ensi kertaa lokakuussa 1993 epäiltynä törkeästä kavalluksesta. Jutun esitutkinta päätettiin saman vuoden joulukuussa, jolloin asiakirjat toimitettiin syyttäjälle. Syyte annettiin valittajalle tiedoksi maaliskuussa 1996. Oikeudenkäynti valittajaa ja kolmea muuta syytettyä vastaan aloitettiin syyskuussa 1996. Kahta vastaajista syytettiin törkeästä kavalluksesta ja valittajaa sekä erästä toista vastaajaa avunannosta tuohon tekoon. Kaikki vastaajat kiistivät syytteet. Ensimmäisessä istunnossa syyttäjä pyysi lykkäystä esittääkseen lisänäyttöä. Marraskuussa 1996 kuultiin seitsemän syyttäjän todistajaa. Juttu lykättiin tammikuulle 1997, jotta syyttäjä voisi kutsua lisätodistajia. Tuolloin kuultiin kolmea muuta syyttäjän todistajaa. Maaliskuussa 1997 kuultiin yhden vastaajan nimeämää todistajaa. Syyttäjä ja yksi vastaajista pyysivät lykkäystä. Toukokuussa 1997 kuultiin yhtä syyttäjän ja kolmea vastaajan todistajaa. Yhden vastaajan pyynnöstä juttu lykättiin. Kesäkuussa 1997 kuultiin kahta muuta vastaajien todistajaa. Yksi vastaajista pyysi lykkäystä esittääkseen lisänäyttöä. Elokuussa 1997 kuultiin yhtä vastaajien todistajaa. Kahden vastaajan pyynnöstä juttu lykättiin. Syyskuussa 1997 kuultiin kahta vastaajien todistajaa. Valittaja vaati syytteen välitöntä hylkäämistä, kun sitä ei ollut yksilöity riittävästi, eikä syytteessä ollut mainittu rikok-

täydentämisen vuoksi sekä tarkistanut syytteitä ja esittänyt uusia syytteitä sitä mukaa, kun esitutkinta on valmistunut.

²²⁰ Ks. kuitenkin *Sorvisto v. Suomi* 13.1.2009, jossa valituksenalaisen oikeudenkäynnin esitutkintavaihetta on pitkittänyt sen yhteydessä toimitettuihin takavarikkoihin liittyneet oikeudelliset epäselvyydet. Takavarikkoja on mm. käsitelty KKO:ssa kahteen otteeseen.

²²¹ Ks. erit. *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005 sekä *H. L. v. Suomi* 14.12.2000.

²²² Ks. *Lammi v. Suomi* 115.11.2005. EIT on katsonut valittajan toimineen tarkoituksin estää tai ainakin haitata jutun esitutkintaa ja syytteiden nostamista muun muassa pakoilemalla viranomaisten yhteydenottoja, pyytämällä useita lykkäyksiä sekä tekemällä lukuisia ylimääräisiä muutoksenhakuja ja perusteettomia esteellisyyshäilyä.

sen olennaista tunnusmerkistöä. Kun käräjäoikeus ei suostunut vaatimukseen, valittaja pyysi käsittelyn keskeyttämistä odottamaan hovioikeuden päätöstä asiaan liittyneessä jutussa tehtyyn valitukseen. Käräjäoikeus ei suostunut tähänkään pyyntöön vaan lykkäsi jutun loppupuheenvuorojen esittämistä varten. Marraskuussa 1997 antamallaan tuomiolla käräjäoikeus hylkäsi kaikki syytteet. Oikeus hylkäsi myös valittajan tekemän kuluvaatimuksen, kun asianomistaja oli vain yhtynyt syyttäjän vireille panemaan oikeudenkäyntiin. Hovioikeus hylkäsi sille tehdyt valitukset joulukuussa 1998. Tuomio sai valittajan osalta lainvoiman maaliskuussa 1999.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että oikeudenkäynti oli käsillä olevassa tapauksessa alkanut lokakuussa 1993, jolloin keskusrikospoliisi oli kuulustellut valittajaa. Oikeudenkäynti oli päättyneenä joulukuussa 1998, jolloin hovioikeus oli hylännyt kaikki syytteet. Siten oikeudenkäynti asiassa oli kestänyt yli viisi vuotta ja kaksi kuukautta kahdessa oikeusasteessa. Ihmisoikeustuomioistuin pani merkille, että juttu oli koskenut talousrikoksia. Vaikka juttu oli ollut josakin määrin vaikea, ei tuo seikka itsessään kuitenkaan oikeuttanut oikeudenkäynnin koko kestoja. Viranomaisten toiminnan osalta tuomioistuin pani merkille, että poliisi oli kuulustellut valittajaa ensimmäisen kerran lokakuussa 1993 ja esitutkinta oli päättyneenä saman vuoden joulukuussa. Syytteet oli nostettu maaliskuussa 1996 noin kaksi vuotta ja kolme kuukautta myöhemmin. Käräjäoikeudessa oli pidetty yhdeksän istuntoa syyskuusta 1996 alkaen ja tuomio oli annettu marraskuussa 1997. Oikeuskäsittely oli siten kestänyt noin vuosi ja kaksi kuukautta. Hovioikeus oli antanut tuomion joulukuussa 1998 noin vuosi ja kuukausi käräjäoikeuden tuomion jälkeen. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei jutun käsittelyyn tuomioistuimissa syytteen nostamisen jälkeen kulunut aika vaikuttanut poikkeuksellisen pitkältä. Sen sijaan se ei havainnut riittäviä perusteita ajalle, joka oli kulunut syyteharkintaan. Ihmisoikeustuomioistuimen mielestä ei ollut osoitettu, että valittaja olisi jutun myöhemmissä vaiheissa estänyt oikeudenkäynnin asianmukaista kulkua tai että hän olisi omalla käyttäytymisellään merkittävästi pitkittänyt oikeudenkäyntiä. Ottaen huomioon tapauksen asianhaarat ja oikeuskäytäntönsä ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että oikeudenkäynnin kesto ja erityisesti syyteharkintaan kulunut aika oli kohtuuttoman pitkä. EIS 6(1) artiklaa oli näin ollen rikottu.

Myös tuoreessa Manninen-tapauksessa annetussa tuomiossa ovat valituksenalaisen oikeudenkäynnin esitutkinta- ja syyteharkintavaiheet kestäneet huomattavan kauan. Tapauksessa on ollut kysymys erityisesti oikeudenkäynnin kohtuullisesta ajasta konkurssirikosjutussa.

Valittaja osti vuonna 1995 yhtiön, joka joutui konkurssiin seuraavana vuonna. Poliisi kuulusteli valittajaa huhtikuussa 1997 velallisen epärehellisyydestä ja kirjanpitorikoksesta epäiltynä. Epäiltyinä oli myös kaksi muuta henkilöä. Esitutkinta päättyi saman vuoden marraskuussa. Syyttäjä teki maaliskuussa 1998 päätöksen syyttämättä jättämisestä näytön puuttumisen perusteella. Konkursipesän aloitteesta valtiosyyttäjä kehotti joulukuussa 1998 poliisia toimittamaan lisätutkinnan. Syyttäjää kehoitettiin joulukuussa 1999 nostamaan syytteet. Viimeksi toimitettu lisätutkinta päättyi tammikuussa 2000. Saman vuoden helmikuussa nostettiin syytteet, jotka käräjäoikeus hylkäsi maaliskuussa

2002. Syyttäjän valitettua hovioikeus piti kahden päivän suullisen käsittelyn ja tuomitsi kesäkuussa 2004 valittajan viideksi kuukaudeksi vankeuteen. Korkein oikeus epäsi valitusluvan helmikuussa 2005.

Valittaja väitti ihmisoikeustuomioistuimessa, että oikeudenkäynti oli kestänyt kohtuuttoman pitkän ajan. Suomen valtio totesi valituksen johdosta antamassaan vastauksessaan valituksenalaisen oikeudenkäynnin olleen vaikea, kun kysymys oli ollut taloudellisesta rikollisuudesta. Jutussa oli ollut kolme vastaajaa ja esitutkintaa oli toimitettu kolmella kerralla. Todistelu oli myös käsittänyt lukuisia todistajia sekä laajaa asiakirjanäyttöä.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että tarkasteltava aika alkoi huhtikuusta 1997, jolloin poliisi oli kuulustellut valittajaa ensimmäisen kerran esitutkinnan aikana. Aika päättyi helmikuuhun 2005, jolloin korkein oikeus oli evännyt valitusluvan. Siten kysymys oli noin 7 vuoden 10 kuukauden ajasta kolmessa oikeusasteessa. Kohtuullista aikaa täytyi arvioida tapauksen asianhaarojen valossa ja ottamalla huomioon jutun vaikeuden, valittajan ja asianomaisten viranomaisen toiminnan sekä riidan merkityksen valittajalle. Esitutkintaan ja syyteharkintaan oli käsillä olevassa tapauksessa kulunut noin kaksi vuotta ja kymmenen kuukautta. Käräjäoikeuskäsittely oli kestänyt kaksi vuotta ja yhden kuukauden. Hovioikeus oli antanut tuomion noin kaksi vuotta ja neljä kuukautta käräjäoikeuden tuomion jälkeen ja oikeudenkäynti oli päättynyt vajaan kahdeksaan kuukauteen myöhemmin valitusluvan epäämiseen. Mikään ei osoittanut, että valittaja oli osaltaan viivyttänyt oikeudenkäyntiä. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että se oli monissa vastaavissa tapauksissa katsonut EIS 6(1) artiklaa rikotun, eikä Suomen valtio ollut esittänyt mitään seikkaa, jonka vuoksi käsillä olevassa tapauksessa olisi tullut päätyä toiseen tulokseen.

Ihmisoikeustuomioistuimen antamien langettavien tuomioiden valossa on alioikeusmenettelyn osalta ongelmana ollut erityisen usein jutun käsittelyn lykkääminen, johon on voitu turvautua paitsi esitutkinnan ja/tai syyteharkinnan täydentämiseksi niin myös asiantuntijalausuntojen hankkimiseksi tai jutun muiden vastaajien haastamiseksi taikka siitä syystä, että jutun käsittely on katsottu perustelluksi keskeyttää odottamaan jossakin toisessa asiaan liittyvässä oikeudenkäynnissä annettavaa ratkaisua.²²³ Niin ikään lykkäykset ovat voineet liittyä juttua ajaneen syyttäjän vaihtumiseen tai henkilövaihdoksiin asiaa käsittelevän tuomioistuimen kokoonpanossa taikka vastaajan puolustuksessa.²²⁴ Vaikka jutun vastaaja-aloitteinen lykkääminen voikin tietyin edellytyksin merkitä sitä, että valittajan katsotaan näin luopuneen oikeudestaan vedota kohtuullisen ajan vaatimukseen ihmisoikeustuomioistuimessa, ei rikosasian vastaajan

²²³ Ks. erit. *Lehtinen v. Suomi* 13.9.2005. Lisäksi ks. *T. ja muut v. Suomi* 13.12.2005, *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002 ja *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006. Ks. myös sovintoratkaisuun päätynyt *H. L. v. Suomi* 14.12.2000.

²²⁴ Ks. esim. tuomioihin *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006 sekä *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005 liittyvät tapaukset.

syyksi voida yleensä lukea sitä seikkaa, että hän on pyytänyt asian käsittelyn lykkäämistä valmistellakseen puolustustaan.²²⁵ Ihmisoikeustuomioistuin on sitä vastoin tavannut suhtautunut erityisen torjuvasti viranomaisaloitteisiin lykkäyksiin asian käsittelyssä, eikä edes valittajan suostuminen viranomaisten esittämään käsittelyaikatauluun sinänsä merkitse sitä, että hän luopuisi oikeudestaan saada asia kohtuullisessa ajassa ratkaistua.²²⁶ Tietyissä tilanteissa asian käsittelyn lykkääminen voi kuitenkin ihmisoikeustuomioistuimenkin mielestä olla välttämätöntä, joskin tällöin vähimmäisedellytyksenä lykkäysten hyväksyttävyydelle EIS 6(1) artiklaan sisältyvän kohtuullisen ajan vaatimuksen valossa on se, että niiden tarpeellisuutta arvioidaan uudelleen tasaisin väliajoin oikeudessa.²²⁷

Rikosasian tuomioistuin käsittelyn lykkäämisen ongelmallisuus käy hyvin ilmi Fryckman-tapauksessa annetusta tuomiosta, jossa asian alioikeuskäsittelyn huomattavan pitkä kesto on johtanut siihen, että kohtuullisen ajan vaatimusta on lopulta katsottu rikutun, vaikkei viranomaistoiminnassa olekaan havaittu mitään moitittavaa passiivisuutta. Tarkemmin tapauksessa on ollut kysymys oikeudenkäynnin ja erityisesti jutun käräjäoikeuskäsittelyn kohtuullisesta ajasta velallisen epärehellisyyttä koskeneessa rikosjutussa, jossa on muun muassa jouduttu odottamaan päätöksiä samaan aikaan hallintotuomioistuimissa vireillä olleessa veroriita-asiassa. Niin ikään niin syyttäjä kuin jutun vastaajat valittaja mukaan lukien ovat pyytäneet useaan otteeseen asian käsittelyn lykkäämistä.

Veroviranomainen teki joulukuussa 1992 valittajasta ja eräistä muista henkilöistä rikosilmoituksen epäillen heitä velallisen epärehellisyydestä ja avunannosta sellaiseen rikokseen kahden yhtiön liiketoimissa, jotka koskivat toisen yhtiön tytäryhtiöiden SP:n ja CP:n osakkeiden kauppaa. Poliisi kuulusteli valittajaa rikoksesta epäiltynä maaliskuussa 1993. CP:n ja SP:n konkurssipesien edustaja vaati toukokuussa 1993 syytteiden nostamista. Syytteet esitettiin valittajalle marraskuussa 1993. Käräjäoikeudessa häntä ja kahta muuta henkilöä syytettiin joulukuussa 1993 kahdesta velallisen epärehellisyydestä. Yhtä vastaajista syytettiin avunannosta. Juttua käsiteltiin kaikkiaan 26 istunnossa. Syyttäjä pyysi eri kerroilla lykkäystä. Lykkäyspyyntöjä esitettiin myös valittajan taholta. Kesäkuussa 1997 käräjäoikeus lykkäsi juttua odottaakseen mainittuja yhtiöitä koskeneen ja lääninoikeudessa vireillä olleen veroriidan lopputulosta. Käräjäoikeudessa pidettiin vielä viisi istuntoa maaliskuuhun 1999 mennessä, jolloin lääninoikeus antoi päätöksen. Tällä välin käräjäoikeuden puheenjohtaja oli kuollut ja hänen tilalleen oli tullut toinen tuomari. Maaliskuussa 1999 juttua lykättiin kahdella kuukaudella valittajan pyynnöstä. Kesä- ja

²²⁵ Ks. esim. *Virolainen v. Suomi* (päättös) 7.2.2006 ja *Ruoho v. Suomi* 13.12.2005.

²²⁶ Ks. esim. *Mattila v. Suomi* 23.5.2006 ja *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006.

²²⁷ Ks. *Pietiläinen v. Suomi* 5.11.2002, perusteluiden kohta 43. Rikosasian käsittelyä ei milloinkaan voida jättää täysin uuden ilmoituksen varaan. Ks. myös *Fryckman v. Suomi* 10.10.2006.

marraskuussa 1999 juttua lykättiin jälleen veroriidan vuoksi sen oltua nyt vireillä korkeimmassa hallinto-oikeudessa, jolle tehdyt yhtiöiden valitukset hylättiin joulukuussa 1999. Nämä päätökset olivat esillä käräjäoikeuden istunnossa helmikuussa 2000, jolloin juttua lykättiin päätöksen antamista varten kesäkuulle 2000. Tuolloin käräjäoikeus tuomitsi valittajan velallisen epärehellisydestä yhdeksi vuodeksi ja kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen. Lisäksi hänet velvoitettiin yhdessä muiden vastaajien kanssa maksamaan korvauksia. Hän valitti tuomiosta ja sai pyynnöstään kahden kuukauden pidennyksen valitusajaksi. Juttu tuli vireille hovioikeudessa syyskuussa 2000. Pidettyään suullisen käsittelyn, jossa kuultiin neljää todistajaa, hovioikeus marraskuussa 2001 hylkäsi valituksen ja pysytti käräjäoikeuden tuomion. Korkein oikeus epäsi valitusluvan kesäkuussa 2002.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että tarkasteltava aika alkoi siitä, kun valittaja oli ensi kertaa kuultu esitutkinnassa maaliskuussa 1993. Oikeudenkäynti oli päättynyt kesäkuussa 2002, jolloin korkein oikeus epäsi valitusluvan. Siten tarkasteltavana tapauksessa oli yli yhdeksän vuoden ja kolmen kuukauden aika kolmessa oikeusasteessa.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että juttu oli ollut vaikea. Sen mielestä ei kuitenkaan voitu sanoa, että jutun vaikeus oli itsessään oikeuttanut menettelyn koko keston. Ottaen huomioon syytteiden vakavuuden ja korvausvaatimukset ihmisoikeustuomioistuin katsoi myös, että jutulla oli ollut tärkeä merkitys valittajalle. Ihmisoikeustuomioistuin huomautti, että asian käsittely oli kestänyt todella pitkään. Juttuun hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa kulunut aika ei sellaisenaan vaikuttanut kohtuuttoman pitkältä. Sen sijaan tilanne oli toinen käräjäoikeuskäsittelyn kohdalta. Juttu oli viipynyt siellä kuusi ja puoli vuotta. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että kohtuullista aikaa rikottiin vain silloin, kun viivästys asian käsittelyssä voitiin lukea valtion syyksi. Syyttäjä oli oikeudenkäynnin alussa pyytänyt lykkäystä kahdeksalla kerralla ja lääninverovirasto kolmella kerralla. Tällöin lykkäys oli kulloinkin kestänyt 1–4 kuukautta, mikä oli vaikuttanut käsittelyn kokonaiskesto. Edelleen ihmisoikeustuomioistuin pani merkille, että vaikka käräjäoikeus oli lykännyt juttua odottaakseen päätöstä veroriidassa, se oli kuitenkin jatkanut istuntojen pitämistä. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi, etteivät tuosta syystä johtuneet lykkäykset sellittäneet itsessään käsittelyn kokonaiskestoä käräjäoikeudessa. Valittaja oli pyytänyt lykkäystä useammin kuin muut vastaajat. Hänen viakseen ei kuitenkaan voitu lukea sitä seikkaa, että hän oli pyytänyt lykkäystä valmistellakseen puolustustaan. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi näin ollen, ettei valittaja ollut toimillaan olennaisesti pitkittänyt oikeudenkäyntiä. Sen mielestä juttuun käräjäoikeudessa kulunut aika oli poikkeuksellisen pitkä siitäkin huolimatta, että toimenpiteisiin oli ryhdytty ilman pitkiä väliaikoja. Niin ollen ja vaikka lykkäykset eivät erikseen tarkasteltuina ehkä vaikuttaneetkaan kohtuuttoman pitkiltä, ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että kohtuullisen ajan vaatimusta ei ollut noudatettu ja että EIS 6(1) artiklaa oli rikottu.

Viidessä tapauksista ihmisoikeustuomioistuin on pitänyt erityisen ongelmallisena sitä aikaa, joka asian käsittelyyn on kulunut hovioikeudessa.²²⁸ Sanotuissa tapauksissa hovioikeuksien käsittelyajat ovat vaihdelleet reilun kahden ja reilun kolmen vuoden välillä. Siinä missä prosessin alkuvaiheiden ongelmat on edellä mainituin tavoin useimmiten palautettavissa puutteisiin esitutkinta- ja syyteharkintavaiheiden yhteensovittamisessa sekä jutun (useampikertaisiin) viranomaisaloitteisiin lykkäyksiin alioikeuskäsittelyn aikana, ei rikosasioiden muutoksenhaun osalta ole osoitettavissa yhtä selvää syytä kohtuullisen ajan ylittymisiin. Mattila-tapauksessa poikkeuksellisen laajaa ja vaikeaa talousrikosasiaa koskenut juttu on ollut vireillä hovioikeudessa heinäkuusta 1997 aina heinäkuuhun 2000 saakka, ja vaikka juttuun onkin vuoden 1998 loppupuolella yhdistetty vielä valitus eräässä toisessa jutussa annetusta tuomiosta, ei sanottua kolmen vuoden käsittelyaikaa ole voitu pitää kohtuullisena. Niin ikään talousrikosasiaa koskeneessa Lehtinen (N:o 2) -tapauksessa on kohtuuttomana pidetty erityisesti hovioikeudessa jutun käsittelyyn kulunutta aikaa. Kolmen vuoden ja kolmen kuukauden käsittelyaika on ihmisoikeustuomioistuimen mielestä ollut kohtuuttoman pitkä, kun on otettu huomioon se seikka, ettei hovioikeudessa ole järjestetty suullista käsittelyä. Valittajan ei myöskään ole tapauksessa katsottu toimineen tarkoituksin pitkittää menettelyä toimittamalla hovioikeudelle lukuisia lisäkirjoituksia osin valitusajan jälkeenkin tai ottamalla itselleen uuden avustajan.²²⁹ Narinen (N:o 2) -tapauksessa Suomen valtion on perustellut jutun kirjalliseen käsittelyyn hovioikeudessa kulunutta kolmea vuotta kyseisen tuomioistuimen poikkeuksellisella jutturuuhkalla vuosituhanen vaihteessa. Ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin katsonut, ettei sanottu seikka muodosta hyväksyttävää syytä viivästykselle, sillä kotimaisten tuomioistuimien on järjestettävä toimintansa sillä tavoin, että kohtuullisen ajan vaatimus kyetään täyttämään jokaisessa niiden tutkittavana olevassa tapauksessa.²³⁰

²²⁸ Ks. *Kajas v. Suomi* 7.3.2006, *Mattila v. Suomi* 23.5.2006, *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006, *Narinen (N:o 2) v. Suomi* 6.3.2007 ja *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009.

²²⁹ Vrt. *Kajas v. Suomi* 7.3.2006, jossa selvää ja yksinkertaista kunnianloukkausrikosasiaa on käsitelty HO:ssa noin kaksi vuotta ja kaksi kuukautta. Asiassa ei ole järjestetty suullista käsittelyä. Valittajan valitusajan jälkeen HO:lle toimittamat kaksi vähäistä lisälausumaa eivät myöskään ole merkinneet sitä, että hän olisi pyrkinyt viivyttämään oikeudenkäyntiä moitittavalla tavalla.

²³⁰ Ks. myös *Molander v. Suomi* 7.11.2006, jossa on ollut kyse siviilijutun viivästyemisestä vastaavanlaisessa tilanteessa. Myös tässä on torjuttu valtion väitteet jutturuuhkasta kohtuullisen ajan vaatimuksen ylittymisen oikeuttamiseksi.

Kysymys hovioikeusmenettelyn keston kohtuullisuudesta on ollut esillä myös vuonna 2009 Jaanti-tapauksessa annetussa tuomiossa, jossa talousrikosasiaa on käsitelty hovioikeudessa peräti vuosi pidempään kuin kärjäoikeudessa. Ihmisoikeustuomioistuin on tuomion perusteluissa todennut, että vaikka huomioon otettaisiin se seikka, että valitusaikaa hovioikeudelle on pidennetty valittajan pyynnöstä muutamalla viikolla, ei oikeudenkäynnin kokonaiskestoa kuitenkaan voida kyseisen tapauksen oloissa pitää kohtuullisena.

Jaanti-tapauksessa ihmisoikeustuomioistuimeen valittanut henkilö oli asianajaja, jota oli epäilty avunannosta törkeään kavallukseen. Poliisi kuulusteli häntä syyskuussa 1998 ensimmäisen kerran. Syytteet häntä ja toista henkilöä vastaan nostettiin joulukuussa 2000. Ensimmäinen istunto kärjäoikeudessa pidettiin marraskuussa 2001. Oikeudenkäyntiaineistoon otettiin muun muassa valittajan jättämät 94 asiakirjaa sekä konkurssiasiamiehen lausunto. Todistajia oli yhteensä 12, joista neljä oli valittajan nimeämiä. Valittaja tuomittiin toukokuussa 2002 törkeästä kavalluksesta ja kahdesta avunannosta törkeään kavallukseen yhdeksi vuodeksi ja neljäksi kuukaudeksi vankeuteen. Tuomio oli ehdollinen. Myös toinen vastaaja tuomittiin. Tuomiolla katsottiin selvitettyksi, että valittaja oli konkurssipesän edustajana siirtänyt huomattavan summan konkurssipesän tililtä oman asianajotoimistonsa tilille ja että hän oli auttanut toista vastaajaa tekemään kaksi samanlaista rikosta. Asianosaiset valittivat tuomiosta. Valittaja vetosi rikollisen tarkoituksen puuttumiseen huomauttaen siitä, että konkurssiasiamies oli lausunnossaan pitänyt sellaisen tarkoituksen puuttumista mahdollisena. Marraskuussa 2004 kahtena päivänä pidetyn suullisen käsittelyn jälkeen hovioikeus pysytti tuomion tammikuussa 2005 valittajan kohdalta muutoin, mutta määräsi hänet yhdeksi vuodeksi ja kymmeneksi kuukaudeksi vankeuteen. Tämä tuomio ei ollut ehdollinen. Perusteluissa nojaututtiin muun muassa konkurssiasiamiehen ilmoitukseen siitä, että kirjallista lausuntoaan antaessaan hän ei ollut tiennyt valittajan toimista tai ei ainakaan ollut kiinnittänyt niihin huomiota kaikilta osin. Valittajalla ei ollut ollut oikeutta nostaa rahaa pesän tililtä ilman lupaa. Korkein oikeus epäsi valitusluvan toukokuussa 2005.

Valittaja väitti muun muassa, että oikeudenkäynti tapauksessa oli kestänyt kohtuuttoman pitkän ajan. Suomen valtio taas huomautti muun muassa siitä, että esitutkintavaiheen jälkeen jutun asiakirja-aineisto oli käsittänyt noin 1.200 sivua. Kysymys oli ollut laajasta liiketoimintarikollisuudesta. Jutun käsittelyä ei ollut myöskään tarpeettomasti viivytetty viranomaisten taholta. Valittajan toiminnan suhteen Suomen valtio huomautti siitä, että hän oli vaatinut hovioikeudelta valitusajan pidentämistä.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että tarkasteltava aika alkoi syyskuussa 1998, jolloin valittajaa oli kuulusteltu ensimmäisen kerran, ja päättyi toukokuuhun 2005, jolloin korkein oikeus oli evännyt valitusluvan. Siten kysymys oli yli kuuden vuoden ja seitsemän kuukauden ajasta kolmessa oikeusasteessa. Ihmisoikeustuomioistuin lähti siitä, että kohtuullista aikaa täytyi arvioida tapauksen asianhaarojen valossa ottamalla huomioon jutun vaikeuden sekä valittajan ja asianomaisten viranomaisten toiminnan. Vaikka valittajan juttu olikin saattanut käsittää taloudelliseen rikollisuuteen liittyviä vaikeita kysymyksiä, syyte oli kuitenkin koskenut vain saman päivän aikana tehtyä kolmea rahan-

siirtoa. Niin ollen oikeudenkäynnin pitkää kestoa ei voitu perustella valittajan kohdalta jutun vaikeudella. Vaikka otettaisiin huomioon, että valitusaikaa hovioikeudelle oli pidennetty viidellä viikolla valittajan kohdalta hänen pyynnöstään, noin kuusi ja puoli vuotta jatkuneen oikeudenkäynnin aikaa ei voitu pitää käsillä olevan tapauksen oloissa kohtuullisena. Hallitus ei ollut antanut tyydyttävää selitystä siitä, että hovioikeudessa juttua oli käsitelty yli vuotta kauemmin kuin käräjäoikeudessa. Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että se oli monissa vastaavissa tapauksissa katsonut EIS 6(1) artiklaa rikotun, eikä hallitus ei ollut esittänyt mitään syytä, jonka vuoksi nyt olisi tultava toiseen tulokseen.

4.4 Tehokkaat oikeussuojakeinot viivästyksiä vastaan

Kysymykseen siitä, sisältyykö Suomen oikeuteen tehokkaita oikeussuojakeinoja rikosoikeudenkäyntien viivästyksiä vastaan, otettiin ensimmäistä kertaa vuonna 2004, jolloin ihmisoikeustuomioistuin katsoi Kangasluoma-tapauksessa antamassaan tuomiossa, etteivät ensinnäkään voimassa olevaan oikeuteen sisältyvät lukuisat hallintokantelumahdollisuudet tai mahdollisuus esittää asiaa käsittelevälle tuomioistuimelle perusteltu, joskin laissa sääntelemätön, kiirehtimispyyntö muodosta EIS 13 artiklassa tarkoitettua tehokasta oikeussuojakeinoa oikeudenkäynnin viivästyksiä vastaan. Niin ikään vahingonkorvauslain mukaista mahdollisuutta vaatia korvausta viivästyksestä aiheutuneesta henkilö-, esine- tai varallisuusvahingosta ei voida ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pitää tehokkaana oikeuskeinona oikeudenkäynnin viivästyksiä vastaan muun muassa siitä syystä, että rikosoikeudenkäynnin kohtuullisen keston ylitymisestä aiheutuva vahinko on luonteeltaan yleensä aina aineetonta. Tehokkaina oikeussuojakeinoina ei Kangasluoma-tapauksessa pidetty myöskään jo kumottujen rikoslain rangaistuksen mittaamisen yhteydessä tehtävää kohtuullistamista koskenutta säännöstä tai oikeudenkäymiskaaren sisältynyttä säännöstä mahdollisuudesta kannel-la perusteettomaksi katsotusta asian käsittelyn lykkäämisestä ylemmälle tuomioistuimelle.²³¹ Lopulta edellä mainittujen kanteluiden, kiirehtimispyynnön, vahingonkorvauksen ja rangaistuksen harkinnanvaraisen kohtuullistamisen ei katsottu muodos-

²³¹ Kumottu RL 6:4 (SK 466/1976) kuului kokonaisuudessaan seuraavalla tavoin: Jos tekijälle on rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuu muu seuraus, joka yhdessä tässä luvussa mainittuja perusteita soveltaen määrättävän rangaistuksen kanssa johtaisi rikoksen laatuun nähden kohtuuttomaan tulokseen, tällainen seikka on rangaistusta mitattaessa otettava kohtuuden mukaan huomioon.

ROL:n myötä kumottu OK 16:4.1 (SK 362/1960) kuului seuraavasti: Milloin asianosainen pyytää asian lykkäämistä esittääkseen lisänäyttöä tahi muusta syystä, lykättäköön asia, jos oikeus katsoo siihen olevan syytä, ja määrättäköön samalla asian uusi käsittelyaika. Omasta aloitteestaan älköön oikeus lykätä asiaa, elleivät erityiset asianhaarat sitä vaadi.

tavan edes kokonaisuutena sellaista tehokasta oikeussuojakeinoa, jota EIS 13 artiklassa edellytetään.²³²

Vaikka rikoslain jo kumottua rangaistuksen mittaamisen yhteydessä tehtävää kohtuullistamista koskenutta säännöstä ei Kangasluoma-tapauksessa katsottukaan tehokkaaksi oikeussuojakeinoksi rikosoikeudenkäytön viivästyminen vastaan, on ihmisoikeustuomioistuin sittemmin katsonut, että uudet rikoslain rangaistuksen määräämistä koskevat säännökset voivat muodostaa tehokkaan oikeussuojakeinon tilanteisiin, joissa rangaistukseen tuomittavan rikosasian vastaajan oikeutta kohtuullisessa ajassa tapahtuvaan rikoslainkäyttöön on loukattu.²³³ Sen lisäksi, että rikoksesta kuluneen huomattavan pitkän ajan huomioiminen rangaistuksen määräämisessä voi merkitä sitä, että valittaja on jo valtiosisäisessä oikeudessa saanut sellaisen hyvityksen kohtuullisen ajan vaatimuksen rikkomuksesta, että häntä ei voida enää pitää ihmisoikeussopimuksen yksilövalituksen tutkittavaksi ottamista koskevilla määräyksillä tarkoitettuna sopimusrikkomuksen uhrina, voi rangaistuksen kohtuullistaminen tai sen tuomitsematta jättäminen rikoksesta kuluneen ajan perusteella merkitä myös ihmisoikeussopimuksessa tarkoitettua tehokasta oikeussuojakeinoa.²³⁴ Edellytyksenä tällöin kuitenkin on, että rikkomus tunnustetaan tuomion perusteluissa joko nimenomaisesti tai ainakin asiallisesti ja että se hyvitetään rangaistuksen määräämisen yhteydessä prosessin viivästyksen nähden riittävällä ja mitattavissa olevalla tavalla.²³⁵ Niin ikään tehokkaana hyvityksenä voi tulla kyseeseen syyttäjän päätös jättää syyte nostamatta edellyttäen, että kyseisen päätöksen perusteluissa tuodaan selvästi esiin se seikka, että päätös pe-

²³² Ks. *Kangasluoma v. Suomi* 20.1.2004 ja erit. tuomion perusteluiden kohdat 37–49. Ks. myös tapaukseen liittyen tutkittavaksi ottamista koskenut erillinen päätös *Kangasluoma v. Suomi (päätös)* 21.5.2002.

²³³ Ks. erit. RL 6:7 (SK 515/2003) ja RL 6:12 (SK 515/2003).

²³⁴ *Lehtinen (N:o 2) v. Suomi* 8.6.2006. Oikeudenkäynti oli kuitenkin päättynyt ennen uusien säännösten voimaantuloa, joten EIS 6(1) art:n ohella myös EIS 13 art:n rikkomus on vahvistettu.

²³⁵ Ks. esim. *Savola v. Suomi (päätös)* 6.9.2005, *Danker v. Suomi (päätös)* 9.12.2008 sekä *Uoti v. Suomi (päätös)* 9.12.2008. Näissä prosessin pitkittyminen on hyvitetty rangaistuksen määräämisen yhteydessä tehokkaalla tavalla. Lisäksi ks. *Uoti v. Suomi* 9.1.2007. Riittävänä on pidetty rangaistuksen kohtuullistamista vähintään yhdellä kolmasosalla siitä, mitä se muuten olisi ollut. Vrt. tapauksia esim. tuomioihin *Lehtonen v. Suomi* 13.6.2006, *Jaanti v. Suomi* 24.2.2009 ja *Manninen v. Suomi* 14.4.2009. Näissä prosessin pitkää kestoa ei ole onnistuttu hyvittämään valittajille tehokkaalla tavalla rangaistuksen määräämisessä.

rustuu nimenomaan prosessin alkuvaiheiden (esitutkinnan ja/tai syyteharkinnan) kohtuuttoman pitkään keston.²³⁶

Rikosoikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkän keston hyvittämisen tehokkuuden edellytyksiä rangaistuksen määräämisen yhteydessä selventää hyvin ihmisoikeustuomioistuimen vuonna 2009 Sorvisto-tapauksessa antama tuomio. Toisessa tapaukseen liittyneessä oikeudenkäynnissä kansalliset tuomioistuimet ovat onnistuneet hyvittämään oikeudenkäynnin viivästymisen tehokkaalla tavalla ja toisessa taas ei. Olennaista on ollut ennen muuta rangaistuksen määräämisen yhteydessä myönnetyn hyvityksen nimenomaisuus ja mitattavuus.

Valittaja pidätettiin helmikuussa 1995 konkurssiin joutuneen yhtiön hallituksen jäsenenä, kun häntä epäiltiin törkeästä petoksesta, velallisen epärehellisydestä ja kirjanpitorikoksesta. Oikeudenkäynti alkoi jutussa neljän muun vastaajan kohdalta huhtikuussa 1996. Valittaja sai syytteet tiedokseen touko- ja joulukuussa 1996, ja ilmeisesti oikeudenkäynti alkoi hänen kohdaltaan maaliskuussa 1997. Tuomio kärjäoikeudessa annettiin maaliskuussa 2006. Valittaja tuomittiin törkeästä petoksesta. Kärjäoikeus katsoi, että oikeudenkäynti oli kestänyt kohtuuttoman pitkään, mikä oli hyvitetävä valittajalle. Hyvityksen tuli lisäksi olla merkittävä. Näissä oloissa oikeus vähensi rangaistuksesta puolet ja määräsi hänelle puolitoista vuotta vankeutta. Vastaajat valittivat hovioikeudelle, joka katsoi lokakuussa 2007 antamassaan tuomiossa, että valittaja olisi tullut hänen aikaisempaan tuomioonsa nähden määrätä vankeuteen kolmeksi vuodeksi ja kolmeksi kuukaudeksi. Oikeudenkäynnin pitkä kesto tuli kuitenkin hyvittää. Hyvityksen täytyi hovioikeuden mukaan olla kärjäoikeuden myöntämää hyvitystä merkittävämpi. Näin ollen hovioikeus vähensi rangaistuksesta kaksi kolmasosaa ja määräsi valittajan yhdeksi vuodeksi ja yhdeksi kuukaudeksi vankeuteen. Korkein oikeus epäsi valitusluvan toukokuussa 2008.

Keskusrikospoliisi toimitti toukokuussa 1999 etsinnän eräässä O:n vuokraamassa varastossa epäiltyään, että valittaja ei ollut ilmoittanut kaikkia varojaan. Tuolloin takavarikoitiin useita yksityisille henkilöille kuuluneita asiakirjoja ja muun muassa valittajan ja hänen espanjalaisen asianajajansa C:n välistä kirjeenvaihtoa. Valittaja vaati takavarikon kumoamista sillä perusteella, että asiakirjat sisälsivät hänen ja hänen asianajajansa välisiä luottamuksellisia tietoja. Kärjäoikeus pysytti takavarikon maaliskuussa 1999. Tuomioistuimien totesi, että takavarikoituun aineistoon sisältyi asiakirjoja, jotka kuuluivat asianajajan salassapitovelvollisuuden piiriin. Asiakirjat eivät kuitenkaan olleet olleet valittajan tai hänen asianajajansa hallussa PKL 4:2.1:n 2 kohdan mielessä. Valittajan valituksen johdosta hovioikeus kumosi tammikuussa 2000 takavarikon sikäli kuin se koski valittajan ja C:n välistä kirjeenvaihtoa. Oikeus totesi, että asiakirjat eivät olleet olleet kolmannen osapuolen hallussa. Korkein oikeus epäsi valitusluvan maaliskuussa 2000.

²³⁶ ROL 1:8:aan perustuvasta syyttämättä jättämisestä ks. *T. K. ja S. E. v. Suomi* 31.5.2005.

Poliisi pyysi kärjääoikeutta jatkamaan takavarikon voimassaoloa ja katsoi, että valittajan ja C:n välinen kirjeenvaihto ei ollut salassa pidettävää aineistoa eli sellaista, jota olisi laadittu hänen puolustamiseksi vireillä olleessa oikeudenkäynnissä. Sen sijaan aineisto koski hänen omistuksiaan ulkomailla. Oikeus hylkäsi pyynnön huhtikuussa 2000, jonka jälkeen ulosottomies määräsi poliisin palauttamaan asiakirjat. Hovioikeus pysytti kärjääoikeuden päätöksen toukokuussa 2000. Korkein oikeus myönsi poliisille valitusluvan elokuussa 2000 ja huhtikuussa 2001 poisti hovioikeuden päätöksen katsottuaan, että takavarikko oli jo kumottu aiemmin lainvoimaisesti, kun korkein oikeus oli maaliskuussa 2000 evännyt valitusluvan. Niin ollen enää ei ollut mahdollista lausua takavarikon jatkamisesta tuon päivän yli.

Poliisi takavarikoi samat asiakirjat jälleen toukokuussa 2001 sillä perusteella, että niitä voitiin käyttää todisteina valittajaa vastaan nostettavassa rikosjutussa. Lisäksi poliisi pyysi kärjääoikeutta jatkamaan syytteen nostamisen ja takavarikon määräämisen, kun aineistoon ei ollut vielä ehditty sen salassapidosta syntyneiden riitaisuusien johdosta tutustua. Valittajan vastustuksen jälkeen kärjääoikeus kumosi takavarikon elokuussa 2001 hovioikeuden tammikuussa 2000 tekemään päätökseen nojautuen. Hovioikeus pysytti päätöksen toukokuussa 2002. Korkein oikeus myönsi valitusluvan ja poisti hovioikeuden päätöksen joulukuussa 2003 äänestyksen jälkeen (KKO 2003:119). Enemmistö piti kotimaista oikeutta relevanteilta osin hivenen tulkinnanvaraisena, mutta katsoi ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntöä arvioituaan, että asiakirjat eivät koskeneet tietoja, joita valittaja oli antanut asianajajalleen saadakseen tältä apua oikeudenkäynnissä. Niin ollen ne voitiin takavarikoida. Asiakirjat toimitettiin poliisille ja takavarikkoa jatkettiin eri kerroilla kesään 2005 saakka. Oikeudenkäynti rikosasiassa alkoi heinäkuussa 2006. Valittaja sai elokuussa tiedon syyteistä, jotka koskivat 3 törkeää velallisen petosta. Samassa elokuussa kärjääoikeus hylkäsi yhden syytteen vanhentuneena. Ylemmät oikeudet pysyttivät päätöksen. Huhtikuussa 2008 valittaja tuomittiin kärjääoikeudessa kahdesta törkeästä velallisen petoksesta kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen. Oikeus katsoi, että jutun esitutkinta oli kestänyt kohtuuttoman pitkän ajan. Valittaja olisi ollut tuomittava vankeuteen yhdeksi vuodeksi ja kuudeksi kuukaudeksi. Kun hänet oli jo tuomittu vankeuteen marraskuussa 2006 ja lokakuussa 2007, oikeus lievensi rangaistusta yhdellä vuodella. Valittajan ja syyttäjän valitukset olivat ilmeisesti edelleen vireillä hovioikeudessa.

Ihmisoikeustuomioistuin totesi, että tarkasteltava aika alkoi ensiksi mainitun rikosjutun osalta helmikuusta 1995, jolloin valittaja oli pidätetty asianomaisista rikoksista, ja päättyi toukokuuhun 2008, jolloin korkein oikeus oli evännyt valitusluvan. Siten kysymys oli noin 13 vuoden ja neljän kuukauden ajasta kolmessa oikeusasteessa. Henkilö kuitenkin menetti loukatun asemansa, jos kansalliset viranomaiset olivat nimenomaisesti tai asiallisesti tunnustaneet väitetyn ihmisoikeussopimuksen rikkomuksen sekä hyvittäneet sen. Loukatun asema menetettiin oikeudenkäynnin pitkään keston perustetulla rangaistuksen lieventämisellä silloin, kun kohtuullisen ajan rikkomus oli tunnustettu riittävän selkeästi ja lievennys oli nimenomainen ja mitattavissa oleva. Ihmisoikeustuomioistuin viittasi kärjääoikeuden ja hovioikeuden toteamuksiin lievennyksestä ja katsoi, että hyvitys oli ollut nimenomainen ja mitattavissa sekä myös riittävä. Siten valittaja ei enää ollut EIS 34 artiklan mukaisessa loukatun

asemassa. Samoin perusteluin ihmisoikeustuomioistuin katsoi, että hänellä oli täytynyt olla tehokas oikeussuojakeino, joten EIS 13 artiklaa ei ollut rikottu. Ihmisoikeustuomioistuin piti valitusta näiltä osin ilmeisen perusteettomana ja jätti sen sanotusta syystä tutkimatta.

Mitä tuli viimeksi kerrottuun rikosjuttuun, ihmisoikeustuomioistuin totesi, että tarkasteltava aika alkoi toukokuusta 1999, jolloin poliisi toimitti etsinnän varastossa. Juttu oli edelleen vireillä ja siten tähän mennessä sitä oli käsitelty yhdeksän vuotta ja kahdeksan kuukautta kahden oikeusasteen tasolla. Ihmisoikeustuomioistuin totesi katsoneensa EIS 6(1) artiklaa rikotun monissa vastaavissa tapauksissa. Suomen valtio ei ollut esittänyt yhtäkään seikkaa, jonka vuoksi nyt olisi tultava toiseen tulokseen. Tuomitessaan jutusta käräjäoikeus ei ollut mitenkään tunnustanut oikeudenkäynnin kohtuuttoman pitkää kestoja, eikä myöntänyt siitä hyvitystä lieventämällä rangaistusta nimenomaisella ja mitattavalla tavalla. Valittajalla ei ollut mitään muita tehokkaita hyvityskeinoja. Näin ollen myös EIS 13 artiklaa oli rikottu.

5 Lopuksi

5.1 EIS 6(1) artiklaan sisältyvä kohtuullisen ajan vaatimus

Rikosprosessin joutuisa eteneminen muodostaa olennaisen edellytyksen niin rangaistusten oletettujen vaikutusten tehokkuudelle kuin rikosoikeudenkäynnin keskeisimpänä tavoitteena pidetyn aineellisen totuuden saavuttamiselle. Edelleen rikosasian mahdollisimman joutuisan käsittelyn puolesta puhuvat asianosaisten oikeusturvaan liittyvät seikat sekä tietenkin puhtaasti inhimilliset syyt oikeudenkäynnin viivästyksen asianosaisille aiheuttamasta huolesta, epävarmuudesta ja kärsimyksestä. Rikosoikeudenkäynneiltä edellytettävää joutuisuutta määrittää keskeisellä tavalla EIS 6(1) artiklaan sisältyvä kohtuullisen ajan vaatimus sekä erityisesti ihmisoikeustuomioistuimen kyseistä sopimusmääräystä koskeva tulkintakäytäntö. Sitä, onko rikosoikeudenkäynti viety loppuun sopimusmääräyksessä tarkoitettuun tavoin kohtuullisessa ajassa, arvioidaan ihmisoikeustuomioistuimessa ottaen huomioon paitsi valituksenalaisen oikeudenkäynnin kokonaisuus niin myös asian vaikeus (laatu ja laajuus) sekä asianosaisten yksilöiden ja asianomaisten viranomaisten toiminta oikeudenkäynnin aikana. Eriyisesti asiaa käsittelevien viranomaisten toiminnan osalta lukuun kohtuullisen ajan vaatimuksen toteutumisen arvioinnissa otetaan vielä valituksenalaisen oikeudenkäynnin kohteena olleen asian erityinen merkitys valittajalle.

Lähtökohtaisesti asian vaikeus on sanotuista arviointikriteereistä ensisijaisin siten, että mitä laajemmasta ja vaikeammasta asiasta on kyse, sitä pidempikestoista oikeudenkäyntiä voidaan asiassa pitää kohtuullisena. Juttua käsittelevien viranomaisten toiminnan suhteen olennaista on ennen muuta se, että asian selvittäminen etenee viranomaisissa koko ajan ainakin jollakin tavoin, ja erityisen ongelmallisia valituksenalaisissa oikeudenkäynneissä ovat olleet sellaiset ajanjaksot, joiden osalta ihmisoikeustuomioistuin ei ole havainnut mitään viranomaistoimintaa. Asiaa käsittelevien viranomaisten tulee lisäksi kiinnittää toimissaan huomiota jutun merkitykseen asianosaiselle. Etenkin sellaisissa rikosasioissa, joissa syytteenalaisen teon syyksilukemiseen liittyy uhka vapaudenmenetyksestä ja/tai velvollisuus teolla aiheutettujen vahinkojen korvaamiseen, on asialla yleensä syytetylle sillä tavoin tärkeä merkitys, että viranomaisten tulee varmistaa menettelyn joutuisa eteneminen kaikin käytettävissä olevin keinoin. Lopulta erityisesti rikoksesta epäillyn ja syytetyn velvollisuutta myötävaikuttaa oikeudenkäynnin joutuisaan etenemiseen on tulkittu ihmisoikeustuomioistuimessa suhteel-

lisen ahtaasti korostaen hänen puolustuksellisia oikeuksiaan, ja vain yhdessä Suomea koskeneessa tapauksessa rikosoikeudenkäynnin pitkittymisen on katsottu johtuneen rikoksesta syytetyn omasta toiminnasta.

Kaiken kaikkiaan sopimusvaltioiden vastuuta erityisesti rikosoikeudenkäynnin keston vaikuttavissa tekijöistä voidaan luonnehtia siinä mielessä ankaraksi tai objektiiviseksi, ettei oikeudenkäynnissä tapahtuneen viivästyksen lukeminen vastaajavaltion syyksi ensinnäkään edellytä asiaa käsitelleiden viranomaisten menetelleen jutussa millään tavoin moitittavasti. Edelleen sopimusvaltioiden mahdollisuudet kohtuullisen ajan ylittymisen oikeuttamiseen vedoten esimerkiksi viranomaisten tilapäiseen ruuhkautumiseen tai poikkeukselliseen resurssipulaan taikka valittajan omaan oikeudenkäyntiä pitkittäneeseen toimintaan ovat hyvin rajalliset. Lopulta on myös syytä huomata, että huomattavan pitkäkestoiset oikeudenkäynnit luetaan aina suoraan vastaajavaltioiden syyksi, sillä ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että viimekätinen vastuu oikeudenhoidon joutuisuudesta kuuluu joka tapauksessa sopimusvaltiolle ja asiaa käsitelleille viranomaisille ja tuomioistuimille.

Suomea koskevissa tapauksissa, joissa kohtuullisen ajan vaatimusta on todettu rikotun rikosprosessissa, ovat valituksenalaisten oikeudenkäyntien kestot vaihdelleet reilusta neljästä vuodesta aina lähes 12 vuoteen. Eniten ongelmia tuomioiden perusteella näyttäisi aiheuttavan esitutkinta- ja syyteharkintavaiheet sekä niiden yhteensovittaminen erityisesti laajoissa ja/tai vaikeissa asioissa. Varsin epäonnistuneelta vaikuttaa myös vanhaan rikosprosessilakiin sisältynyt vapaamuotoinen lykkäysjärjestelmä, ja varsinkin alioikeusvaiheessa tapahtuneet viivästykset ovat useimmiten johtuneet asian käsittelyn useampikertaisista viranomaisaloitteisista lykkäyksistä. Hovioikeusmenettelyn osalta tuomioiden perusteella ei voida samalla tavoin osoittaa selviä ongelmakohtia. Oletettavaa kuitenkin on, että vaikeuksia suhteessa joutuisuuden toteutumiseen on ainakin osin aiheuttanut siirtyminen suullisten pääkäsittelyiden järjestämiseen järjestelmässä, jossa muutoksenhaku on perinteisesti rakentunut esittelijävetoiselle ja täysin kirjalliselle menettelylle. Korkeimman oikeuden käsittelyaikojen osalta ihmisoikeustuomioistuimella ei ole ollut huomautettavaa rikosprosessin osalta.

Asiallisesti ongelmat ihmisoikeustuomioistuimen tutkittavana olleissa tapauksissa ovat liittyneet useimmiten poikkeuksellisen laajoihin ja/tai vaikeisiin talousrikosjutuihin, joista suurimman osan käsittely on ainakin aloitettu vanhan rikosprosessilain

mukaisessa järjestyksessä, eikä tuomioista näin ollen tulekaan vetää kovin suorita johdopäätöksiä suomalaisen rikosoikeusjärjestelmän tämänhetkisestä yleisestä toimintakyvystä. Toisaalta talousrikosoikeudenkäynnit vaikuttaisivat venyvän varsin pitkäksi myös eräiden tuoreiden selvitysten perusteella. Esimerkiksi korkeimmassa oikeudessa vuonna 2009 valmistuneessa tutkimuksessa, jossa selvitettiin talousrikosjuttujen käsittelyaikoja korkeimmassa oikeudessa vuonna 2007 vireille tulleiden 84 talousrikosjutun perusteella, ovat tutkimusaineiston oikeudenkäynnit kestäneet keskimäärin reilusti yli neljä vuotta. Käsittelyajoissa on myös ollut havaittavissa alueellisia eroja niin, että juttujen laajuuden ohella oikeudenkäynnin kokonaiskestoon vaikutti selvityksen tapauksissa erityisesti se, missä hovioikeuspiirissä se on käsitelty. Selvityksen perusteella talousrikosjutun käsittely kestää valtakunnallisesti tarkasteltuna huomattavan pitkään Helsingin hovioikeuspiirissä – nopeimmin taas se käsitellään Turun hovioikeuspiirissä. Rakenteellisena ongelmana korkeimman oikeuden selvityksessä on noussut esiin talousrikosjuttujen pitkäkestoiset syyteharkinnat, jotka kestivät tutkimusaineiston jutuissa keskimäärin yhtä kauan kuin niiden käräjäoikeuskäsittely. Edelleen ongelmallisena on pidetty sitä, että selvityksessä mukana olleissa jutuissa hovioikeusmenettely on ollut huomattavan usein käräjäoikeuskäsittelyn täysimittainen toisinto tai että juttu on tullut hovioikeuteen käräjäoikeutta laajempaan.²³⁷ Samansuuntaisia tuloksia talousrikosjuttujen pitkistä käsittelyajoista on saatu myös poliisiammattikorkeakoulun ja verohallinnon vastaavanlaisissa selvityksissä talousrikosjuttujen käsittelyajoista.²³⁸

Perustellulta vaikuttaisikin kehittää entisestään esitutkinta- ja syyttäväviranomaisten yhteistyötä erityisesti laajojen ja vaikeiden talousrikosjuttujen esitutkintavaiheessa. Olettavaa näet on, että mitä tarkoituksenmukaisemmin esitutkinta on kohdistettu olennaisiin seikkoihin ja mitä paremmin syyttäjä on perillä syyteharkintaan tulevasta jutusta jo etukäteen, sitä joutuisammaksi syyteharkinta ja myös rikosprosessin myöhemmät vaiheet muodostuvat. Niin ikään tulisi selvittää mahdollisuuksia tasata viranomaisten epätasaisesti jakautunutta työtaakkaa siirtämällä käsiteltävänä olevia asioita ja/tai virkamiehiä paremmassa työtilanteessa oleviin viranomaisiin sekä erityisesti kohdentaa voimavaroja tarkoituksenmukaisemmalla tavalla sinne, missä niitä eniten tarvitaan. Käräjäoikeuksien osalta lupaavalta kehitykseltä vaikuttaa ratkaisukokoon-

²³⁷ *Hakamies & Johansson 2009*. Ks. erit. kyseisen selvityksen tuloksista kootusti s. 62–67.

²³⁸ Ks. *Hakamo et al. 2009* ja *Arve 2008*.

panojen monipuolistaminen ja yksinkertaisten ja selvien asioiden käsittely siellä entistäkin summaarisemmin esimerkiksi täysin kirjallisessa menettelyssä.²³⁹ Edelleen tärkeältä vaikuttaisi kehittää hovioikeusmenettelyä vastaisuudessa sillä tavoin, että siellä järjestettävä suullinen käsittely kyetään kohdistamaan relevantteihin seikkoihin, eikä vain tyydytä toistamaan käräjäoikeuskäsittelyä kaavamaisesti. Hovioikeuksien suullisista käsittelyistä luopumista, muutoksenhakuoikeuden kovin laajamittaista rajoittamista tai preklusiota hovioikeudessa ei rikosasian vastaajan oikeusturvaan liittyvistä syistä kuitenkaan voida pitää toivottavina ratkaisuinä muutoksenhakuvaiheen jouduttamiseksi.

5.2 EIS 13 artiklassa tarkoitettu tehokas oikeussuojakeino oikeudenkäyntien viivästystä vastaan

Pahoin ruuhkautunut ihmisoikeustuomioistuin on erityisesti viime vuosina korostanut EIS 6(1) artiklaa koskevassa oikeuskäytännössään sitä, että ihmisoikeustuomioistuimelle tehtävän valituksen tulisi olla aina viimekätinen oikeuskeino oikeudenkäyntien viivästystä vastaan ja että jokaisella, jonka oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa loukataan (tai joka ainakin esittää perustellun väitteen sanotusta oikeudenloukkauksesta) tulee olla käytettävissään myös jokin EIS 13 artiklassa tarkoitettu tehokas valtionsisäinen oikeussuojakeino kohtuullisen ajan ylitymistä vastaan.²⁴⁰ Sinänsä sopimusmääräyksessä tarkoitettu oikeuskeino oikeudenkäyntien viivästymistä vastaan voi olla joko sellainen, jota käyttäen on mahdollista jouduttaa käynnissä olevaa oikeudenkäyntiä (preventiivinen), tai se voi olla sellainen, jolla henkilö voi saada jälkikäteen hyvitystä oikeudenkäynnin pitkittymisestä (reparatiivinen). Niin ikään tehokkaana voidaan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan pitää preventiivisten ja reparatiivisten oikeuskeinojen muodostamaa kokonaisuutta. Olennaista on ennen muuta se, että valtionsisäiset oikeuskeinot ovat tehokkaita niin oikeudellisesti kuin tosiasiallisesti.

Suomen osalta ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että oikeudenkäynnin alkuvaiheiden kohtuuttoman pitkä kesto voidaan hyvittää tehokkaasti rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan perusteella tehtävällä seuraamusluontoiselle syyt-

²³⁹ Ks. esim. ROL 5 a luku (SK 243/2006), jossa säädetään vähäisten ja selvien rikosasioiden ratkaisemisesta pääkäsittelyä toimittamatta.

²⁴⁰ Vuoden 2008 lopussa EIT:ssa oli vireillä n. 97.000 tapausta. Ks. *Annual Report 2008*, s. 129.

tämättä jättämisellä, rangaistuksen kohtuullistamisella taikka rangaistukseen tuomitsematta jättämisellä. Ongelmia tässä suhteessa on aiheuttanut lähinnä se, ettei tehokkaana hyvityskeinona pidettyä rangaistuksen kohtuullistamista prosessin pitkän keston vuoksi ei ole välttämättä aina tehty ihmisoikeustuomioistuimen mielestä riittävän selvällä ja mitattavissa olevalla tavalla. Olennaista onkin, että hyvitystä koskevan päätöksen perusteluissa tuodaan yksiselitteisen selvästi esiin se, että ratkaisu perustuu nimenomaan prosessin kohtuuttoman pitkään keston ja että rangaistuksen määräämisen yhteydessä myönnetty hyvitys on paitsi riittävän suuri niin myös selvästi mitattavissa oleva. Erityisen ongelmallista on kuitenkin ollut se, ettei Suomen voimassa olevaan oikeuteen ole sisältynyt mitään tehokasta oikeussuojakeinoa oikeudenkäyntien viivästyksiä vastaan sellaisissa tilanteissa, joissa oikeudenkäynnin pitkittyminen loukkaa jonkun muun kuin seuraamusluonteisesti syyttämättä jätetyn taikka teosta rangaistukseen tuomitun oikeutta oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa.

Suomen oikeuteen on vuoden 2010 alussa syntymässä järjestelmä, jonka toivotaan ainakin kokonaisuutena täyttävän ihmisoikeustuomioistuimen viivästyksiä vastaan oleville tehokkaille valtiosisäisille oikeussuojakeinoille asettamat vaatimukset. Preventiivisenä keinona oikeudenkäyntien viivästyksiä vastaan tässä uudessa järjestelmässä on uuteen OK 19 lukuun sisältyvä ja kaikkien oikeudenkäyntiin osallisten tahojen mahdollisuus pyytää käräjäoikeutta määräämään asia kiireelliseksi. Seuraamusluonteisesti syyttämättä jätetyille tai siitä rangaistukseen tuomitulle hyvitys rikosoikeudenkäynnin keston pitkittymisestä on taas myönnettävissä ihmisoikeustuomioistuimen jo aiemmin tehokkaaksi arvioimin tavoin joko jättämällä syyte teosta nostamatta rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan vuoksi taikka kohtuullistamalla teosta tuomitavaa rangaistusta tai jättämällä henkilö kokonaan tuomitsematta rangaistukseen rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan perusteella. Lopulta syytteestä vapautetulle, teosta rangaistukseen tuomitsematta jostakin muusta syystä kuin prosessin pitkän keston vuoksi jätetyille ja rikoksen asianomistajalle kohtuullinen hyvitys prosessin kohtuuttoman pitkästä kestosta voidaan uudessa järjestelmässä antaa pääasiaa käsittelevän tuomioistuimen myöntämällä kohtuullisella rahamääräisellä hyvityksellä oikeudenkäynnin viivästyttämisestä.

Ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella jossain määrin ongelmalliselta vaikuttaa se, ettei asian kiireelliseksi määräämistä koskevissa uusissa säännök-

sissä ole asetettu mitään sitovia määräaikoja hakemuksen käsittelylle tai päätöksessä tarkoitettuihin prosessitoimiin ryhtymiselle. Uuteen järjestelmään jää valitettavalla tavalla myös eräitä oikeuskeinojen katvealueita. Ensinnäkään rikoksesta epäillyllä ja rikoksen asianomistajalla ei uudenkaan järjestelmän puitteissa ole mitään itsessään tehokasta preventiivistä oikeussuojakeinoa esitutinnan ja/tai syyteharkinnan viivästymistä vastaan. Heidän ainoiksi mahdollisuuksikseen kiirehtiä prosessin alkuvaiheita jäävät edelleenkin ylemmille viranomaisille tai yleisille laillisuusvalvojille tehtävät hallintokantelut, joita ei ihmisoikeustuomioistuimessa ainakaan tähän asti ole pidetty tehokkaina oikeuskeinoina viivästyksiä vastaan. Ongelmallista on myös se, ettei asian kiireelliseksi määräämistä koskevaa instituutiota oteta käyttöön edes jutun muutoksenhakuvaiheessa. Tältä osin asianosaisten ainoaksi mahdollisuudeksi jää esittää pääasiaa käsittelevälle tuomioistuimelle (hovioikeudelle tai korkeimmalle oikeudelle) vapaamuotoinen kiirehtimispyyntö, jonka senkään ei ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä ole itsessään katsottu täyttävän oikeussuojakeinon tehokkuusvaatimusta. Edelleen valitettavaa on, että sellaisissa tilanteissa, joissa rikoksesta epäiltyä ei syytetä teosta jollakin muulla perusteella kuin rikoksen tekemisestä kuluneen huomattavan pitkän ajan vuoksi, ei syyttämättä jätetyllä tai rikoksen asianomistajalla ole minkäänlaista tehokasta preventiivistä tai reparatiivista oikeussuojakeinoa esitutinnan ja/tai syyteharkinnan pitkittymistä vastaan. He eivät ole voineet esittää mitään tehokasta kiirehtimispyyntöä jouduttaakseen prosessin alkuvaiheita, eikä heillä myöskään ole mahdollisuutta pyytää rahamääräistä hyvitystä pitkittyneen rikosepäilyn käsittelyn aiheuttamasta huolesta ja epävarmuudesta, sillä uuden lain mukainen hyvitys voidaan määrätä ainoastaan tuomioistuimessa pääasian käsittelyn yhteydessä.

Asian kiireelliseksi määräämisen tehokkuutta viivästystä vastaan olevana oikeuskeinona olisi voitu vahvistaa helposti esimerkiksi säätämällä laissa lyhyehköistä määräajoista niin asian kiireelliseksi määräämistä koskevan hakemuksen käsittelylle kuin asian kiireelliseksi määräämistä koskevassa päätöksessä tarkoitettuihin prosessitoimiin ryhtymiselle. Järjestelmän kattavuuden kannalta perusteltua olisi puolestaan ollut ulottaa asian kiireelliseksi määrääminen koskemaan kaikkia prosessin vaiheita esimerkiksi niin, että asianosaiset olisivat voineet pyytää myös esitutinnan ja/tai syyteharkinnan jouduttamista käräjäoikeudelta ja että ainakin hovioikeusvaiheessa olisi ollut mahdollista esittää asiaa käsittelevälle muutoksenhakutuomioistuimelle pyyntö

jutun määräämisestä ennen muita asioita käsiteltäväksi.²⁴¹ Hallituksen esityksessä on todettu, että asian kiireelliseksi määräämistä koskevalle järjestelmälle saattaisi olla tarvetta myös hovioikeuksien osalta, mutta että tähän saattaisi kuitenkin liittyä enemmän ongelmia kuin etuja. Ajankohtaa uuden järjestelmän käyttöön ottamiselle ei myöskään ole pidetty sopivana, koska hovioikeusmenettelyä koskevaa sääntelyä ollaan parhaillaan uudistamassa.²⁴² Ilmeisesti hallitus on tiedostanut sen, etteivät hovioikeudet tulisi nykyisen sääntelyn ja nykyisten voimavarojensa puitteissa mitenkään selviämään kiireelliseksi määrättyjen asioiden käsittelystä. Lopulta oikeudenkäynnin viivästyminen hyvittäminen olisi ollut syytä erottaa pääasian (rikossyytteen) tuomiois-
tuinkäsittelystä sillä tavalla, että myös niissä tilanteissa, joissa syytettä tutkittavana olleesta teosta ei nosteta, asianosaisilla olisi ollut edes mahdollisuus saada kohtuullinen rahamääräinen hyvitys jutun esitutkinnan ja/tai syyteharkinnan pitkittymisestä. Hallituksen esityksessä tällaisia tilanteita on pidetty siinä määrin harvinaisina, ettei hyvitysjärjestelmälle ole katsottu olevan tarvetta ainakaan ensivaiheessa.²⁴³ Koko hyvitysjärjestelmän tehokkuuden näkökulmasta tiettyjen harvinaistenkin tilanteiden sulkeminen täysin sekä preventiivisten että reparatiivisten oikeussuojakeinojen ulkopuolelle vaikuttaa kuitenkin hyvin ongelmalliselta.

²⁴¹ Myös LaV kiinnitti huomiota uudistusta koskevassa mietinnössään siihen, että vastaisuudessa tulisi vähintäänkin selvittää kiirehtimispyynnön ulottamista myös HO-menettelyyn. Ks. *LaVM 3/2009 vp*.

²⁴² Ks. *HE 233/2008 vp*, s. 15–16.

²⁴³ Ks. *HE 233/2008 vp*, s. 18.